

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ

**ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
В ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ**

Методичний посібник

Кропивницький-2018

УДК 37.515.31
ББК 74.200.504
О 72

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання
НАПН України (протокол № 4 від 26 квітня 2018 року)*

Авторський колектив:

*Т. К. Окушко, канд. пед. наук (§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.5, 2.1),
Ж. В. Петрович, д-р пед. наук (§ 1.4, 2.2),
Н. В. Харченко, канд. пед. наук (§ 2.3),
Л. М. Сокол, канд. психол. наук (§ 2.5),
В. І. Кириченко, канд. пед. наук (§ 1.4, 2.2),
О. В. Пащенко (§ 2.4).*

Рецензенти:

*Вайнола Р. Х. – професор кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук
Куніца Т. Ю. – старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук*

Науковий редактор *Т. К. Окушко*

Літературний редактор *І. П. Білоцерківець*

**О 72   Особистісно орієнтовані технології національно-патріотично-
го виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях :** метод.
посіб. [Т. К. Окушко, Ж. В. Петрович, В. І. Кириченко, О. В. Пащенко,
Л. М. Сокол, Н. В. Харченко ; наук. ред. Т. К. Окушко]. – К. – Кропив-
ницький : Імекс-ЛТД, 2018. – 198 с.

ISBN 978-966-189-461-6

*У змісті посібника висвітлено зміст, форми, методи національ-
но-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднан-
нях. Представлено авторський підхід щодо впровадження особистісно
орієнтованих технологій національно-патріотичного виховання учнів-
ської молоді в громадських об'єднаннях різного спрямування.*

*Видання адресовано координаторам, лідерам громадських об'єд-
нань, науково-педагогічним працівникам, аспірантам і студентам пе-
дагогічних вищих освітніх закладів, педагогам-практикам, фахівцям
соціальної роботи.*

УДК 37.515.31
ББК 74.200.504

ISBN 978-966-189-461-6

© Інститут проблем виховання, 2018
© ТОВ «Імекс-ЛТД», 2018

ЗМІСТ

Від авторів	4
Розділ 1. Методичні засади національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях	6
1.1. Національно-патріотичне виховання як предмет наукового пізнання	6
1.2. Виміри національно-патріотичного виховання у сучасному освітньому просторі	16
1.3. Національно-патріотичне виховання як змістовий концепт діяльності громадських об'єднань учнівської молоді різного спрямування	25
1.4. Учнівське самоврядування: відповідь на виклики XXI століття.	47
1.5. Соціальне партнерство у вихованні громадянина-патріота	57
Розділ 2. Змістово-технологічне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях	62
2.1. Педагогічна технологія як інструмент виховання	62
2.2. Програма «Школа лідерів учнівського самоврядування»: модуль «Я – патріот»	71
2.3. Розвиток критичного мислення: кластери, методи і прийоми, тренінгові заняття	100
2.4. Екологічна рольова гра «Моє місто майбутнього»	138
2.5. Використання інтернет-технологій у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді	151
Додатки	175

Від авторів

Ускладнення внутрішніх соціально-політичних суперечностей, що склалися в українському суспільстві протягом 2013-2014 рр., наявність кризи ідентичності та розмитість єдиної науково-світоглядної позиції, спричинена відсутністю національної ідеї та суспільної єдності, несаможиттєвість українських олігархічних еліт та їх залежність від зовнішніх чинників, відсутність впливового громадянського суспільства стали каталізатором розпалювання радикального сепаратизму, який було використано російським авторитарним режимом для анексії українських територій, послаблення України та ускладнення процесу її інтеграції до європейського співтовариства. Їй донині триває антитерористична операція, а по суті – гібридна війна, розпочата Росією проти України, у якій відстоюється українська незалежність, суверенітет і соборність.

Надзвичайне випробування для України актуалізувало питання вдосконалення національно-патріотичного виховання на всіх рівнях, зокрема дітей та молоді. Отже, сучасні виклики загострили необхідність переосмислення суспільством і науково-педагогічною спільнотою проблеми патріотизму та розбудови системи національно-патріотичного виховання у навчальних закладах різних рівнів, інститутах громадянського суспільства. Водночас постало питання щодо узгодженості дій провідних соціальних інститутів у національно-патріотичному вихованні юного покоління, належного забезпечення сучасних соціальних потреб дітей та молоді.

Національно-патріотичне виховання покликане дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, що передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіт національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини. Воно має стимулювати розвиток суспільства, яке функціонує на засадах гуманізму, свободи, верховенства права, соціальної справедливості.

Національно-патріотичне виховання має відігравати випереджальну роль у демократичному процесі, стати засобом відро-

дження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких моральних якостей як совість, людяність, почуття власної гідності; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності; гарантом громадянського миру. Відповідно, його метою на сучасному етапі є становлення громадянина-патріота, готового самовіддано розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти громадянському миру й злагоді в суспільстві. На часі формування громадян-патріотів України, підготовлених до життя, з високою національною свідомістю, здатних побудувати громадянське суспільство, в основу якого закладені та постійно втілюються демократія, толерантність та повага до прав людини.

У представлених матеріалах подано авторський підхід до розроблення і впровадження особистісно орієнтованих технологій у громадських об'єднаннях учнівської молоді різного спрямування. Висловлюємо щиру вдячність усім суб'єктам наукового партнерства, які сприяли апробації матеріалів у практиці діяльності громадських об'єднань і організацій. Це зокрема такі організації: НСОУ «ПЛАСТ», ГО «Всеукраїнська екологічна ліга», Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта»; Всеукраїнський дитячий громадський рух «Школа безпеки»; міська дитяча громадська організація «Росток» м. Мелітополь; Сумська міська молодіжна організація старшокласників «МОСТ» (м. Суми); Обласна дитяча громадська організація «Скаути Запоріжжя», «Слідопит», Дніпрорудненська спеціалізована школа «Талант» Запорізької області (клуб «Білі ворони»); Центр позашкільної роботи «Північне сяйво» Святошинського району м. Києва (об'єднання учнівського самоврядування); Районний центр дитячої та юнацької творчості Чорнобаївського району Черкаської обл. (об'єднання учнівського самоврядування).

Матеріали посібника можуть стати у нагоді керівникам, виховникам, дорослим лідерам дитячих об'єднань, педагогам, батькам, студентам педагогічних спеціальностей та всім, хто зацікавлений у підтримці дитячого руху України.

Розділ 1.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

1.1. Національно-патріотичне виховання як предмет наукового пізнання

Громадянське та національно-патріотичне виховання учнівської молоді є пріоритетним напрямом освіти і науки, невід'ємним складником процесу формування зрілої особистості – громадянина, справжнього спадкоємця і продовжувача національних традицій з активною громадянською позицією. Адже патріотизм – це високе духовне людське почуття, закріплене у тисячолітній історії людства, що поєднує в собі любов до своєї Батьківщини, рідної землі, свого народу, своєї матері, бажання зберегти історично-культурну спадщину і готовність до їх захисту.

Патріотизм – це історично усталене і водночас оновлювальне в часі поняття педагогічної науки, яке відображає позитивне ставлення людини до своєї Батьківщини, народу і виявляється в діяльності на їхню користь і процвітання. Водночас патріотизм є важливим ресурсом консолідації суспільства, виступає мобілізуючим каталізатором його розвитку, активної громадянської позиції особистості, готовності до самопожертви, служіння своїй Батьківщині, сприяння її благополуччю.

Суттєві наукові здобутки щодо дослідження проблем патріотизму, духовності мають такі корифеї педагогіки: Г. Ващенко; А. Духнович, А. Дістерверг, Я. А. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. У своїх працях і наукових розробках названі автори висвітлювали актуальні для свого часу проблеми розвитку патріотичних почуттів як складової частини національної системи виховання, висували ідею формування свідомого громадянина, патріота своєї Батьківщини.

Різноаспектно проблему виховання патріотизму у дітей та учнівської молоді представлено у працях сучасних вітчизняних вчених: І. Беха, А. Бойко, В. Бондара, П. Вербицької, С. Гончаренка,

Г. Бугайцевої, В. Вербець, В. Гонського, О. Коркішко, П. Кендзьора, В. Огнева, В. Паплужного, А. Погрібного, Р. Петронговського, В. Рижих, Ю. Руденка, О. Сухомлинської, В. Коваль, К. Чорної, О. Шефер, М. Щербаня та ін.

Науково-методичні підходи до розроблення сучасних педагогічних технологій представлені в дослідженнях І. Беха, В. Білоусової, Р. Вайноли, М. Боришевського, С. Гончаренка, Г. Данилової, В. Добровського, О. Кононко, А. Нісімчук, Т. Поніманської, Ж. Петровича, О. Ростовцевої, Г. Селевка, Г. Сороки, О. Столяренко, Ю. Стежка, І. Шевчука та інших.

Наразі в Україні відбувається змістове оновлення процесу національно-патріотичного виховання в усіх ланках освіти, пошук інноваційних методів, форм та технологій для виховання і становлення свідомого громадянина й патріота.

Протягом віків патріотизм відігравав важливу роль в еволюційному розвитку держав, стаючи об'єднуючим чинником у боротьбі народу із зовнішньою агресією. Ще за часів античності поняття «*patria*» використовувалося як ставлення до рідного міста-держави та давало змогу чітко визначити своїх прихильників. Історія засвідчує, що у період конфліктів, агресії, можливого нападу з боку супротивника запускалися механізми внутрішніх джерел для розгортання патріотизму як засобу опору від зовнішнього ворога. У період американської та французької буржуазних революцій спостерігалось ототожнення понять «патріотизм» і «націоналізм». Тому синонімами на той час вважались поняття «патріот» і «революціонер», а символами революційного патріотизму стали «Декларація незалежності США» і «Марсельєза» (яка й сьогодні є державним гімном Франції). Водночас ці поняття не є тотожними, і в узагальненому вигляді можна зазначити, що націоналізм – форма суспільної єдності, прихильність і відданість своїй нації, а патріотизм – любов до Батьківщини, прихильність до певної місцини – території та держави, готовність до її захисту. Відтак, патріотизм насамперед пов'язаний з почуттям любові та відданості власній країні, готовністю служити їй, а націоналізм ґрунтується на проблемі незалежності і єдності певної нації, формально узаконює застосування сили для єдності нації

або зовнішньої експансії, він більшою мірою пов'язаний з агресією, шовінізмом і ксенофобією.

Так, внаслідок агресивної політики Російської Федерації, що спричинила анексію Криму і гібридну війну на Донбасі, відбулася трансформація сприйняття образу України як могутньої незалежної держави з унікальною культурною спадщиною, що воліє до західної цивілізації. Через чверть століття з відновленої державної незалежності України вистражданому у боротьбі за свою незалежність народові випало знову боронити свободу, незалежність та територіальну цілісність країни. Зовнішня агресія прискорила процес формування сучасної української політичної нації на засадах громадянського патріотизму.

Надзвичайні події останніх років ще раз засвідчили, що проголошена у 1991 році незалежність України має не лише бути об'єктивним фактом, але й відображатися у свідомості суб'єктів незалежної держави через їхнє прагнення безпосередньо брати активну участь у всіх процесах, що в ній відбуваються, усвідомлюючи цінність здобутої для нації незалежності й прагнучи до її збереження, надійного захисту суверенітету і територіальної цілісності нашої держави.

Виступаючи під час Параду Незалежності до 25 річниці незалежності України, Президент П. Порошенко зазначив, що від початку російської агресії проти України в лютому чотирнадцятого року українці кожного дня активно голосують за єдину, незалежну, соборну, унітарну, демократичну, європейську Україну.

Зовнішня загроза пришвидшила процес формування сучасної української політичної нації на засадах громадянського патріотизму. Дуже влучно у цьому сенсі зазначив академік Г. Філіпчук: «Націю, роз'єднану світоглядно, політично, культурно-історично, мовно, конфесійно, здатні об'єднати не ідеї всесвітності і полікультурності, а ідея української державності, що оберігатиме й розвиватиме духовну і матеріальну спадщину, власну національну ідентичність і традицію, історичну пам'ять і віру, культуру й рідну мову, безпеку і добробут Народу» [8, с. 276].

Саме тому у 2015-2016 рр. було прийнято ряд законодавчих документів, що визначають завдання у національно-патріотично-

му вихованні дітей та молоді на 2016–2020 рр., до розроблення яких залучалися фахівці Інституту проблем виховання НАПН України на чолі з директором, академіком І. Бехом. Зокрема, Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затверджена Указом президента №580 від 13 жовтня 2015 р., розроблена відповідно до положень Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років»; постанови Верховної Ради України від 12 травня 2015 року №373-УІІ «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді»; Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, затвердженої наказом МОН №641 від 16.06.15 року, та інших нормативно-правових актів, упорядкованих на основі аналізу стану і проблем національно-патріотичного виховання в Україні за часів її незалежності; Указу Президента України №334/2015 «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді»; Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України (18.02.2016 р.), де найпершим пріоритетним завданням визначається формування патріотизму української молоді.

Отже, перед українською педагогічною наукою і освітою стало завдання розроблення нових підходів до концептуального, теоретичного забезпечення національно-патріотичного і громадянського виховання дітей та молоді, оновлення виховного змісту, впровадження інноваційних форм, методів та особистісно орієнтованих технологій національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Як зазначає академік І. Бех, патріотизм у сучасному вимірі – це високосмислова безумовна якість-цінність, що виражає ставлення людини до Батьківщини, народу, держави й до самої себе. У цьому сенсі почуття патріотизму є національним. Внутрішнім опертям для виховання цього почуття-цінності виступають діяльнісна відданість Батьківщині, її суспільно-значуща цілеспрямо-

ваність, моральна стійкість, наявність почуття власної гідності та заслуженої своєю патріотичною діяльністю любові і поваги до себе, готовність до самопожертви [2].

У широкому значенні під національно-патріотичним вихованням дітей та молоді розуміють комплексну, системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади, сім'ї, освітніх закладів, громадських організацій, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої національно-патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до України, турботи про благо своєї нації.

Напрями національно-патріотичного виховання учнівської молоді передбачають: виховання на історії і традиціях держави та суспільства; вивчення культурного та історичного минулого України; ознайомлення учнів з видатними особистостями українського державотворення, визначними вітчизняними вченими, педагогами, провідними діячами культури та мистецтва, духовними провідниками України; відзначення пам'ятних дат, вшанування історичних постатей. Також до цього можна додати організацію концертів, виставок, вікторин, конкурсів, перегляд відеофільмів тощо; проведення зустрічей дітей та молоді з ветеранами Другої світової війни, борцями за незалежність України у XX столітті, учасниками антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях; вшанування героїв боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність України; створення музеїв, алей, виставок Слави в школах; проведення екскурсій, уроків мужності, зустрічей з воїнами АТО, залучення учнівської молоді до соціальної практики й волонтерства.

Національно-патріотичне виховання – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність, спрямована на формування в учнівської молоді високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про своє благо і народне, готовності до розбудови демократії, виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, прагнення цілісності, незалежності України, сприяння єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Його складниками є громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання.

Громадянсько-патріотичне виховання включає такі змістові аспекти: виховання поваги до прав, свобод і обов'язків людини; формування ціннісних уявлень про любов до України, її народів, до своєї малої батьківщини; засвоєння цінності й змісту понять: «служіння Батьківщині», «правова система і правова держава», «громадянське суспільство», «свобода й відповідальність», «совість», «гідність», «справедливість», «воля», «соборність»; розвиток моральних уявлень про честь і гідність в контексті ставлення до Батьківщини, до українського народу, до родини тощо; розвиток ціннісних уявлень про верховенство закону і потреби у правопорядку, суспільній згоді й міжкультурній комунікації; підвищення рівня соціальної компетентності, активної громадянської позиції й патріотичної відповідальності за долю країни через участь у діяльності громадських об'єднань, суспільно корисній діяльності у школі, громаді, країні.

Військово-патріотичне виховання спрямоване на виховання поваги до захисників Батьківщини та готовності учнівської молоді у майбутньому в разі необхідності стати на захист кордонів Батьківщини; передбачає організацію походів по місцях героїчної спадщини українського народу, проведення туристичних зльотів, військово-спортивних вишколів, таборувань; організацію та проведення військово-спортивних ігор і свят, місячників оборонно-масової і спортивно-оздоровчої роботи та цивільного захисту, військово-спортивних естафет, відзначення Дня захисника України; упорядкування меморіальних комплексів, пам'ятників, і братських могил, інших поховань захисників України; взаємодію шкільних і військових колективів (участь воїнів в організації й проведенні воєнно-спортивних гуртків і секцій для школярів; організацію оборонно-спортивних таборів; проведення зустрічей з ветеранами військової служби, працівниками правоохоронних органів, рятувальниками, воїнами АТО).

Духовно-моральне виховання передбачає становлення системи духовно-моральних знань і цінностей, формування моральної самосвідомості та якостей громадянина-патріота, соціально

активної та відповідальної особистості. Важливим є аспект інтеграції знань про цінності духовної культури для збагачення морально-духовних потреб, зокрема їхнє втілення у власному житті та життєдіяльності (сім'я, поведінка, навчання, професійна та громадська діяльність, спілкування, стосунки тощо). Розвиток особистісної рефлексії, розширення досвіду духовного пізнання, прагнення до морально-духовного самовдосконалення сприяють формуванню в учнівської молоді уявлень про такі поняття як «толерантність», «культура миру», «громадянська злагода», «моральна самосвідомість» тощо. Практична діяльність спрямовується на виховання поважливого ставлення до воєнного минулого своєї країни (наприклад, в рамках діяльності патріотичних клубів, музеїв бойової слави, пошукових експедицій по місцях бойової слави минулого); збереження і розвиток навколишнього середовища, природи; формування компетенцій, пов'язаних з процесами усвідомленого вибору майбутньої професії, процесом визначення й розвитку індивідуальних здібностей і потреб у сфері праці й творчої діяльності; розвиток критичного мислення для кращого усвідомлення соціально-політичних процесів і умінь аргументації власних думов і оцінок; розвиток соціальної активності й громадянської відповідальності учнівської молоді, ініціювання та практичне втілення актуальних для регіону і країни проектів.

Слід зазначити, що у формі основного посилу патріотизм має бути важливою потребою людини, а тому постає завдання виховувати у юного українця повагу до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України), залучати до участі у громадському житті країни. Водночас це виховання людини нового покоління, яка поважає права інших людей, верховенство права і рівність усіх перед законом, є самодостатньою і відповідальною у власному житті, поведінці та діяльності. Водночас це людина, яка готова до міжкультурної комунікації, толерантна до цінностей представників іншої культури, регіональних та національно-мовних особливостей, виявляє готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Ефективність виховання патріотизму значною мірою залежить від реалізації діяльнісного підходу. Особистість громадянина-патріота формується інтенсивніше, якщо він любить Батьківщину не лише на словах, а й через конкретні справи, суспільно корисну діяльність, у яких карбуються та виявляються громадянсько-патріотичні цінності і морально-духовні якості.

Як зазначає академік І. Бех, держава лише тоді буде міцною, коли постійно діятимуть сили, що її зберігають, коли справжні державницькі почуття як ставлення громадян до держави корелюватимуть з державницьким світоглядом, способом мислення, гуманістичними якостями. Отже, Україні потрібна така система державницького виховання, яка планомірно нейтралізуючи індивідуалістичні потяги суб'єктів, сприяла б стабільності і зростанню держави. Але й держава має створювати умови для гідного життя народу, дбати про його добробут, мир та злагоду, соціальне благополуччя.

Бути патріотом – значить духовно піднятись, усвідомити в Батьківщині безперечну цінність, яка дійсно і об'єктивно їй притаманна, та приєднатись до неї волею і почуттями. В той же час – відкрити в самому собі беззастережну відданість Батьківщині і спроможність безкорисно радіти її успіхам, вдосконалювати її, служити їй, з'єднати свою долю з її долею, а не любити Україну здалеку [2].

Наразі є актуальними і потребують розгляду завдання формування у дітей та молоді ідеалів і реального досвіду служіння Батьківщині, вирішувати які мають освітні заклади різних рівнів як провідні соціальні інституції держави. Водночас чільне місце у вирішенні цих завдань посідають і громадські об'єднання та організації як основа розвиненого громадянського суспільства.

З огляду на актуальність зазначеної проблематики, в лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України протягом 2016–2018 рр. здійснювалося дослідження «Особистісно орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях».

Виходячи із стану розуміння проблеми, було уточнено сутність двох ключових понять: «національно-патріотичне виховання уч-

нівської молоді у громадських об'єднаннях» як системної і цілеспрямованої діяльності щодо формування в учнівської молоді високої національно-патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до України, турботи про благо своєї нації; «особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання» як системи науково обґрунтованих форм, методів, засобів, способів, прийомів, процедур розгортання гуманістично спрямованого змісту та педагогічних доцільних умов виховної діяльності, що підвищують рівень духовно-моральної та патріотичної вихованості особистості.

У вихованні в молодого покоління почуття патріотизму виділяються **три ключові аспекти: особистісний**, за якого молода людина своєю діяльнісною любов'ю до Батьківщини прагне створити умови для вільного духовно-морального саморозвитку і збереження власної індивідуальності; **суспільний** полягає у тому, що демократичне суспільство зацікавлене, щоб повноцінний саморозвиток людини, становлення її патріотичної самосвідомості здійснювалися на міцній моральній основі; **державний**, який передбачає забезпечення умов для становлення національно свідомих громадян, котрі були б здатні нині й у майбутньому забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі, а в разі військової загрози – відстояти її незалежність та суверенітет.

У національно-патріотичному вихованні особливого значення набуває особистісно орієнтований підхід (І. Бех), коли в центрі виховного процесу стоять інтереси дитини, її потреби та можливості, права окремого індивіда, його суверенітет. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів, а саме – людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) – держава (суспільство), можна реалізувати перспективну і демократичну модель виховання громадянина-патріота (справжній патріот володіє якостями суб'єкта громадянського суспільства).

У вирішенні завдань національно-патріотичного виховання наукова позиція дослідників ґрунтується на тому, що теоретичні положення мають високий потенціал лише тоді, коли вони уможливають створення інноваційних технологій, спроможних ефективно досягти мети виховання відповідальних громадян-па-

тріотів. Виховні технології спрямовані на аксіологічне, розвивальне виховання, що потребує зміни акцентів щодо практичного здійснення педагогічної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає подолання абстрактних суджень, які часто використовуються у виховному процесі.

Отже, доцільним є дотримання основних принципів національно-патріотичного виховання:

- принцип національної спрямованості передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги, толерантності до культури народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися належністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;
- принцип гуманізації виховного процесу означає, що вихователь зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості і можливості, не форсує її розвиток, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини; виробляє індивідуальну програму її розвитку, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей;
- принцип самоактивності і саморегуляції сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; поступово виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;
- принцип культуровідповідності передбачає органічну єдність патріотичного виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;
- принцип полікультурності передбачає інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування у дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення

до відмінних від національних ідей, цінностей, до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру як невід’ємну складову культури загальнолюдської;

- принцип соціальної відповідності обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, у якій організовується виховний процес.

1.2. Виміри національно-патріотичного виховання у сучасному освітньому просторі

Досвід зарубіжних країн з патріотичного виховання засвідчує, що дана проблематика займає одне з провідних місць у системі національних пріоритетів. Повага і любов молодих громадян до Батьківщини, мови, традицій та культури виступають складниками державної політики багатьох країн. Водночас наявні досить протилежні підходи до понять «патріотизм» і «патріотичне виховання». З урахуванням історико-політичних особливостей більшість європейських країн використовують ненав’язливий спосіб розвитку патріотизму. Більшою мірою виховання патріотизму є складником громадянської освіти, де питання історії, культури, громадянських цінностей взаємодоповнюються.

Так, у Німеччині через наслідки Другої світової війни й донині спостерігається досить обережне ставлення до патріотичного виховання, використання державних символів у вихованні молоді; та, особливо через високий рівень міграції, триває довготривала дискусія у суспільстві щодо оновлення підходів до змісту громадянського і патріотичного виховання молоді.

Громадянська освіта у Франції є цілісною системою, яка охоплює всі сфери французького суспільства і реалізується у змістовому поєднанні з патріотичним, правовим, трудовим і фізичним вихованням. З 2013 року у навчальних закладах Франції введено окремий предмет «Громадянська та моральна освіта», викладання якого має на меті виховання молодих французів на цінностях Республіки, збереження та примноження культурно-історичної

спадщини, формування готовності до захисту рідної землі та жертовності в ім'я батьківщини. Вся система освіти ґрунтується на фундаментальних принципах-цінностях: свобода, рівність, братство, світськість, солідарність, недискримінація [5, с. 25].

У Сполучених Штатах Америки патріотичні почуття і гордість за країну виховуються у громадян з дитинства. Любов і повага до державних символів – прапору, гімну США – розпочинається з сім'ї, активно впроваджується через засоби масової інформації, кіноіндустрію, школи, коледжі та університети, військові та громадські організації. За інформацією *Washington Profile*, дев'ять з десяти американців відчують гордість, коли чують державний гімн. Продукти з національною символікою мають високий рівень популярності по всій країні. Президент США Дональд Трамп усвідомлено оголосив день своєї інавгурації 20 січня святом патріотичної відданості, «обіцяючи знову зробити Америку великою».

У багатьох країнах світу питання громадянського та патріотичного виховання уведено до змісту освітньої політики. У школах Великої Британії з 2007 р. запроваджено обов'язковий предмет з основ громадянства для підвищення громадянської свідомості молоді, роз'яснення важливості демократії та свободи слова.

Після поразки у Другій світовій війні в 1947 році у Японії було прийнято «Основний закон про освіту», згідно з яким вилучалися будь-які посилання на патріотизм. У 2002 році уряд Японії вніс поправки до шестирічної програми навчання у вищих навчальних закладах, що містила навчальний план «Глибоке почуття любові до країни». У 2003 році була ухвалена урядова резолюція «Про свободу слова та патріотизм в Японії». У 2006 році нижня палата парламенту Японії прийняла пакет законопроектів, що підкреслюють перегляд Основного закону про освіту, який було суттєво змінено. Новий закон про освіту зобов'язує вчителів виховувати «почуття патріотизму та національної гідності» в учнів починаючи з початкової школи. В Японії з 2006 р., відповідно до закону про освіту, у школах введено уроки патріотизму для посилення почуття національної гордості, власної гідності та поваги до

японських традицій. Прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе заявив, що «любов до країни» повинна бути метою школи.

У Казахстані Президентом Республіки Н. Назарбаєвим проголошується, що патріотизм, політична свобода та громадянська активність є основними факторами формування нового Казахстану. У стратегічній програмі розвитку «Казахстан-2030» зазначено, що «необхідно розвинути сильний дух патріотизму у всіх громадян Казахстану». Водночас підкреслюється важливість таких цінностей як патріотизм, моральність, людяність, міжкультурна комунікація, терпимість, які є наріжним каменем стабільності і процвітання країни, втіленням державницького патріотизму та ведуть до модернізації й інтелектуального розвитку суспільства.

На Філіпінах президент Родриго Дутерте ініціює прийняття закону, який зобов'яже 16–17-річних юнаків брати участь у військовій підготовці, щоб формувати націоналізм, патріотизм і дисципліну серед молоді.

Активно впроваджуються ідеї патріотизму як основи державної політики в Китаї. Президент Китаю Си Цзиньпін проголосив, що освітня система має бути наповнена «патріотичним духом».

Варто зазначити, що історія людства і сьогодення (зокрема анексія Криму) засвідчує, що інколи під ідеєю патріотизму інкапсулюються різні підґрунтя щодо маніпулювання суспільною свідомістю громадян для задоволення амбіцій політичних лідерів, залякування та підкорення власного народу, що роздмухують явища шовінізму і ксенофобії.

Отже, суспільно-державницьке значення справжнього патріотизму для будь-якої країни полягає насамперед в тому, що це потужний мобілізаційний ресурс, який здатний об'єднувати й активізувати народ, забезпечити соціальну згуртованість; гарант захисту держави, територіальної цілісності; стратегічна позиція, що сприяє розвитку суспільства за іншими соціально значущими векторами; запорука стійкості й водночас конкурентноздатності на міжнародному ринку послуг та інтелектуальних ресурсів. Така його значущість актуалізує питання місця і ролі національно-патріотичного виховання як інструменту формування свідомості

й ціннісних смислів нинішніх і прийдешніх поколінь у державній освітній та молодіжній політиці України [6].

У Концепції Нової української школи зазначено, що випускники школи мають бути освічені, всебічно розвинені, відповідальні громадяни і патріоти, здатні до ризику та інновацій; вони поведуть українську економіку вперед у XXI сторіччі. У 2015 році була затверджена Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (наказ МОН № 641 від 16.06.2015 року), яка визначає підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності – консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Отже, ідея патріотизму розглядається як джерело прогресивного розвитку у всіх функціях, це не обмежена в часі освітня акція, а наскрізне наповнення освітнього процесу відповідним змістом, формами, методами роботи, починаючи з дошкільця і впродовж життя людини. Суголосним цьому є висловлювання академіка Г. Філіпчука, що особиста і національна гідність, відповідальність, духовність, інтелект, солідарність, творчість, безпечність життєдіяльності, природо-культуровідповідність, українолюдиноцентричність і європейськість є сутнісними основами модернізації освіти і громадянського суспільства [8, с. 277].

Отже, особливість часу підвищує вимоги до становлення зростаючої особистості з багатим духовним світом, національно свідомої, цілеспрямованої, з чіткою громадянською позицією, моральними якостями, високим рівнем відповідальності за свої дії та вчинки. Викладене детермінує питання якісного розроблення інноваційного змістово-технологічного забезпечення процесу громадянського та національно-патріотичного виховання.

Для узагальнення й примноження кращого досвіду національно-патріотичного виховання, як зазначає Ж. Петрович, необхідним є акумулювання дитячих та молодіжних ініціатив, створення

відповідного «об'єднувального стрижня». Враховуючи міжнародний досвід, створити такий стрижень дозволять національні чи суспільно-державницькі цінності, що лежать у площині патріотизму і громадянськості. Саме вони забезпечуватимуть розвиток української нації через згуртування народу, усвідомлення твердження «Ми – українці». Такі цінності дадуть змогу об'єднати зміст державних програм і місцевих проєктів, стануть механізмом продуктивного партнерства на різних рівнях, основою для відповідального прийняття рішень в інтересах народу, нації, держави.

В Україні національними (суспільно-державницькими) цінностями можуть бути: соборність, самобутність, гідність, воля. Зокрема *соборність* – це єдність, неподільність усіх територій держави, що передбачає спільну відповідальність і взаємне духовне збагачення та розвиток; *самобутність* – це національна неповторність, оригінальність, яка проявляється окремою особистістю чи групою у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, прагненнях, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки; *воля* – це здатність (дар), намір або кероване намагання, міцне прагнення досягти мети; рішучість і сила особистості владно завершити справу; самоконтроль і незалежність, свобода дій; *гідність* українського народу – результат самоповаги, що викликає повагу інших народів, це відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій; усвідомлення власної ваги й громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві [9].

Такі цінності як соборність, самобутність, гідність, воля означені в Постанові Верховної Ради України «Про рекомендації Парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» від 23.02.2017 р. № 1908-VIII.

Опитування дорослих лідерів організацій та об'єднань, залучених до проведення дослідження (загальна вибірка склала 115 осіб), засвідчило, що пріоритетом для України є: загальнолюдські цінності – 54 %, національні цінності – 44,3 %, громадянські цінності – 21,34 %, європейські цінності – 9,2 %.

Рис 1.2.1. Розподіл відповідей дорослих лідерів щодо пріоритетних цінностей

Водночас опитування показало, що до основних національних цінностей респондентами було віднесено свободу, незалежність, патріотизм, справедливість, гідність і соборність.

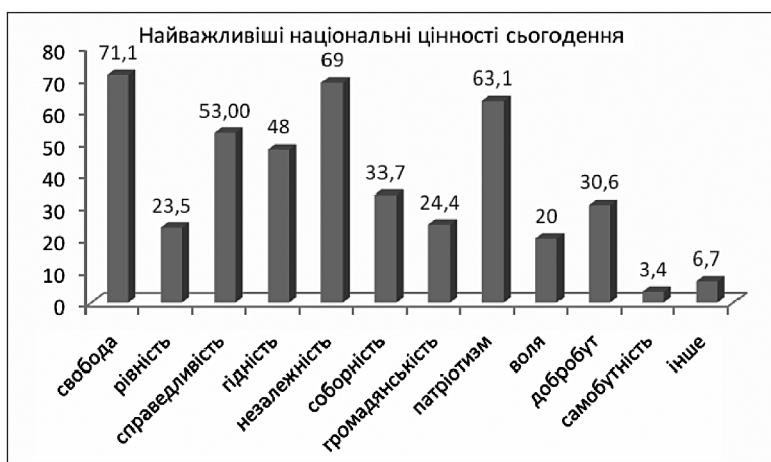

Рис 1.2.2. Розподіл відповідей дорослих лідерів щодо найважливіших національних цінностей

Важливо було дослідити фактори впливу на формування громадянської позиції та патріотичних почуттів. За опитуванням дорослих лідерів громадських об'єднань учнівської молоді, 97,9% перевага була надана сім'ї, 94% – навчальним закладам, 88,3% – інтернет-комунікаціям, 84% – ЗМІ, 83% – громадським організаціям. Найменший вплив на формування громадянської позиції та

патріотичних почуттів, за вибором респондентів, виявився у друзів та органів влади.

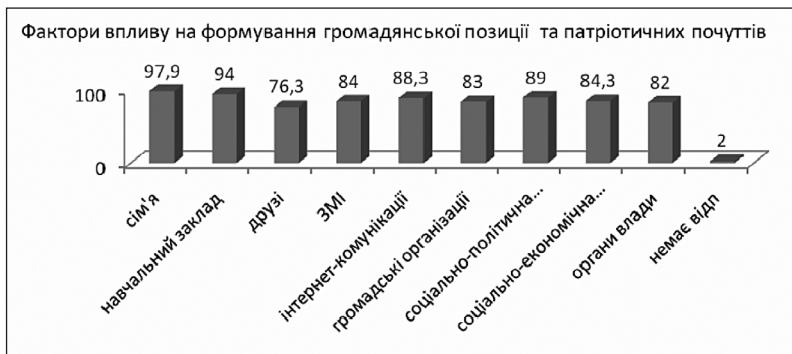

Рис 1.2.3. Розподіл відповідей дорослих лідерів щодо факторів впливу на формування громадянських та патріотичних цінностей

Узагальнюючи теоретичні підходи, розроблені ученими Інституту проблем виховання НАПН України за керівництва І. Беха, базовими складниками почуття патріотизму вважаємо: любов до народу, Батьківщини, держави; діяльнісну відданість Батьківщині (внутрішня експлікується (розгортається) у зовнішню); суспільно значущу цілеспрямованість життєдіяльності (включення розуму, волі, почуттів, задіяння вольової та почуттєвої сфери особистості); моральну стійкість (виховання моральності людини, наявність моральних якостей, моральне діяння); готовність до самопожертви; почуття власної гідності (самоповаги, яка відстоюється) [4].

За всіх традиційних визначень патріотизму внесення до його структури любові до народу, Батьківщини, держави є обов'язковим. Так, кожен із громадян тією чи іншою мірою ідентифікує себе з Україною, а завдання педагогів полягає в тому, щоб допомогти зростаючій особистості і на власному прикладі продемонструвати любов до Батьківщини як серцем, так і конкретними справами.

Для того, щоб кожна дитина могла сказати «Україна в моєму серці» (І. Бех, Ж. Петрович, В. Кириченко), потрібно розуміти глибинні, теоретичні витоки цього почуття-цінності, бо саме

у ціннісному розумінні патріотизм завжди постає пріоритетним завданням функціонування держави, становлення суспільства, розвитку особистості. Водночас необхідно зважати на те, що патріотизм як комплексне почуття-цінність виникає під впливом духовно-морального, громадянського, національного виховання. Неможливо любити свій народ, Батьківщину, не люблячи своїх рідних і близьких, малу батьківщину [4].

Робота з національно-патріотичного виховання має знаходити відгук у серцях вихованців, надихати на позитивні емоції, спонукати бажання вчитися, працювати і творити для свого майбутнього, що сприятиме формуванню позитивного іміджу України і українців.

Отже, нові вимоги до виховання громадянина-патріота окреслюють пріоритетні завдання закладів освіти:

- поєднання морального виховання з національно-патріотичним, громадянським і трудовим;
- виховання поваги до Конституції України, Герба, Прапора, Гімну;
- виховання патріотизму як любові до Батьківщини, інтересу до історії свого народу, української мови, традицій, культури та готовності до захисту суверенітету і територіальної цілісності України;
- становлення активної громадянської позиції, свідомого ставлення до громадянського обов'язку, моральної відповідальності, єдності слова і діла;
- виховання гуманізму, формування таких рис, як честь і гідність, справедливість, толерантне та доброзичливе ставлення до людей;
- сприяння усвідомленню учнями тісного взаємозв'язку зовнішньої і внутрішньої культури громадянина, культури мовлення та поведінки; розвиток міжкультурної комунікації;
- формування в дітей та учнівської молоді здатності усвідомлювати роль особистості в самовдосконаленні і самовихованні, уміння виявляти рішучість і наполегливість у подоланні труднощів; спонукання до виявлення учнівською

молоддю моральних вчинків та залучення до суспільно значущої діяльності.

Беручи до уваги достатність, але невичерпність науково обґрунтованих складників патріотизму, вважаємо, що мета педагогів, дорослих-наставників полягає насамперед у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини чи молодого людини особливого смислу, тобто сприймалися не лише розумом, а й «серцем».

Література:

1. Бех І.Д. Державницьке виховання як суспільно-освітній пріоритет / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2015. – № 2. – С. 14-17.
2. Бех І.Д. Концептуальна модель Я-центрованості у вихованні та духовному розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2015. – № 3. – С. 5-15
3. Бех І.Д. Духовний пошук: сучасні наукові межі / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2016. – № 1. – С. 5-14.
4. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді): посіб. / І.Д. Бех, В.І. Кириченко, Ж.В. Петрочко. – К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015. – 186 с.
5. Окрилені Україною (тренінг з національно-патріотичного виховання молоді): посіб. / Ж.В. Петрочко, В.І. Кириченко. – Х. : Видавець Панов А.М. – 2016. – 134 с.
6. Петрочко Ж.В. Національні цінності як сучасний державницько-суспільний пріоритет України / Ж.В. Петрочко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. вип. 20. – кн. 2. – Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ, 2017. – С. 146-158.
7. Національно-патріотичне виховання в Україні у контексті сучасних викликів / Ж.В. Петрочко, Т.К. Окушко // Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України). Збірник наукових праць. – К. : Видавничий дім «Сам», 2017. – 400 с. – С. 45-51.
8. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір: монографія / Георгій Філіпчук. – Чернівці : Друк Арт, 2016. – 304с.
9. Електронний ресурс: [www. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1908-19](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1908-19) Рекомендації Парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» від 23.02.2017 р. № 1908-VIII.

10. Електронний ресурс: <http://www.opendemocracy.net/david-mountain/patriotic-education-is-textbook-propaganda>
11. Електронний ресурс: www.nationalreview.com/2017/03/american-european-patriotism-differences-flag-waving-war-dead/

1.3. Національно-патріотичне виховання як змістовий концепт діяльності громадських об'єднань учнівської молоді різного спрямування

Важливу роль у національно-патріотичному вихованні відіграють громадські організації та об'єднання учнівської молоді. Наразі сучасний дитячий рух в Україні – це багатовекторна діяльність більш ніж 1600 дитячих громадських організацій різного рівня та 16 000 об'єднань учнівського самоврядування, а також значної кількості асоціацій, об'єднань дітей на клубній основі, спрямована на задоволення потреб, інтересів, громадянсько-патріотичне виховання, позитивну соціалізацію та всебічний розвиток дитини.

Усі вони діють відповідно до Конституції України, чинного законодавства України у сферах соціальної й молодіжної політики, Конвенції ООН «Про права дитини» (статті 12, 15). У зазначених документах декларуються права дитини на участь в житті суспільства та право на об'єднання. Зокрема, основні положення Законів України «Про громадські об'єднання» та «Про молодіжні та дитячі громадські організації» передбачають забезпечення участі дітей у діяльності громадських організацій, спрямованій на задоволення і захист їхніх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів. Різноманіття дитячих спільнот є свідченням того, що дитячі громадські організації, громадські об'єднання учнівської молоді впевнено займають свою соціальну нішу для задоволення потреби дітей на згуртування та надання можливостей самореалізації поза формальних інститутів соціалізації. Їхні особливості зумовлені насамперед:

- орієнтацією на інтереси, потреби самої особистості;
- добровільністю вступу, вільного вибору діяльності;
- можливістю вільного самовизначення і самореалізації, розвитку суб'єктної позиції учасника об'єднання;

- позитивними взаєминами і паритетними відносинами учасників об'єднання;
- вираженням інтересів і прав дітей та учнівської молоді на участь у житті суспільства, процесах ухвалення рішень в їхніх інтересах, набуття соціального досвіду;
- практико-діяльнісною основою побудови виховного процесу, розвитку соціальної активності та особистої відповідальності за результати діяльності;
- формуванням лідерських якостей, громадянської та патріотичної позиції кожної особистості, умінь працювати в команді та навчанням демократії.

У громадських об'єднаннях діти та учнівська молодь отримують необхідні соціальні знання та уміння, реалізують особистісний ресурс у соціально значущих справах, розвивають свої здібності та особистісні якості, виявляють ініціативу й активність, задовольняють власні інтереси і очікування, беруть участь у прийнятті важливих для них рішень, вчать демократичних принципів.

Найпоширенішим та найстарішим позаформальним виховним рухом у світі є скаутський рух. Позаформальним – тобто винесеним за рамки звичайної освітнянської системи, але при цьому він побудований на чітких сталих позиціях. Це рух, який має на меті розвиток у дитини найкращих людських та лідерських якостей, найповнішого розкриття її фізичних, розумових, соціальних і духовних можливостей та загалом виховання гідних і відповідальних громадян своєї країни.

Створений більше ста років тому, скаутинг пережив стрімкий еволюційний шлях від варіацій на тему організації дозвілля дітей в літній час до чіткої структурованої програми самовиховання дитини. І саме цей принцип – принцип самовиховання – і відрізняє скаутинг від більшості педагогічних концепцій та моделей виховання дітей і молоді.

Різноманіття громадських організацій в Україні представлено організаціями скаутського типу, екологічних, юних рятувальників, патріотичних, туристсько-спортивних, творчих, об'єднань учнівського самоврядування, таких, що діють на клубній основі,

й ін. На жаль, частка зареєстрованих в Україні дитячих громадських організацій є незначною і коливається від 2,2% до 2,4% (за останні 5 років) від загальної кількості усіх громадських об'єднань.

Найбільш поширені у світі серед усіх діючих дитячих та молодіжних громадських організацій – скаутські. Починаючи з невеликого табору Браунсі біля міста Пул у графстві Дорсет (Англія), Всесвітній скаутський рух вже більше ста років сприяє вихованню нових поколінь активних громадян планети. До Всесвітньої організації скаутського руху входять 169 національних організацій, вона охоплює 40 млн членів по всьому світу. У будь-якій сфері діяльності є видатні люди, що пройшли школу скаутингу, їх нараховується у світі щонайменше 500 млн.

Місія скаутингу полягає в тому, щоб зробити свій внесок в освіту молодих людей через систему цінностей, яка прописана у Скаутській Обіцянці і Законі, щоб допогти їм зрозуміти себе і зробити світ кращим. Ця виховна система витримала випробування часом.

Скаутські організації реалізують освітні програми, спрямовані на виховання у зростаючого покоління любові до своєї країни, вірності традиціям, цінностям, формування почуття гордості за свою Батьківщину, соціальне служіння і намагання зробити світ кращим. Водночас виховні програми передбачають розширення кругозору дітей та молоді, формування соціально значущих умінь, зокрема навичок командної роботи, удосконалення фізичної підготовки і спроможності виживання в екстремальних умовах тощо.

Скаутські організації не отримують фінансової державної допомоги, оскільки Всесвітній скаутський фонд розподіляє кошти, одержані від благодійних фондів та організацій. У розвинених країнах світу значну донорську допомогу скаутським організаціям надають місцеві органи влади, батьківська громадськість, бізнес-структури, благодійні фонди.

Україну у Всесвітній скаутській організації (прийнята до складу у 2008 році на 38 Всесвітній скаутській конференції) представляє Національна організація скаутів України (НОСУ), засно-

вниками якої були: Національна скаутська організація України «ПЛАСТ», ВМГО «СПОК», Українське дитячо-юнацьке товариство «СЧ» та Асоціація гайдів України. Діяльність цих організацій деталізовано у монографіях і посібниках лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання (Електронна бібліотека НАПН України <http://lib.iitta.gov.ua/9870/>: <http://lib.iitta.gov.ua/9866/>).

Найбільш активною і мобільною у світі є Організація скаутів Америки, яка налічує 2,3 млн молодих людей від 7 до 21 року і 960 000 добровольців-волонтерів по всій території США. Сполучені Штати Америки є прикладом ефективної побудови держави на ідеї виховання громадянина-патріота; і хоча в країні немає спеціальної програми з патріотичного виховання, але це почуття виховується з дитинства батьками, школою, церквою, армією, громадськими організаціями. Підтвердженням цьому слугує той факт, що скаутами у свій час були майже всі американські президенти. В організації діяльності бой-скаутів Америки основна увага зосереджена на вікових особливостях дітей, основними елементами є емоційне забарвлення і романтика виховання. Серед переважних методів роботи – бесіди, розповіді, розвідки та воєнізовані ігри, походи, соціальні акції.

Організація «Girl Scout» охоплює сьогодні 2,6 млн дівчат-скаутів (1,8 млн дівчат і 800 000 дорослих) в 92 країнах світу. Діяльність одного із найпотужніших об'єднань дівчат-скаутів США, заснованого Джульеттою Гордон Лоу в 1912 році, спрямовується на розвиток американських цінностей, виховання гідного громадянина, патріота. Водночас це об'єднання для вирішення проблем, що турбують молодь, сприяння тому, що б зробити свою країну і світ кращим. Досвід лідерства для дівчат-скаутів Америки складається з п'яти компонентів: розвиток почуття власної гордості; пошук проблем і врахування невдач; розвиток позитивних зрушень у собі; розвиток комунікації і здорових стосунків; пошук і вирішення проблем у громаді. Основні «кити», на яких розгортається діяльність організації дівчат-скаутів США, це: **STEM-програма** як основа для успішного майбутнього, що включає залучення дівчат до занять наукою, технологіями, техні-

кою і математикою; **активності на природі**, що охоплюють різні способи взаємодії із середовищем, таборування, екологічні експедиції, активний відпочинок, каякінг тощо; **життєві навички**, що передбачають участь у громадському житті, соціальне служіння через допомогу притулкам для тварин, годування безхатченків, створення більш зручних умов у громадських місцях для людей з особливими потребами, висадження дерев, квітів у парках тощо; **розвиток підприємливості** через реалізацію програми «Digital Cookie» з розроблення технології виготовлення печива, його реклами та продажу, а також виробів «hand made» (зробленими власними руками), що дозволяє розвинути уміння і готовність дівчат до майбутнього бізнесу в ролі ключових партнерів великого американського бізнесу. Участь у програмі «Digital Cookie» допомагає набути п'ять важливих навичок для лідерства, успіху та повноцінного життя: «Я знаю, що можу це зробити»; «Я приймаю більш розумні рішення»; «Я роблю зміни»; «Я отримую життєву впевненість»; «Продаж печива – це більше, ніж бізнес». Реальні проекти американських дівчат-скаутів <http://forgirls.girlscouts.org/wp-content/themes/theMapgsusa.html>; www.girlscouts.org/girlagenda засвідчують, що учасниці роблять все можливе для того, щоб світ став кращим.

Скаутський рух знаходить дієву підтримку в американському суспільстві. Засновано стипендії для кращих скаутів в коледжах, благодійних фондах, військових організаціях. Через фонди стипендій підтримки скаутингу визначаються переможці за номінаціями «Скаут – кращий розвідник року», «Дівчинка-розвідник року», «Girl Scout», «Орел-розвідник року» та інші. Зокрема, організацією VFW Post запроваджено програму «Скаут року» і щорічно проходить конкурс на обрання кращого скаута Америки. Присуджуються три премії (5 тисяч \$ – I місце, 3 тисячі \$ – II місце, і III місце – 1 тисяча \$) для кращих скаутів, бойскаутів, морських скаутів, які продемонстрували виняткову громадянськість, патріотизм і любов до країни своїми справами, активними розвідками, соціальним служінням у школі та громаді.

Не можна оминути увагою діяльність змішаної молодіжної скаутської організації Великобританії – країни, з якої розпочався

Скаутинг. Вона налічує 500 000 дітей та молодь від 6 до 25 років. Члени організації набувають досвіду через пригоди, романтику і допомогу іншим людям, сприяють розвитку місцевих громад. Каякінг, рафтинг, експедиції за кордон, скелелазання, фотографії та зорбінг – улюблені заходи скаутів Великобританії. Основним методом діяльності англійських скаутів є допомога дітям та молоді реалізувати свій потенціал, розвинути соціальні уміння, навички командної роботи, навчитися управляти часом, розвивати лідерські якості, спілкування, самотивацію, підвищувати культурний рівень і розширювати світогляд. Скаути допомагають молоді знайти роботу, рятують життя людей, що опинилися в складних ситуаціях, своїм соціальним служінням намагаються зробити світ кращим.

Завдячуючи унікальному поєднанню пригод і романтики, навчання і виховання, загального задоволення, Скаутингу вдається не тільки постійно оновлювати зміст діяльності у мінливому сьогоденні, а й реалізувати інтереси і задовольняти освітні та соціальні потреби молодих людей у всьому світі.

До проведення дослідження «Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях» було залучено такі об'єднання та організації учнівської молоді: НСОУ «ПЛАСТ», Всеукраїнська екологічна ліга, Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта»; Всеукраїнський дитячий громадський рух «Школа безпеки»; міська дитяча громадська організація «Росток» м. Мелітополь; Парламент дітей м. Києва; Сумська міська молодіжна організація старшокласників «МОСТ» (м. Суми); Обласна дитяча громадська організація «Скаути Запоріжжя», Дніпрорудненська спеціалізована школа «Талант» Запорізької області (клуб «Білі ворони»); Центр позашкільної роботи «Північне сяйво» Святошинського району м. Києва (об'єднання учнівського самоврядування); Районний центр дитячої та юнацької творчості Чорнобаївського району Черкаської обл. (об'єднання учнівського самоврядування).

Ці громадські організації та об'єднання мають свій досвід діяльності і, зокрема, арсенал форм та методів у національно-патріотичному вихованні.

Так, у Національній скаутській організації України «ПЛАСТ» (голова **Ольга Герус**) національно-патріотичне виховання учнівської молоді здійснюється засобами пластової виховної методики. Перевірка набутих знань відбувається у формі ігор, теренових змагів та інших пластових занять, мандрівок, акцій.

Серед них:

Акції: «Таємний Миколайчик», «Кошик дивізійнику», «Напиши листа морському піхотинцю!», «Майстерня Святого Миколая», «Мішок добра Святого Миколая», «Будь іскрою, як мрієш бачити багаття!», «Прапор Незалежності», «Вифлеємський вогонь миру».

Змагання і фестивалі: мистецько-інтелектуальний фестиваль «Орлікіада», пластова зустріч-змаг «Лисоня», пластові змагання весни – «Стежками героїв 2018», спортивне змагання «Спартакіада», мистецький фестиваль «Старі фотографії», фестиваль пластової творчості «День пластуна», «Шевченківські дні», інтелектуальний змаг «Думай».

Мандрівки: зимова мандрівка «Говерляна», «Скаутське побратимство», пластова Хресна дорога «За чесноту Тверезості», Юнацька Пластова Регата, Школа Зимового Мандрівництва.

Табори та вишколи: військово-історичний вишкіл «Шлях до Легіону», етнографічний вишкіл української міфології, екстремальний Вишкіл Практичного Пластування «SOS», спортивно-вишкільний табір «Калиновий оберіг», історично-пошуковий комбінований табір «Заграва», юнацька Пластова Регата, спільний табір харцерів та пластунів.

Всеукраїнська екологічна ліга (голова **Тетяна Тимочко**) спрямовує діяльність на поліпшення екологічної ситуації в Україні, формування засад збалансованого (сталого) розвитку, нового природоохоронного світогляду, підвищення рівня екологічної освіти та культури громадян. **Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта»** (координатор освітньої та виховної діяльності **Олена Пашенко**) об'єднує дітей, підлітків, молодь, які опікуються проблемами довкілля через організацію цікавої екологічної роботи з дітьми та молоддю. У дієвому соціальному партнерстві ці організації понад 20 років працюють з дітьми та молоддю за про-

грамами, які спрямовані на національно-патріотичне виховання. Зокрема, протягом останніх років було реалізовано такі проекти:

2015-2017 рр. Створено Центр кращих практик збалансованого розвитку України, метою якого є поширення інформації про стан довкілля, збір та популяризація кращих практик збалансованого розвитку, впровадження екологічно-дружніх технологій, навчання, виховання, оздоровлення дітей та молоді.

Центр розташований у селі Виграїв (Корсунь-Шевченківський район, Черкаська область) у приміщенні колишньої школи (заснована у 1914 році), з метою збереження історичної будівлі та розвитку місцевої громади. Це історична місцина, де у далекі козацькі часи виборювали незалежність воїни Богдана Хмельницького, горді українці – Максим Кривонос, Микита Галаган. Поблизу села виявлені поселення трипільської культури та періоду Київської Русі.

Програми, які діють у Центрі, спрямовані на вивчення історії та культури України:

- «Шевченківський край». Освітні програми у м. Каневі, програма представлення історико-культурних надбань для учасників з різних областей України;
- «Мистецький край: рідне слово, музика, природа». Програма з вивчення творчої спадщини І. Нечуя-Левицького (с. Стеблів), К. Стеценка (с. Квітки);
- «Моя Незалежність». Програма з вивчення історичної спадщини у Корсунь-Шевченківському районі;
- «Шана вчителям». Програма з вивчення педагогічної спадщини А. Захаренка (с. Сахнівка).

2016-2017 рр. У пошуках інноваційних, високоефективних форм роботи з дітьми ВЕЛ та «Екологічна варта» створили інформаційно-просвітницький центр «Екологічна варта». Реалізовано програми:

«Школа у природі». Програма роботи Центру поєднує відпочинок з науковими дослідженнями, практичними природоохоронними заходами, вивченням історії України, творчою роботою дітей. У процесі різноманітних активностей учасники здобувають навички дослідницької роботи, навчаються аналізувати науковий

матеріал та реалізовувати екологічні міні-проекти, дізнаються про необхідність збереження навколишнього середовища та ціннісне ставлення до Природи рідної землі.

«Моя Україна». Метою є виховання дітей та молоді патріотами держави через формування досвіду громадянської поведінки та залучення їх до реальної участі у природоохоронній роботі, формування екологічної свідомості громадян України, поширення інформації про стан довкілля, популяризація кращих практик збалансованого розвитку, впровадження екологічно дружніх технологій, навчання та відпочинок дітей та молоді.

Учасники Програми беруть участь у навчально-виховних тренінгах, розважальних заходах, лісових подорожах, історичних квестах та інтерактивних екскурсіях (екскурсія «Київ – моя столиця», «Тарасова гора», «Історія козацького краю» (Історико-культурний заповідник (м. Корсунь-Шевченківський), музей історії Корсунь-Шевченківської битви, Історичний музей, «Літературно-меморіальний музей І. С. Нечуя-Левицького»).

Дитячий громадський рух **«Школа безпеки»** (голова координаційної ради **Негрієнко Алла**). Програма «Школа безпеки» поєднує в собі питання основ здоров'я, безпеки життєдіяльності, цивільного захисту, пожежної безпеки, туризму, альпінізму, основ медицини та психології, рятування на воді, сприяє розвитку умінь дітей та учнівської молоді діяти в будь-якій надзвичайній ситуації: і на воді, і в горах, і під час пожежі, уміння надати першу допомогу. Окрім практичних і фізичних навичок, «Школа безпеки» виховує в підлітків мужність, здатність до взаємодопомоги, дружбу, увагу до близьких, громадянську позицію патріота й захисника своєї Батьківщини, сприяє професійній орієнтації молоді на професію рятувальника. Щороку проводяться всеукраїнські та регіональні змагання, збори-змагання юних рятувальників «Школа безпеки»; Всеукраїнський зимовий навчально-тренувальний збір «Буковець», зустрічі з рятувальниками-ліквідаторами аварії на Чорнобильській АЕС, воїнами АТО, навчально-тренувальні збори та табори юних рятувальників, форуми, акції, конкурси.

У ході проведення зборів і змагань команди з різних областей України демонстрували уміння діяти в надзвичайних ситу-

аціях природного та техногенного характеру, здатність до рятувальних дій із застосуванням альпіністського та спеціального рятувального спорядження, проведення пошуково-рятувальних робіт у гірській місцевості, природному середовищі, на акваторії: виконували спеціальні завдання з пошуку, деблокування, надання домедичної допомоги та транспортування постраждалих з використанням найпростіших механізмів і пристроїв аварійно-рятувального призначення, відпрацьовували спеціальні вправи з радіаційно-хімічного захисту, пожежно-рятувальних та інженерних робіт в умовах задимлення, високих температур і висоти з використанням засобів індивідуального захисту, комплектів спеціальної обробки, пожежних, гідравлічних та портативних аварійно-рятувальних пристроїв і механізмів. Регіональними відділеннями Руху щорічно в школах України проводяться тижні цивільного захисту та безпеки життєдіяльності для навчання дітей культури безпечної поведінки. За результатами проведення Всеукраїнського конкурсу дитячо-юнацької творчості «Безпека в житті – життя в безпеці» виходить друком книга кращих казок та оповідань з безпеки життєдіяльності для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, авторами і художниками яких є самі діти. З метою сприяння військово-патріотичному вихованню молоді та підготовки до служби в Збройних Силах України проводяться військово-спортивні вишколи «Щит і меч».

Громадське об'єднання учнівської молоді – **клуб «Білі Ворони»** КЗ «Дніпрорудненська спеціалізована школа I-III ступенів «Талант» Василівської районної ради Запорізької області (координатор **Борисенко Оксана Вікторівна**) спрямовує діяльність на розвиток самостійності, ініціативи, управлінських навичок, виховання свідомого громадянина з активною життєвою позицією, виховує своїх членів духовно й соціально розвиненими особистостями. В клубі учнівська молодь отримує навички міжособистісного спілкування, набуває лідерських якостей, ініціативності у прийнятті рішень, практики в реалізації індивідуальних і колективних справ, що сприяє активному формуванню громадянської позиції. Клуб «Білі Ворони» працює над головним завданням виховної діяльності: «Формування ціннісного

ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації».

Для досягнення мети визначено основні напрями роботи з патріотичного виховання учнів:

- формування патріотизму, відповідальності за долю нації, держави;
- виховання розуміння високої цінності українського громадянства, внутрішньої потреби бути громадянином України;
- формування поваги до Конституції України, державної символіки: Герба, Прапора, Гімну України;
- збереження і продовження українських культурно-історичних традицій;
- виховання шанобливого ставлення до рідних святинь, української мови, історії;
- формування національної свідомості, людської гідності, любові до рідної землі, родини, народу;
- формування соціальної активності;
- виховання правової культури особистості;
- формування й розвиток духовно-моральних і загальнолюдських цінностей;
- формування в учнів потреби до праці як першої життєвої необхідності, високої цінності й головного способу досягнення життєвого успіху;
- сприяння розвитку фізичного, психічного та духовного здоров'я, задоволенню естетичних та культурних потреб особистості;
- виховання здатності протидіяти проявам аморальності, бездуховності, правопорушенням, антигромадській діяльності.

Одним із найважливіших завдань педагогів та лідерів є робота з формування у дітей та молоді громадянських якостей, розуміння належності до українського народу. Особлива увага приділяється дітям та сім'ям, які переїхали з тимчасово окупованих територій, зокрема щодо сприяння адаптуванню у нових умовах та нових колективах, залучення до активної діяльності та участі у заходах, ініційованих Клубом «Білі Ворони»; надається мож-

ливість реалізовувати свій інтелектуальний, творчий, фізичний потенціал на благо України. Активісти клубу є активними організаторами святкування днів народного календаря, проведення в школі Шевченківського тижня, тижня патріотичного виховання, заходів з нагоди відзначення Дня Перемоги, Дня української писемності та мови, Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та жертв Голодомору, Дня Революції Гідності, Дня соборності України, Дня Збройних Сил України, Дня захисника України, зустрічей з воїнами АТО, організації шкільних виставок «Знай і люби свій рідний край», «Писанкове диво» тощо. До скарбниці заходів клубу увійшов конкурс «Маленькі талантики», «Театральна весна в «Таланті»». Члени Клубу «Білі Ворони» є активними організаторами та учасниками різноманітних літературних конкурсів «Я – за єдину Україну!», «Український степ»; еколого-краєзнавчих, туристичних експедицій, екозаходів, фестивалів «Великолузька Січ», «Хортиця козацька», «Козацькі розваги». Членами Клубу «Білі Ворони» було проведено такі засідання патріотичного змісту: «Нашадки козацької слави», «Іван Степанович Мазепа – герой чи зрадник?», «Запрошуємо до гуцульської ватри», «Козацькому роду нема переводу» та ін.

У скарбниці Клубу «Білі Ворони» є такі акції: «Ніхто не забутий, ніщо не забуте» (покладання квітів до могил загиблих воїнів); День партизанської слави; «Серце до серця» (збір коштів на допомогу придбання реанімаційних обладнань для дитячих лікарень); «Великодній кошик солдату»; участь у зборі пластикових кришечок для виготовлення протезів для учасників АТО; благодійна акція для дітей із дитячого будинку с. Калинівка «Миколай до нас в гості завітав»; вітання ветеранів Другої світової війни з Днем Перемоги 9 травня; Допомога людям похилого віку соціальних категорій; «Сплети захисну сітку для учасників АТО»; «Теплі долоньки» та ін.

Основними завданнями молодіжної організації старшокласників «МОСТ» (координатор **Левенець Наталія**), яку було створено у 2003 році на базі комунального закладу Сумський Палац дітей та юнацтва, є виховання освіченого, активного громадянина; залучення учнівської молоді до суспільно корисної діяльності;

розвиток комунікативних навиків, вміння вести діалог, поважати думку іншого. Ефективними формами патріотичного та громадянського виховання у діяльності «МОСТа» є використання методу проекту, організація міських конкурсів, благодійних акцій. За останні 3 роки у здобутку організації є реалізація культурно-освітнього проекту «#зДН_UA» (2016, 2017 рр.). Назва починається із позначки хештегу (англ. *hashtag* от *hash* – знак «решітка» + *tag* – мітка) – ключове слово для полегшення пошуку необхідної інформації по темі і змісту у соцмережі і створення власного тренду <https://www.facebook.com/zdnUA/>; <https://www.youtube.com/channel/UCPt8DHuiKwtw5QeqSSunaKQ/featured>.

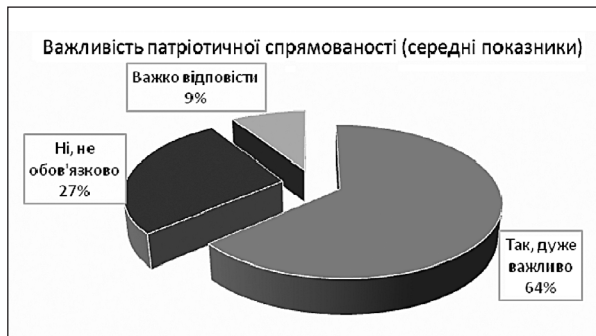
Задумом проекту є популяризація сучасної української літератури через створення відеороликів з декламацією віршів, а також буктрейлерів та майндмепів на прочитані прозові твори; міського проекту «Пам'ятаємо минуле – маємо майбутнє» (2016 р.) – збереження традицій хлібопечення на Сумщині та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні; метою проведення фестивалю інтелектуального дозвілля «Ігробум» (2016, 2018 рр.) є поширення сучасних форм інтелектуального дозвілля та формування інтелектуальної еліти суспільства; благодійні акції «Від повідомлення до листівки», «Я вірю в Чудо!», «Просто так!» (2016-2018 рр.) спрямовані на такі соціальні групи населення як діти з особливими потребами, люди похилого віку, воїни АТО. «МОСТ» є для старшокласників своєрідним «трампліном» до подальшої громадської діяльності. Більшість активістів організації сьогодні представляють студентське самоврядування вищих навчальних закладів України, очолюють інші молодіжні громадські організації або є їх членами.

Міська дитяча організація «Росток» м. Мелітополя (координатор **Кирєєва Анжела**) активно впроваджує ігрові форми роботи для дітей та учнівської молоді міста. Практикуються проведення виїзних шкіл активу «Патріотом бути модно!..», дебатів на патріотичні теми, благодійних акцій «Допоможемо українській армії», «Ліки замість квітів», «Валентинка на передову», «Великодній кошик для бійця». Також було проведено квести «Пам'ятники розповідають» для старших школярів міста, ігри по станціях

«Мелітополь бойовий» та факельна хода, присвячені Дню визволення м. Мелітополя від нацистських загарбників (23 жовтня); вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні (покладання квітів до пам'ятника); екскурсії на острів Хортиця – мандрівки в часи козацької доби (м. Запоріжжя). Було засновано громадську організацію, яка є активним учасником Відкритих фестивалів добрих справ учнівської молоді Запорізької області «Ми твоя, Україно, надія» у м. Запоріжжя, всеукраїнських конкурсів «Сила. Мужність. Честь», «Твої герої, земляки».

З метою з'ясування основних аспектів дослідження та розроблення особистісно орієнтованих технологій протягом жовтня – грудня 2016 року було проведено опитування учнівської молоді та дорослих лідерів зазначених організацій і об'єднань. Сукупна вибірка склала серед учнівської молоді 426 осіб, з них 232 дівчат, 194 юнаків від 12 до 16 років; 115 дорослих лідерів.

Так, 64% респондентів серед учнівської молоді і 86,3% серед дорослих лідерів підкреслюють важливість національно-патріотичної спрямованості діяльності громадського об'єднання учнівської молоді.

Рис 1.3.1. Розподіл відповідей учнівської молоді щодо важливості національно-патріотичної спрямованості діяльності громадського об'єднання

На запитання «Чи вважаєте Ви себе патріотом України?» було встановлено, що 75,4% учнівської молоді і 94% дорослих лідерів

вважають себе патріотами України, 20% респондентів важко відповісти на це запитання, 5,81% серед учнівської молоді і 2,56% серед лідерів не вважають себе патріотами України (рис. 1.3.2; 1.3.3).

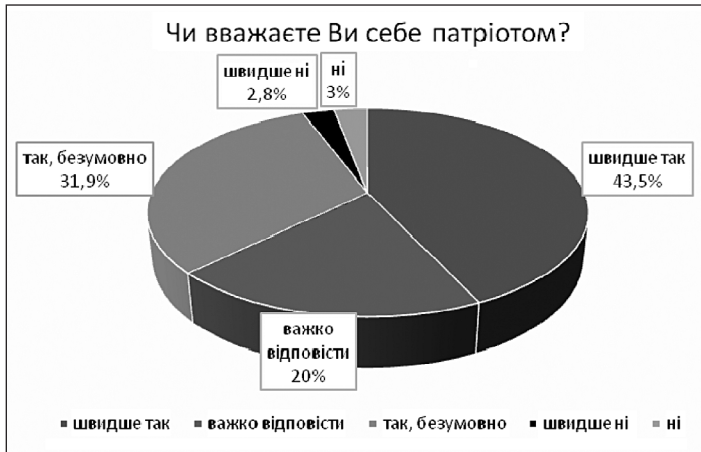

Рис 1.3.2. Розподіл відповідей учнівської молоді щодо того, чи вважають вони себе патріотами України

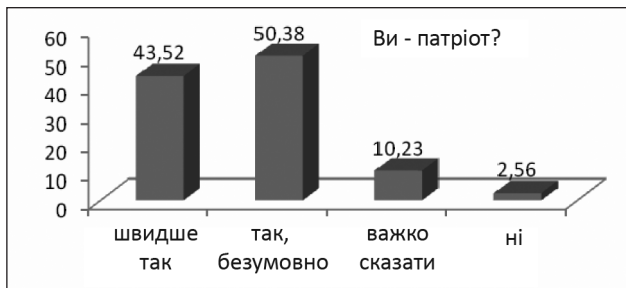
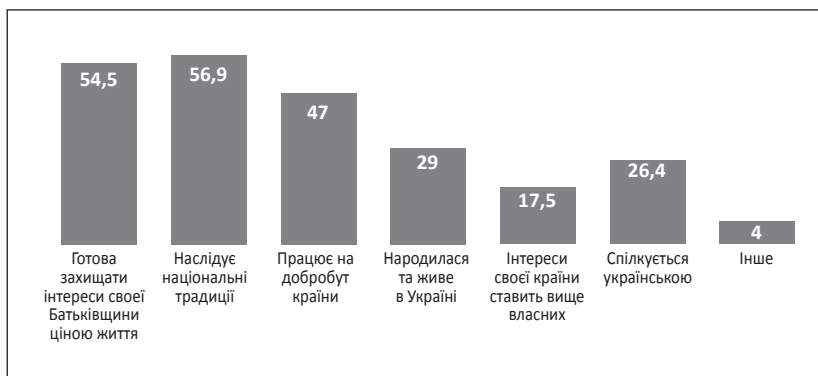
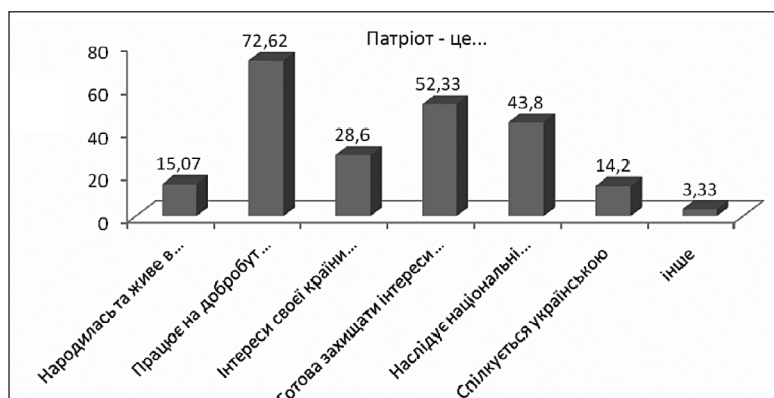

Рис 1.3.3. Розподіл відповідей дорослих лідерів щодо того, чи вважають вони себе патріотами України

За результатами аналізу відповідей респондентів на твердження «патріот – це людина, яка...», 56,9% опитаних зазначили, що це людина, яка наслідує національні традиції, 54,6% – це людина, яка готова захищати інтереси своєї Батьківщини; 47,1% – працює на добробут своєї країни; 29% – народилася і живе в Україні; 26% – спілкується українською.

Рис 1.3.4. Розподіл відповідей учнівської молоді щодо важливих складників, необхідних людині-патріоту

Рис 1.3.5. Розподіл відповідей дорослих лідерів щодо важливих складників, необхідних людині-патріоту

Серед сукупності відповідей щодо того, чому респонденти вважають себе патріотами України, було з'ясовано, що 50,26% намагаються своїми вчинками діяти на благо України, 32,44% продовжують наслідування національних традицій; 27% вважають себе патріотами, тому що живуть в Україні; 29,7% беруть активну участь у громадському житті; 12% – тому що розмовляють українською мовою; 12,42% беруться за будь-яку можли-

вість впливати на ситуацію; 1 % опитаних – не дали відповіді на це запитання.

Рис 1.3.6. Розподіл відповідей учнівської молоді щодо підстав вважати себе патріотом

Дані опитування дорослих лідерів не мають значної статистичної відмінності від даних, що стосуються учнівської молоді.

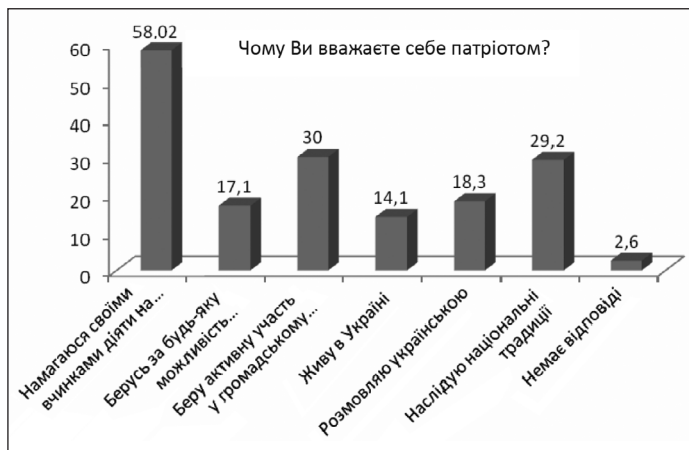

Рис 1.3.7. Розподіл відповідей дорослих лідерів щодо підстав вважати себе патріотом

Предметом гордості за країну, народ для опитаних є: 47,19% – наше минуле, наша історія; 46,71 % – якості, притаманні україн-

ському народові; 40,72% – мова нашого народу; 38,4% – наша земля, територія країни; 30,9% – мужність, героїзм наших військових; 28,5% – прапор, гімн, герб України; 28,26% – видатні особистості України; 22,99% – культурно-історична спадщина; 22,3% – держава, в якій живемо; 21,85% – рідна природа; 17,09% – перемоги спортсменів; 16,96% – наша література, кіно; 16,71% – наша військова потужність.

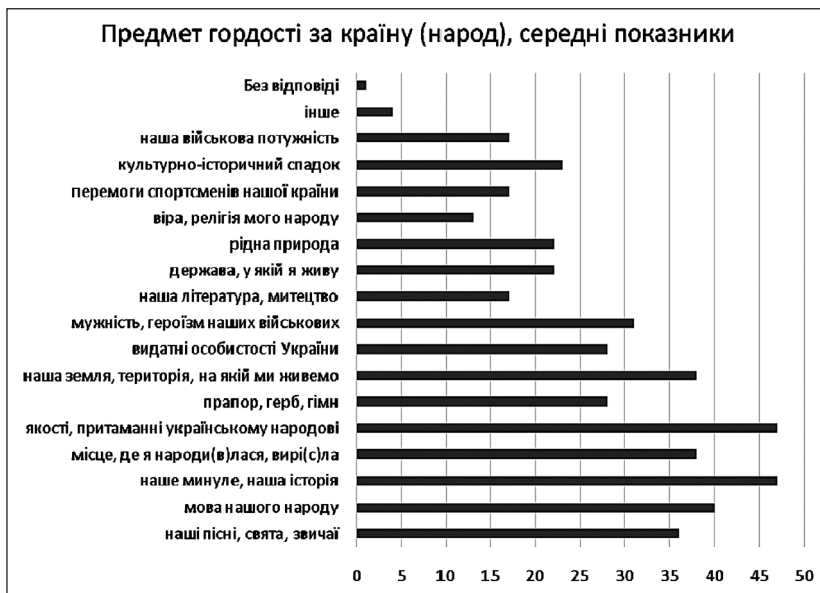

Рис 1.3.8. Розподіл відповідей учнівської молоді щодо гордості за Україну

Аналіз відповідей на запитання «Хто Я такий?» засвідчив, що 68,89% опитаних вважають себе громадянином України, 41,11% сказали б, що «Я людина», 32,22% назвали б свою національність.

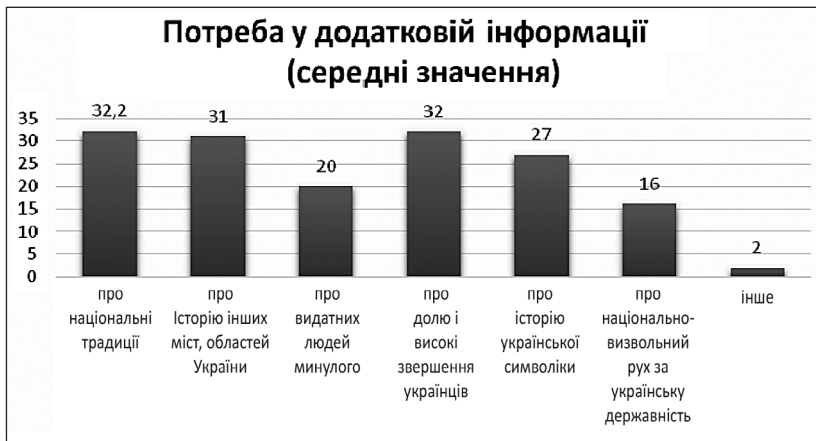
Рис 1.3.9. Розподіл відповідей учнівської молоді щодо самоусвідомлення

Стосовно ставлення респондентів до їхнього життя в Україні було встановлено, що 53,5% пишаються тим, що живуть у нашій країні, 32,4% – позитивно ставляться, 8% – важко відповісти; 2,7% виявили байдуже ставлення до цього, а 8,8% мріють про інше місце проживання.

Рис 1.3.10. Розподіл відповідей учнівської молоді стосовно того, що вони живуть в Україні

У процесі дослідження було важливо визначити, якої додаткової інформації з національно-патріотичного виховання потребує учнівська молодь. Наразі було встановлено, що 44,44% опитаних зацікавлені в отриманні більш ґрунтовної інформації про національні традиції, 30% – про історію інших місць, областей України; 22,22% – про долю і високі звершення українців; 17,78% – історію української символіки; 15,56% – про національно-визвольний рух.

Рис 1.3.11. Розподіл відповідей учнівської молоді щодо потреби у додатковій інформації патріотичної тематики

Особливе коло питань в опитуванні учнівської молоді – членів дитячих об'єднань і організацій – стосувалося форм, методів національно-патріотичного виховання. Найбільш актуальними запитаннями для респондентів виявилися: ігрові форми роботи – 41%; інтернет-технології – 26%; навчальні тренінги – 40% і, зокрема, форми, методи для розвитку критичного мислення – 25%.

Рис 1.3.12. Розподіл відповідей учнівської молоді щодо форм роботи в ГО

Важливий спектр питань стосувався визначення труднощів, з якими стикаються дорослі лідери у процесі виховання патріотизму в громадській організації. Було з'ясовано, що 37,2% опитаних зазначили пасивну участь батьків у долученні до виховної діяльності; 29,1% – необхідність реформування системи патріотичного виховання у зв'язку з новими полікультурними умовами суспільства; 21,3% – низький рівень емоційної рефлексії, пасивність участі учнівської молоді у патріотичному вихованні; 20% вказали на відсутність методичних розробок, практичних матеріалів з національно-патріотичних тем. Водночас 18,6% лідерів зауважило, що система виховання патріотів є ефективною і не потребує змін.

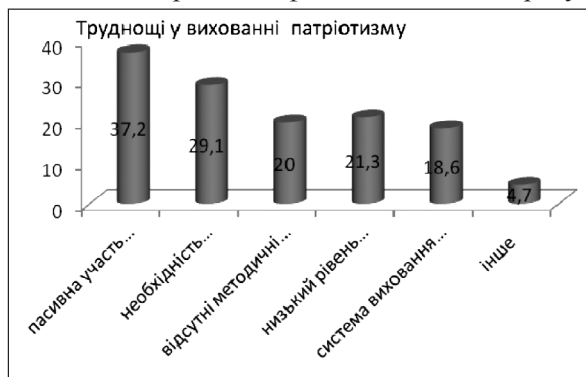

Рис 1.3.13. Розподіл відповідей дорослих лідерів щодо труднощів у процесі виховання патріотизму в ГО

Зазначені очікування учнівської молоді актуалізували питання розроблення якісного інноваційного змістово-технологічного забезпечення процесу національно-патріотичного виховання.

Патріотизм є глибоким людським почуттям Вищого сенсу, що набувається через вчинкове діяння, яке є дійсним показником конкретного прояву патріотичних якостей, розвитку особистості. Виходячи з цього, провідною виховною метою педагога, виховника, вихователя, дорослого лідера визначаємо допомогу конкретній особистості у формуванні бажання патріотичного діяння до реалізації самого вчинку. Так, соціальні ініціативи всеукраїнських дитячих громадських організацій упродовж останніх років стали свідченням виховання справжнього громадянина-патріота, любові до України (*Електронна бібліотека НАПН України: монографія «Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні»* (<http://lib.iitta.gov.ua/9866/>; *посібник «Соціальна ініціативність: змістово-технологічне забезпечення»*: <http://lib.iitta.gov.ua/9870/>).

Отже, підкреслимо, що найбільш ефективними у національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді в громадських організаціях і об'єднаннях учнівського самоврядування є форми і методи роботи, що ґрунтуються на активності та демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини, формування критичного мислення, ініціативності й творчості, відповідальності. З-поміж них варто виділити ігрові (ігри-репортажі «Видатні імена сучасної України», «Місцями славетних звитяг українського народу», патріотичні флеш-моби, станційні ігри, квести, брейн-ринги, дебати, рольові тематичні ігри); проектні (реалізація проектів патріотичної спрямованості, літературних, екологічних, соціальних, добродійних), створення портфоліо родинних реліквій, написання книги пам'яті (родини, школи, району, міста), конкурси з пошановування української мови, літератури та написання есе, біографічних розвідок видатних особистостей, святкування пам'ятних дат України; краєзнавчо-туристичні (походи, таборування, реальні або віртуальні подорожі місцями історичних подій, краєзнавчі екскурсії, скелезаїння, велотуризм; дослідницькі: експедиції, походи, екс-

курсії, екологічні акції та ін.); спортивні та військово-спортивні: збори-змагання з рятувальної справи, скаутські випробування, таборування, участь у військово-спортивній грі «Джура»; культурно-масові (тематичні вечори, свята, концерти, конкурси, акції до відзначення пам'ятних дат України).

1.4. Учнівське самоврядування: відповідь на виклики ХХІ століття

Сучасним дітям випало жити у часи динамічної зміни ціннісних орієнтирів, структури і якості людської цивілізації. Це відбувається в умовах, коли громадяни як індивідуально, так і колективно повинні бути здатними упродовж всього життя здійснювати зміни у контексті динамічних, глобальних перетворень, а не просто реагувати на них.

Старші покоління не можуть підготувати для своїх дітей ідеальне майбутнє, бо світ є занадто непередбачуваним для цього. Однак вони можуть завдяки освіті підготувати сучасних дітей до того, щоб вони це своє ідеальне майбутнє створили самостійно. Молодь постає головним стратегічним ресурсом суспільства, оскільки сьгоднішні учні – завтрашні професійні політики, парламентарі, працівники виконавчої і судової влади, національна еліта України, просто активні, політично зрілі й свідомі громадяни. І ми маємо спонукати їх бути ініціативними та допитливими, сприяти оволодінню ними належними комунікаційними навичками, вмінням працювати в команді, а також здатністю приймати важливі рішення.

Масштаб викликів ХХІ століття зумовлює потребу в особистості, яка є активною та продуктивною не лише у власному житті, але й у житті суспільства і яка здатна вирішувати як щоденні, так і масштабні завдання, що мають забезпечити не тільки виживання, а й прогрес нації. Ми повинні нарешті усвідомити, що навички відповідальності, лідерства, ефективної комунікації та емпатії один до одного є не менш важливими, ніж знання про світ чи вміння писати і рахувати, тому їх плекання має стати пріоритетним для вітчизняної освітньої системи.

Проблема виховання такої особистості – це проблема підготовки людини, яка відповідає вимогам ХХІ століття. Чим більше у суспільстві людей, які переймаються його еволюційним поступом та розвитком, тим життєздатніша держава.

Важливу роль у підготовці таких соціально активних громадян відіграє учнівське самоврядування, бо формування ініціативної, здатної ухвалювати нестандартні рішення особистості неможливе без широкого залучення учнів до участі в управлінні шкільними справами, до соціальної практики через діяльність у структурах учнівського самоврядування. Слід зауважити, що поняття «учнівське самоврядування» має значну кількість інтерпретацій, джерелом яких є багатогранність цього психолого-педагогічного явища.

На підставі систематизації результатів контент-аналізу означеного поняття вбачається можливим узагальнення більшості характеристик до п'яти найбільш поширених і загальних ознак, а саме:

- невід'ємна частина самоврядування і демократизації закладу освіти;
- компонент і суб'єкт виховної системи закладу освіти;
- виконувана самими дітьми діяльність, що охоплює цілепокладання, планування, способи реалізації плану, моніторинг здійснення, облік і контроль;
- форма організації життєдіяльності колективу учнів для досягнення суспільно значущих цілей;
- засіб розвитку і саморозвитку суб'єктної сфери школярів у діяльності, спільності та свідомості.

Усі тлумачення поняття «учнівське самоврядування» взаємопов'язані і, незалежно від того, які компоненти автори висувують на перший план (колективотворення, діяльність, управління, розвиток суб'єктності), вони розглядають їх як *системоутворюючі* центри. Узагальнюючи вищенаведене, ми визначаємо *учнівське самоврядування* як діяльність учнів з аналізу, планування й організації життя учнівського колективу закладу освіти, спрямовану на створення сприятливих умов для конструктивної співпраці і вирішення соціально значущих завдань, що реалізу-

ються у партнерській взаємодії з дорослими членами шкільної спільноти.

Аналіз наукових джерел з проблеми дав змогу окреслити основні характеристики учнівського самоврядування:

- добровільність залучення учнів до варіативних видів соціально значущої діяльності (О. Прутченков);
- наявність оптимістичної стратегії у визначенні соціально значущих і особистісно орієнтованих задач (А. Макаренко);
- можливість опанування навичок конструктивної взаємодії, запобігання ДП у процесі спільної діяльності учнів, педагогів, батьків (Д. Рогаткін);
- формування готовності учнів до самозахисту своїх інтересів за усвідомлення власної соціальної захищеності (З. Поїманова);
- урахування дитячих інтересів та індивідуальних потреб за мотивації до самостійної соціальної практики (М. Рожков);
- набуття досвіду діяльнісного патріотизму, відповідальності (П. Вербицька);
- моделювання життєвих ситуацій, у яких виявляються, виробляються і формуються позитивні, соціально значущі якості особистості (А. Костюченко).

Узагальнена мета учнівського самоврядування – створення умов для розкриття, розвитку та реалізації соціального, творчого і лідерського потенціалу дітей та молоді, набуття ними досвіду конструктивної соціальної дії, формування патріотизму як почуття-цінності.

До завдань учнівського самоврядування належать:

- забезпечення і захист прав та інтересів учнів;
- розвиток лідерського потенціалу учнів, їхніх організаторських умінь та навичок;
- створення умов для самореалізації, саморозвитку, самоствердження особистості;
- стимулювання соціальної активності учнів; створення умов для розвитку учнівських ініціатив; навчання технології роботи з ініціативою; підготовка до майбутнього суспільного громадянського життя дієздатного дорослого громадянина;

- залучення учнів до керівництва життєдіяльністю своїх колективів, розвиток їхньої управлінської майстерності;
- сприяння свідомому, відповідальному вибору та успішному виконанню учнями множини життєво необхідних соціальних ролей;
- розвиток в учнів особистої відповідальності за рівень власної конкурентоспроможності й досягнення життєвого успіху.

Сформувати сучасних лідерів учнівського самоврядування можливо лише за умови різнобічної реалізації їхнього права на участь у житті суспільства та ухваленні рішень. Участь – фундаментальний принцип громадянського суспільства. Без дотримання принципу участі дітей в житті суспільства неможливо виховати активних громадян-патріотів. Відповідно до статті 12 Конвенції ООН про права дитини, держави-учасники мають забезпечити дитині право вільного висловлювання своєї думки з усіх питань, які можуть відбитися на її житті; і поглядам дитини має надаватися значення відповідно до її віку та зрілості.

Вирізняють первинний, вторинний, третинний рівні участі учнів у колективній діяльності, житті суспільства. На первинному рівні вони мають змогу здобувати соціальні знання про загальноприйняті норми, про структуру організації, про схвалені та не схвалені у суспільстві норми поведінки. На цьому рівні важливим для суб'єкта стає роль лідера як представника соціальних знань та повсякденного досвіду. Вторинний рівень – це процес формування позитивного ставлення до базових цінностей людини, сім'ї, суспільства, Батьківщини, світу. Досягнення вторинного рівня можливе лише за умови міжособистісної взаємодії у колективі, групі, об'єднанні, просоціальному середовищі. Саме у зазначеному середовищі молода особистість отримує практичне підтвердження отриманих соціальних знань та починає їх або приймати, або ними нехтувати. Третинний рівень участі – це набуття досвіду самостійних соціально значущих дій. Для досягнення цього рівня особливе значення має взаємодія з різними соціальними суб'єктами, які не входять до складу дитячого об'єднання.

Отже, на первинному рівні особа пізнає життя громади, міста, країни; на вторинному – починає його цінувати; а на третинному – самостійно діє в інтересах суспільства, держави і себе особисто. Юнаки й дівчата, залучені до учнівського самоврядування, опосередковано вчаться брати активну участь у житті суспільства, управляти громадськими та державними справами.

Учнівське самоврядування містить у собі значний життєтворчий потенціал, який ще не до кінця осмислений і розкритий. Тому важливо віднаходити і запроваджувати новітні технології соціальної творчості та соціального проектування, які сприятимуть його розвитку.

Це зумовлює пошук принципово нових шляхів організації учнівського самоврядування у навчальних закладах, із обов'язковим врахуванням особливостей сучасної доби для забезпечення:

- формування в учнів готовності до цивілізованих економічних відносин, до політичних взаємин на основі норм демократичної культури, до взаємозбагачення у духовній сфері на підґрунті загальнолюдських цінностей;
- успішного входження та інтеграції особистості в соціум, освоєння існуючих соціальних зв'язків;
- розвитку громадської думки в учнівських колективах; активного залучення учнів до процесів прийняття рішень на всіх рівнях; стимулювання ініціативи з боку учнів та усвідомлення потреби у змінах;
- планування, розроблення та впровадження благочинних проектів;
- виховання особистості гідним громадянином своєї країни, котрий цінує своїх батьків, поважає старших, дбає про молодших, готовий прийти на допомогу, бути корисним, прагне бути духовно багатим і фізично здоровим.

Аналіз функціонування і тенденцій розвитку системи освіти у контексті викликів XXI століття свідчить про важливість переосмислення її концептуальних, змістових і структурних засад для створення належних умов для активної соціальної дії, розвитку в учнівської молоді життєвої компетентності. Нова змістова парадигма, структурні перетворення і зміна моделі управління осві-

тою – це не тільки перші кроки на довгому й тернистому шляху реформування галузі, а й, водночас, – шанс для України стати частиною європейського освітнього і наукового простору.

Сьогодні важливо переосмислити зміст та форми діяльності органів учнівського самоврядування у контексті самовизначення і самореалізації особистості, забезпечити його гнучкість, динамізм, оперативність, максимально врахувати інтереси і потреби дітей. Як одна з категорій педагогіки і вид педагогічної діяльності, учнівське самоврядування містить цільові, змістові та організаційні аспекти, а завдяки охопленню всіх сторін шкільного життя учня, неформальному й нерегламентованому характеру, відповідності інтересам і запитам школярів, комплексному впливу на розвиток особистості виступає підмурковою частиною освітнього процесу закладу освіти, його виховного середовища.

Учнівське самоврядування перебуває у стаціонарному стані відкритої системи. А саме – у стані рухливої рівноваги, періодично змінюючи напрями активності та зміст форм залежно від конкретної організаційно-виховної ситуації, зберігаючи при цьому засадничі принципи організації:

- *принцип соціально значимої домінанти* передбачає мобілізацію дитячого колективу навколо єдиної мети, що згуртовує учасників спільної діяльності. При цьому інші цілі стають супутніми і ставляться в залежність від реалізації основної мети, що постає перед колективом на даному етапі його розвитку. Домінуючі цілі виступають як «особливі ланки» в організації діяльності дітей;
- *принцип єдності та оптимального поєднання колективних і особистих інтересів дітей* передбачає забезпечення несуперечності цілей усіх актуальним цілям кожного. Особливо важливо, щоб поставлені перед учнями цілі спільної діяльності не були б одразу відкинуті ними як неприйнятні, такі, що не відповідають їхнім інтересам. Забезпечити залученість дітей до вирішення визначених завдань можна лише за умови їхнього позитивного ставлення до діяльності;
- *принцип динамічності та варіативності структури органів самоврядування* передбачає, що структура органів уч-

нівського самоврядування має бути опосередкована цілями діяльності дітей, зміст яких постійно змінюється залежно від стратегічних і тактичних завдань, що стоять перед учнівським колективом. Цей принцип визначає необхідність систематичного пошуку такої організаційної структури, яка поєднує в собі постійні органи самоврядування, визначені положеннями і статутами, та тимчасові органи самоврядування, створювані колективом для вирішення поточних завдань;

- *принцип інтеграції й диференціації педагогічного управління та дитячого самоврядування* означає, що відносини педагогів і дітей у процесі розвитку учнівського самоврядування будуються на партнерській взаємодії. Така співпраця забезпечується наявністю прийнятих як педагогами, так і дитячими колективами певних правил (норм) відносин, делегованих дітям реальних управлінських повноважень, створенням обстановки взаємної відповідальності та довіри.

Після складання сутнісної характеристики самоврядування зовсім не важко визначити його цільові орієнтири.

По-перше, це сприяння розвитку дитини. Йдеться про дитячий колектив, провідною функцією якого є забезпечення особистісного зростання його членів. Самоврядування необхідно розглядати як найважливіший засіб (метод, інструмент) розвитку дітей. «Самодіяльність, – за твердженням Т. Конникової, – дуже гостра зброя: діяльність, що здійснюється за внутрішнім потягом, обов'язково відбивається у рисах особистості». Участь школярів у роботі самоврядування допомагає сформувати у себе і своїх товаришів такі людські якості як самостійність, активність, дисциплінованість та багато інших.

По-друге, організація ефективного функціонування навчальної групи. Без самоврядування навряд чи можливе успішне виконання покладених на класну спільноту функцій, починаючи із забезпечення дисципліни та порядку в класі, організації конструктивного спілкування дітей чи підлітків і завершуючи створенням умов для професійного та особистісно-громадянського самовизначення учнів.

По-третє, формування у школярів готовності і здібностей грати різні ролі у системі соціальних ролей людини. Самоврядування дозволяє дитині розширити простір для прояву своєї соціальної активності. Воно не може бути обмежене стінами навчального кабінету і навіть рамками шкільної будівлі. Постійне чи тимчасове доручення може виконуватися і у дитячому садочку, і у будинку ветерана, і на фермі сільськогосподарського підприємства, і у лікарні, і на ділянці лісового господарства, тобто там, де можливий педагогічно доцільний прояв і розвиток ціннісних прагнень дітей.

Отже, діяльність учнівського самоврядування являє собою цілий комплекс різнопланових відносин. До нього можна віднести особливості його функціонування, взаємодію і співробітництво з іншими об'єднаннями та організаціями, із системою суспільних відносин у цілому, цілі й сутність, логіку та систему розвитку. І, нарешті, колективну самодіяльність підлітків і дорослих, об'єднаних у конкретну співдружність.

Від учнівського самоврядування як явища динамічного, яке постійно розвивається й оновлюється, залежить колективна згуртованість, взаєморозуміння, рівень розвитку групи, результативність та дієвість функціонування колективу загалом.

Цінність учнівського самоврядування нині вбачається також у тому, що учні глибоко і всебічно проникають у сутність своїх прав та обов'язків, розуміють особливості процесу соціалізації підростаючого покоління, його фактори і механізми.

Однак на сучасному етапі головним завданням для лідерів учнівського самоврядування є бачення важливих суспільних проблем і визначення можливих стратегій щодо їх конструктивного вирішення. Такою проблемою, безперечно, є ***патріотизм українського народу***.

Учнівське самоврядування є ефективним засобом національно-патріотичного виховання в умовах складних динамічних суспільних змін. Унікальна можливість учнівського самоврядування полягає у створенні простору для самореалізації особистості. Це насамперед не лише сукупність організаційних структур та представницьких органів, а й взаємодія з педагогами у вихованні

соціально активної особистості; це спосіб доступної дітям самоорганізації, яка передбачає участь учнів у процесі прийняття рішень на рівні школи, міста, району; це ефективний безперервний процес залучення учнів до національно-патріотичних акцій, проєктів, заходів на засадах особистої зацікавленості, забезпечення потреби в самореалізації, самовираженні, співучасті.

Учнівське самоврядування покликане відігравати активну роль у підготовці учнів до формування в них готовності виконувати свій обов'язок як громадян-патріотів. Основна мета учнівського самоврядування – формування і підтримування учнівської ініціативи як якісного інструменту розвитку громадянського суспільства, у якому відповідальність бере на себе соціально активна учнівська молодь. Саме за такого підходу до організації самоврядування підвищується роль самих учнів під час вирішення соціальних проблем.

Досвід, отриманий школярами у роботі органів учнівського самоврядування, стає запорукою їхньої успішної патріотично забарвленої діяльності. Тому вирішальним критерієм цінності учнівського самоврядування сьогодні є формування патріотів-громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, звільнення їх від комплексів формалізму та заорганізованості.

Національно-патріотичне виховання у процесі учнівського самоврядування спрямоване на формування в особистості когнітивних та поведінкових норм, що охоплюють вміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні висновки, брати участь у громадському житті, здатність орієнтуватися і адаптуватися в нових соціальних умовах, захищати свої національні інтереси, поважати інтереси та права інших, самореалізуватися як патріот тощо.

Участь старшокласників в органах учнівського самоврядування дає змогу відпрацювати різні моделі поведінки, в т. ч. поведінки громадянина-патріота. При цьому найголовніше, щоб учні відчували спільну відповідальність за результативність справи та мали змогу співпрацювати і розвиватися.

Діяльність органів учнівського самоврядування як колективу, групи лідерів можна розглядати у широкому суспільно-політич-

ному значенні, бо вони стають дієвою школою напрацювання національно-патріотичної позиції кожної особистості, її політичної культури.

Однією з рис самоврядування є його поліморфність, багатогранність і своєрідність форм вияву та структурних утворень. Саме тому учнівське самоврядування – це оптимальне середовище для соціальної практики старшокласників як громадян-патріотів з метою накопичення соціального досвіду у процесі соціальної взаємодії.

Соціальна практика учнів – це соціальна активність, що передбачає збільшення певного управлінського досвіду діяльності, розвиток вміння моделювати соціально цінні стратегії своєї життєдіяльності. Вона спрямована на здобуття умінь суб'єктної самореалізації, успішної адаптації до соціального середовища; задоволення та розвиток соціально орієнтованих потреб та інтересів, охорону і захист прав, гідності, інтересів.

Питання соціальної практики досліджували Є. Тихомирова, О. Косенчук. Зокрема, соціальну практику двох видів – *очікувану* та *реальну* – визначає Є. Тихомирова. Так, очікувана соціальна практика – пряме або опосередковане соціальне замовлення, вона пов'язана із тими очікуваннями суспільства, які особистість має підтвердити, і поділяється на очікування соціального оточення і власні очікування самореалізації в соціальному просторі. Реальна соціальна практика сучасних школярів орієнтована на їх інтенсивну самореалізацію.

Органи учнівського самоврядування розширюють кордони соціального середовища (адже старшокласники – представники органів учнівського самоврядування активно спілкуються з різними соціальними групами), де отримують можливість експериментувати з різними системами соціальних ролей, здійснювати цікаву і суспільно корисну діяльність. Окрім цього, участь в органах учнівського самоврядування вирішує проблему змістовного патріотично орієнтованого дозвілля старшокласників.

Сьогодні, в умовах посилення негативних інформаційного та соціально-психологічного впливів на особистість, уточнення місця і ролі учнівського самоврядування в національно-патріотично-

му вихованні набуває особливої значущості. Не підлягає сумніву, що нині робота органів учнівського самоврядування – школа формування громадської позиції особистості, яка проходить свій розвиток на різних рівнях. І від того, як розвиватиметься діяльність органів учнівського самоврядування, які цінності будуть закладені в основу їхньої діяльності, які принципи сповідуватимуть учасники, які соціальні орієнтири визначатимуть для себе пріоритетними, яку роль відіграватимуть дорослі в цьому процесі, залежить, чи застосують учні на практиці у подальшому житті свої якості, вміння.

Водночас, незважаючи на загальні позитивні тенденції, існують перешкоди у розвитку учнівського самоврядування, зокрема: консерватизм мислення значної частини вчителів; взаємодія з дорослими на рівні підпорядкування, а не на рівні партнерства; відсутність системи навчання координаторів дитячого руху з питань національно-патріотичного виховання; пасивність учнів; низький рівень поінформованості молоді щодо програм та проєктів; відсутність інформації про цікавий досвід роботи; недостатність методичних матеріалів з питань учнівського самоврядування тощо.

Не викликає сумніву, що теперішні лідери учнівського самоврядування – це майбутні керівники підприємств, лідери партійних організацій, прем'єр-міністри, президенти, одним словом – лідери майбутнього. У зв'язку з цим особливої гостроти набуває *соціальне замовлення* – відповідне навчання, виховання та гармонійний розвиток лідерів – патріотів сучасної України.

1.5. Соціальне партнерство у вихованні громадянина-патріота

Зміна акцентів у ставленні до дитячих громадських організацій та об'єднань учнівської молоді як до суб'єктів, а не об'єктів процесу розвитку суспільства актуалізувала суспільні потреби в державній політиці з урахуванням проблем охорони здоров'я, освіти, демографії, професійної підготовки, культури, фізичної підготовки. Зокрема, у відповідних державних нормативних документах і актах більше уваги почало приділятися правам дитини, посиленню соціально-економічних, правових і організа-

ційних гарантій фізичного, інтелектуально-духовного розвитку дітей, підтримці участі дітей у житті суспільства та залученню до процесів ухвалення рішень.

Стратегічним документом на виконання статей 12, 15 Конвенції ООН про права дитини, Стратегії Ради Європи з прав дитини на 2016-2021 рр. є схвалена Кабінетом Міністрів України (№281 від 11.04.2018 року) Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого руху в Україні (додаток А). Це значущий стратегічний крок у розгортанні процесів реальної участі дитини в житті суспільства, врахування думки дитини у процесах ухвалення рішень в інтересах дітей.

Розроблення цього документа ініціював колектив лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України. У партнерстві зі Всеукраїнським дитячим громадським рухом «Школа безпеки» у 2016 році було вперше в історії України проведено перші громадські слухання **«Дитячий громадський рух України: кращі практики»**. Важливим кроком на шляху до схвалення Концепції були Парламентські слухання на тему «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист» (12.10.2016 р.), слухання в Комітеті Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму на тему: «Роль дитячого руху та учнівського самоврядування у розвитку громадянського суспільства» (06.12.2017 р.), які зазначили про важливість розроблення та схвалення Концепції.

Розглядаючи перспективи розвитку дитячого руху, зазначимо, що Міністерством освіти і науки України ухвалено ряд документів, що, на наш погляд, позитивно впливатимуть на розвиток дитячого руху. Зокрема, це методичні рекомендації із громадянської освіти та виховання, у яких діяльність педагогічних колективів спрямовується на підтримку дитячих самодіяльних організацій та об'єднань. На жаль, реальна справа на місцях вирішується повільно, у навчальних закладах загальної середньої та позашкільної освіти підтримку в кращому випадку мають лише об'єднання учнівського самоврядування. Директори шкіл більшою мірою не йдуть назустріч дитячим громадським організаціям, не сприяють їхній діяльності на базі шкіл. Сподіваємось, що консолідація зу-

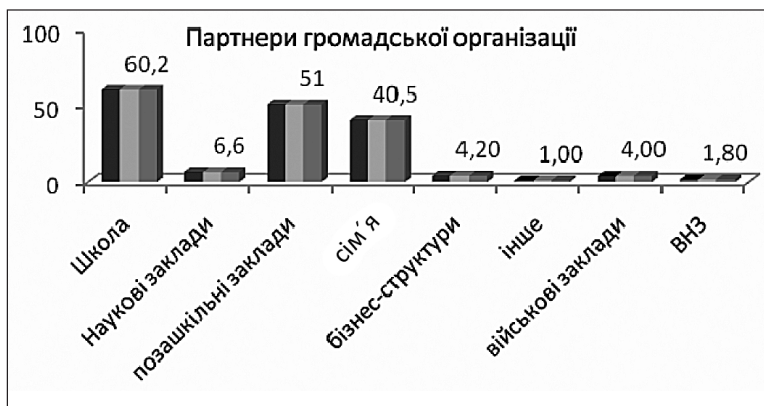
силь Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді та спорту України та Міністерства соціальної політики щодо підтримки та сприяння розвитку дитячого руху і прийняття плану заходів на виконання Концепції будуть ефективними для творення впливового громадянського суспільства.

Світовий досвід свідчить про цільове використання інфраструктури шкіл у діяльності дитячих громадських об'єднань, дитячих асоціацій, організацій, що працюють з дітьми, що створює можливості для змістовного дозвілля та розвитку позитивних соціальних практик для дітей, розгортання соціального служіння на користь громаді і країні.

Соціальне партнерство виховних систем передбачає кооперацію виховних можливостей освітніх та інших соціальних структур, інституцій, організацій, органів управління щодо забезпечення, організації та регулювання соціально важливих і значущих для дітей та учнівської молоді активностей, задоволення їхніх інтересів та потреб; зокрема, у реалізації соціальних проєктів, програм, практико-орієнтовних дій, акцій на рівні району, міста. У дитячих громадських організацій як недержавних підструктур є права на отримання державних і міжнародних грантів для здійснення своїх проєктів та програм, у них є свіжі ідеї, власні напрацювання, система роботи, бажання об'єднувати навколо себе дітей та дорослих-однодумців. Але вони мають обмежені матеріальні ресурси (немає приміщень для виконання діяльності, матеріальної бази, обладнання). За такого партнерства, а сьогодні ми перебуваємо в стані оптимізації фінансового забезпечення, насамперед з'являється можливість об'єднати матеріальні та кадрові ресурси, удосконалити якість методичної роботи, підвищити педагогічну та професійну кваліфікацію різних суб'єктів взаємодії, дитячого активу, презентувати кращий досвід та здобутки, проводити спільні заходи, здійснити видання продукції, ініціювати випуск власних періодичних дитячих та педагогічних видань тощо.

Концепція Нової української школи проголошує партнерство соціальних інституцій у вихованні громадянина-патріота. Опитування дорослих лідерів громадських організацій та об'єднань засвідчило, що школу, сім'ю та позашкільні заклади вони вважають

найбільш важливим соціальним партнером у національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді.

Рис 1.5.1. Розподіл відповідей дорослих лідерів стосовно партнерів у національно-патріотичному вихованні дітей та молоді

Зауважимо, що співпраця загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів з дитячими громадськими організаціями, інтеграція їхніх зусиль у вихованні та соціальному становленні підростаючого покоління надзвичайно важливі. І тому, на наш погляд, слід розширювати коло співпраці з дитячими громадськими організаціями, які діють в Україні, й активно залучати їх до взаємодії в соціальному просторі школи, району, міста, виходячи із потреб, інтересів дітей та учнівської молоді. На наш погляд, існують значні резерви партнерства, у тому числі через укладання двосторонніх угод про творчу співпрацю між закладами освіти і дитячими та молодіжними громадськими організаціями. Сьогодні також потребує якісного удосконалення науково-методичне забезпечення діяльності дитячих об'єднань, здійснення навчання кадрів – лідерів, координаторів, які працюють з дітьми. І для цього є резерви партнерської взаємодії на різних рівнях, адже ця проблема стосується абсолютно всіх областей України.

Вважаємо, що саме сьогодні і саме зараз важливо для самих дітей, які є членами дитячих громадських організацій і об'єднань, у процесі життєдіяльності в колективі набувати як особистісного,

так і соціального статусу. Соціальна складова, сутнісна роль громадської організації в житті свого району, міста, країни, зокрема через реалізацію конкретних суспільно значущих справ, соціальних ініціатив, має бути більш активною і результативною.

Лабораторія громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання у 2019 році розпочинає дослідження «Розроблення моделей соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота», тому існуватимуть реальні можливості створення нового досвіду, розроблення новітнього змісту, впровадження сучасних інноваційних моделей соціального партнерства у вихованні гідної людини, громадянина-патріота сильної, вільної, процвітаючої України.

Розділ 2.

ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

2.1. Педагогічна технологія як інструмент виховання

Термін «технологія» походить з грецької мови (techne – мистецтво, майстерність і logos – вчення). Необхідно зазначити, що поняття «технологія» увійшло в науковий обіг педагогічної науки саме на тлі використання впливу мистецтва на розвиток особистості дитини, наразі у педагогіці й досі існує полісемія стосовно самого поняття «педагогічна технологія».

Аналізуючи зміст тлумачних, педагогічних та психологічних довідників щодо означеного концепту, варто взяти до уваги таке узагальнене розуміння технології як сукупності прийомів, застосовуваних у будь-якій сфері. Технологія ж виховання, яка є складником загальної педагогічної технології, вченими Інституту проблем виховання НАПН України на чолі з академіком І. Бехом визначається як теоретично обґрунтована система глибоких знань психології виховання і підтверджених практикою способів, прийомів, процедур розгортання гуманістично спрямованого змісту та педагогічно адекватних умов виховної діяльності, яка забезпечує підвищення рівня вихованості особистості.

Оскільки метою національно-патріотичного виховання на сучасному етапі є становлення громадянина-патріота, готового самовіддано розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти громадянському миру й злагоді в суспільстві, при розробленні змісту особистісно орієнтованих технологій національно-патріотичного виховання в громадському об'єднанні було враховано такі складники:

- утвердження у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;

- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, гідності, доброти, чесності, відповідальності, бережливого ставлення до природи;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю досвіду патріотичних дій;
- підвищення престижу військової служби, шанобливе ставлення до солдата як до захисника Батьківщини, героя;
- спонування молодшої особистості до розвитку критичного мислення, техніки аргументації та відстоювання позиції громадянина-патріота.

Щодо розроблення та реалізації виховної технології використовується стандартний алгоритм її впровадження, який передбачає етапність та змістове наповнення, зокрема: орієнтування (формування уявлення про виховну мету); виконання (реалізація методів, прийомів і засобів виховання у передбаченій послідовності); контроль і коригування.

Вочевидь є зрозумілим, що результативність виховних технологій залежить від чіткого визначення мети, завдань та обґрунтування педагогічно доцільних принципів, прийомів, методів та змісту для досягнення поставленої виховної мети. Ще у «Державі» Платона зазначалося, що виховання спрямовується до чітко окресленого результату: «...правильне навчання й виховання спонукають до вияву в людині добрих природних нахилів, а в кого ці нахили від народження, у того під впливом такого виховання вони стають ще кращими – і взагалі, і в передачі своїм нащадкам» [6, с.100; 102].

Як зазначає Р. Вайнола, технології соціальної роботи значною мірою виступають як інтелектуальний ресурс, використання яко-

го дозволяє активно впливати на процес соціального розвитку суспільства, отримувати прогнозований соціальний результат.

Нами зазначалося, що найбільш ефективними у національно-патріотичному вихованні дітей і молоді є технології, що ґрунтуються на активності та демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини, формування критичного мислення, ініціативності й творчості.

Дефініційний аналіз поняття «технологія» дає нам змогу окреслити структурні елементи у реалізації особистісно орієнтованих технологій національно-патріотичного виховання:

1. Теоретична частина (концептуальна основа), обґрунтування мети, виокремлення принципів побудови, елементів та узгодження зв'язків між ними;

2. Змістова (методична) частина: розроблення змісту, добір методів та прийомів з реалізації змісту;

3. Процесуальна (процес реалізації технології): організація процесу виховання, апробація запропонованого змісту у комбінації форм, методів для вирішення виховної мети, діагностика або моніторинг ефективності впровадження, що сприяють підвищенню рівня патріотичної вихованості учнівської молоді.

Критеріями педагогічної технології є результативність (забезпечення досягнення мети); відтворюваність (можливість використання у різних умовах, різними суб'єктами на основі методичного коментаря та закладеного алгоритму); транслювання знаньєво-виховного компоненту (передача і набуття досвіду).

Важливе місце у реалізації виховної технології займає педагогічний (методичний) інструментарій: форми, методи, прийоми, засоби. Відтак, виходячи із сутності проблеми дослідження, виховна особистісно орієнтована технологія національно-патріотичного виховання являє собою певну модель спільної діяльності, яка ґрунтується на міжсуб'єктній взаємодії педагога і вихованця, охоплює сферу свідомості і підсвідомості, а, отже, має передбачати комбінування як педагогічних, так і психологічних методів виховання.

Зокрема:

- методи впливу на інтелектуальну сферу, формування знань про моральні норми (інформування, переконання, історико-порівняльний метод, дискусія, диспут, дебати та інші);

- методи впливу на екзистенційну сферу, пов'язану з усвідомленням власної сутності, спонукання до переосмислення своїх якостей (рефлексивний, метод моральних дилем, вирішення проблемних ситуацій, соціально-психологічний тренінг на активізацію ідентифікації, емпатії й рефлексії, метод особистісної репрезентації та ін.);
- методи впливу на предметно-практичну сферу (привчання, доручення, рольові та імітаційні ігри, змагання);
- методи організації діяльності і формування досвіду поведінки як відповідального громадянина (педагогічна вимога, колективна думка, привчання, виховні ситуації, вправляння, колективна та індивідуальна діяльність, участь у соціально значущій діяльності, індивідуальні завдання, доручення, проектний метод тощо).

Водночас важливими у реалізації особистісно орієнтованих технологій є методи формування і корекції свідомості особистості, які відображено в змісті тих чи інших технологій, виховних форм роботи.

Так, зважаючи на глибину і значущість проблеми, зауважимо, що переконання виступає важливим методом надання допомоги щодо усвідомлення сутності ідей або вимог, вироблення внутрішньої злагодженості з ними. Основний зміст методу акумулюється у таких складниках, як набуття знань, розуміння сутності і важливості національно-патріотичного виховання для людини, формування уявлень, понять, відносин, цінностей, поглядів; узагальнення власного досвіду та досвіду близьких людей; трансформація суспільних цінностей, норм, настанов у сферу індивідуальних (принцип інтеріоризації-екстеріоризації).

Переконання чинить дієвий вплив лише за умови аргументованої позиції дорослого з демонстрацією фактів, цифр, зразків поведінки та діяльності, які є факторами впливу на розум та почуття вихованців. Особистий приклад педагога, вихователя, дорослого лідера як громадянина-патріота має найбільш позитивний ефект для вихованців. У цьому сенсі доцільно використати метод особистісної репрезентації, який дає можливість представити образ значущої особистості українця, його особистого шляху або зро-

бленого внеску в історію країни, яким можна пишатися. А на основі репрезентації образу заявлених особистостей педагог, координатор презентує власне патріотичне кредо, якого дотримується в житті. Це спонукає вихованців до розмірковування, пошуку, особистісної рефлексії.

З урахуванням специфіки діяльності громадських об'єднань і важливості дієвості патріотизму, у формуванні моральних переконань і підвищення патріотичної вихованості доцільним є використання такого технологічного ланцюга: поняття – вчинок – переконання. Необхідне залучення вихованців у практику добрих справ, емоційного переживання справи, формування самостійного та обґрунтованого вибору позиції, усвідомлення важливості зробленого, виявлення свого ставлення, любові до Батьківщини не на словах, а у реальних вчинках.

Особливе місце належить розгортанню виховуючих ситуацій. Виховна ситуація, яка моделюється педагогом, має розгортатися як обставина утруднення, що сприятиме формуванню навичок соціально прийнятної поведінки на основі самостійно зробленого або усвідомленого вибору. Духовно-моральна настанова завжди має пов'язуватися у внутрішньому плані вихованця з конкретною життєвою ситуацією, у якій він перебуває.

Важливим складником розроблення особистісно орієнтованих технологій є психологічні методи як засоби вербального, емоційного та раціонального впливу. Утворення у свідомості вихованців систем асоціацій через чуттєве сприйняття інформації сприяє розумінню ними внутрішніх зв'язків предметів та явищ, розвитку критичного мислення, набуттю умінь аргументації та узагальнення.

Значне місце у площині аналізу дієвості особистісно орієнтованих технологій посядуть методи діагностики вихованості, сформованості особистісних якостей. У процесі реалізації технологій увага педагога, виховника має бути зосереджена на таких методах: спостереження, колективні та індивідуальні діагностувальні бесіди, спонукання вихованців до рефлексії і розмірковування, метод аналізу результатів діяльності, інтерв'ю, тестування, анкетування та інші.

У процесі реалізації виховної технології в реальній практиці ідея духовно-моральної досконалості особистості має втілюватися у ряді інтегрованих показників:

- особистісної відповідальності як цінності, що конституює розвиток індивіда як суб'єкта громадянського та національно-патріотичного діяння;
- відданості як цінності, що виступає наслідком сформованості гуманістичних ставлень, насамперед любові людини до інших людей; милосердя, безкорисливого піклування про інших;
- гідності як цінності, яка репрезентує духовне ставлення особистості до самої себе, внутрішнім підґрунтям котрої виступає благодійне служіння людини іншим людям;
- самодостатності як цінності, за якої особистість у власному житті покладається на саму себе, лише на свої потенційні можливості, які вона постійно нарощує.

У діяльності педагога, вихователя, виховника, координатора, дорослого лідера громадського об'єднання варто звернути увагу на настанови, запропоновані академіком І. Бехом:

1. Орієнтація на благородні складники моральної структури вихованця.

Завданням педагога у цьому зв'язку, по-перше, виступає обов'язкове усвідомлення вихованцями такої структури їхнього внутрішнього світу. Цим самим він закладає підґрунтя для розгортання у молодій особистості процесу самопізнання і самовдосконалення. По-друге, у діяльності вихователя має панувати апеляція до «Я-доброцентрованого», навіть якщо вихованець вчинив неправильно. У випадку осудження вихователю доцільно віднайти найбільш вдалу форму вираження своєї поваги до якоїсь суспільно значущої властивості вихованця і пов'язувати з нею його моральне майбутнє.

2. Орієнтація на довіру вихованцеві.

Доцільне звернення до «Я-доброцентрованого» вихованця вимагає також, щоб педагог ставився до нього не з підозрою стосовно його дій, а з довірою, надавав психологічну підтримку. Річ у тім, що навіть потаємні думки про вихованця, які мають

негативне забарвлення, як би їх не приховували, все ж будуть відчутні. У результаті це деструктивно вплине на його поведінку, руйнуючи внутрішні сили.

3. Орієнтація на узгодження виховних дій із самоповагою вихованця.

Означена ціннісна настанова є продуктивною лише за умови, що вихованець поважає себе за певні духовно-моральні цінності, яких він свідомо надбав у процесі виховання. Почуття самоповаги, яке сформувалося на такій внутрішній основі, згодом виступатиме мотивом його подальшої діяльності з особистісного удосконалення. Якщо розкрита нами умова відсутня, то самоповага проявлятиметься як хвороблива самозадоволеність.

4. Орієнтація на удосконалення буденно-ділового ареалу шкільного та позашкільного життя вихованця.

Є сфера шкільного життя, яка більшою чи меншою мірою випадає з поля зору педагога. Йдеться про буденні дії, справи, якими наповнене реальне життя вихованців. Педагог у цьому аспекті вважає, що такі дії підрастаюча особистість засвоює природним шляхом, тож у нього немає підстав втручатися. Все ж детальний аналіз буденних дій і справ свідчить про їхню операційну недосконалість, усім їм бракує точності, тому вони не забезпечують справжній порядок як діяльнісну основу життя людини. Якщо ці дії будуть характеризуватися усвідомленістю, точністю, ретельністю, тоді вони спонукатимуть вихованця до самоорганізованості, цілеспрямованості, наполегливості.

Слід зазначити, що для досягнення результату виховна технологія має розгортатися як педагогічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Ефективність застосування виховної технології безпосередньо залежить від внутрішньої спорідненості її змістової сторони з індивідуальним життям підрастаючої особистості. До переваг інноваційної виховної технології слід віднести більш виважене ставлення педагога до спілкування, до якого вільно і самостійно долучаються вихованці. Саме тому педагогу, виховнику важливо використовувати в роботі з учнівською молоддю метод ціннісно орієнтованого міжособистісного спілкування, де вихованці є активними суб'єктами взаємодії.

Представлені тренінгові технології через ігрові прийоми, зовнішній і внутрішній діалог, динамічне спілкування, спостереження за реакціями і намірами інших, самоаналіз власних сумнівів і можливостей, відпрацьовування конкретних вправ дозволяють учасникам наповнювати патріотизм особистісним смыслом.

Отже, вищезазначене дає нам змогу окреслити класифікаційні характеристики розроблених особистісно орієнтованих технологій:

Рівень і характер застосування: загальнопедагогічний.

Філософська основа: гуманістична.

Методологічні підходи: системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, соціокультурний.

Концептуальні положення ґрунтуються на принципах національної спрямованості, соціальної відповідальності, історичної і соціальної пам'яті, міжпоколінної наступності, толерантності, мобільності, самоідентифікації, саморегуляції, що потребує застосування цілісного підходу й постійного оновлення змісту, форм і методів.

Провідні фактори розвитку: соціогенні, психогенні.

Наукова концепція засвоєння досвіду: асоціативно-рефлекторна, гуманістично-виховна, розвивальна.

За характером змісту: виховний, загальноосвітній, гуманістичний, саморозвитку.

За видами педагогічної діяльності: виховні, розвивальні, соціалізуючі.

Провідні методи виховання: роз'яснювально-ілюстративні (формування уявлень, понять, відносин, цінностей, поглядів); методи організації діяльності і формування досвіду поведінки (ігрові, пошукові, творчі, змагальні); рефлексивні (трансформація суспільних цінностей, норм, настанов у сферу індивідуальних).

Основні педагогічні засоби: вербальні, невербальні, наочні, дієво-практичні, ІКТ.

Організаційні форми: групові, індивідуальні, ігрові.

Характер виховного впливу на дитину: педагогіка партнерства, гуманістично-особистісний.

Категорія: діти, учнівська молодь.

Цільові орієнтації:

- виховання особистості як громадянина-патріота;
- формування відповідальної громадянської самосвідомості;
- формування моральної самосвідомості, усвідомлення свого «Я»;
- осмислення екзистенційних цінностей (життя, свобода, істина, гідність, справедливість, патріотизм, відповідальність, громадянський обов'язок);
- розвиток вміння категоризації та об'єктивації спостережень суспільно-політичних явищ і процесів;
- сприяння розвитку громадянської активності та успішній соціалізації учнівської молоді;
- співпраця, партнерство соціальних інституцій.

Література:

1. Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика: навчальний посібник / за ред проф. С.О. Сисоєвої – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 134 с.
2. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді): посіб. / І.Д. Бех, В.І. Кириченко, Ж.В. Петрочко. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. – 140 с. Видання 2-ге, змінене.
3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. – Київ: Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).
4. Окрилені Україною (тренінг з національно-патріотичного виховання молоді): посіб. / Ж.В. Петрочко, В.І. Кириченко. – Харків: Видавець Панов А.М., 2016. – 134 с.
5. Платон. Держава / Платон; пер. з давньогр. Дз. Коваль; – Київ: «Орієнтир», 2017. – 336 с.
6. Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні: монографія / Т.К. Окушко, Ж.В. Петрочко, Н.В. Чиренко, Н.В. Шпиг, О.В. Пашенко та ін. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. – 318 с.
7. Энциклопедия образовательных технологий: у 2 т. Т. 2. – М.: НИИ школьных технологий. – 2006. – 816 с.

2.2. Програма «Школа лідерів учнівського самоврядування»: модуль «Я – патріот»

В основу розробленої програми покладено модель *експериментального навчання* (від англ. *experience* – досвід) американського дослідника Девіда Колба, яка сьогодні є досить поширеною. Зусилля розробників спрямовувалися на набуття учнями комунікативних і організаційних умінь, що сприятимуть ефективній організації національно-патріотичного виховання у системі учнівського самоврядування. Програма була апробована в діяльності органів учнівського самоврядування, які залучалися до дослідно-експериментальної роботи. Особлива увага має приділятися відбору і згуртуванню команди волонтерів з числа активу учнівського самоврядування та її підготовці на тренінгах у Школі лідерів учнівського самоврядування за програмою модуля «Я – патріот».

Цілі: формувати уявлення про патріотизм як почуття-цінність і свідоме розуміння понять «патріот», «волонтер»; сприяти виникненню почуття гордості за свою країну, бажання бути активним членом шкільної спільноти, корисним для інших, допомагати тим, хто цього потребує.

Завдання:

- сприяння усвідомленню лідерами учнівського самоврядування змісту основних понять і новітніх акцентів національно-патріотичного виховання;
- актуалізація лідерського потенціалу учнівської молоді у національно-патріотичному вихованні дітей та підлітків;
- обмін досвідом роботи активів учнівського самоврядування навчальних закладів; поповнення інформаційно-технологічного банку активу учнівського самоврядування навчальних закладів;
- окреслення перспектив використання отриманих знань, досвіду в діяльності учнівського самоврядування свого навчального закладу.

Категорія учасників: актив учнівського самоврядування навчальних закладів

Кількість учасників: 20-25 осіб.

Кількість тренерів: 2 особи.

Приміщення та обладнання: простора кімната, 4-5 столів (чи парт) для групової роботи, стільці, виставлені у формі кола, фліп-чарт, комп'ютер, мультимедійний проектор, канцелярське приладдя.

Очікувані результати:

- актуалізація творчого і лідерського потенціалу учасників тренінгового модуля «Я – патріот».
- формування у лідерів учнівського самоврядування досвіду ефективної участі у національно-патріотичному вихованні.
- ініціювання корисних суспільних справ, програм, проєктів.

Структура модуля

№ з/п	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
Сесія 1			
1.1.	Привітання, презентація мети і завдань тренінгового модуля. Вправа «Сонечко сяє!»	10 хв	заставка з назвою вправи
1.2.	Вправа на самопрезентацію «Мої друзі можуть про мене сказати, що я.....»	20 хв	заставка з назвою вправи
1.3.	Визначення/уточнення правил спільної роботи групи. Вправа «Параграф»/«Наш І-й Універсал»	15 хв	
1.4.	Ілюстрований мозковий штурм «Цінності як обереги людини і нації»	25 хв	плакат, маркери
1.5.	Інформаційне повідомлення «Патріотизм як цінність»	15 хв	РР-презентація
1.6.	Вправа на зняття м'язової напруги «Лис Микита»	5 хв	заставка з назвою вправи
Кава-пауза (20 хв)			
Сесія 2			
2.1.	Вправа на активізацію «Варенички»/«Я збираюсь у мандри»	10 хв	заставка з назвою вправи

№ з/п	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
2.2.	Опрацювання базових понять. Вправа «Складові патріотизму»	20 хв	заставка з назвою вправи
2.3.	Перегляд і обговорення відеоролика «Україна в серці»	15 хв	відеоролик
2.4.	Робота в групах. Вправа на створення колажу «МИ – ПАТРІОТИ!»	40 хв	картинки, журнали, ножиці, клей, маркери
2.5.	Вправа на активізацію «Чарівний банячок»	5 хв	заставка з назвою вправи
Обід			
Сесія 3			
3.1.	Вправа на активізацію «Спіймай жабенятко!»	10 хв	плакат з малюнком шахматки
3.2.	Дискусія «Як спонукати однолітків до прояву патріотичної позиції?»	25 хв	заставка з назвою вправи
3.3.	Інформаційне повідомлення «Техніки успішної аргументації»	15 хв	РР-презентація
3.4.	Індивідуальна робота «Патріотом має бути кожен, тому що...» (метод-прес)	35 хв	заставка з назвою вправи
3.5.	Вправа на активізацію «Веселий потяг»	5 хв	заставка з назвою вправи
Кава-пауза (20 хв)			
Сесія 4			
4.1.	Вправа на активізацію «Українське село»	10 хв	заставка з назвою вправи
4.2.	Інформаційне повідомлення «Волонтерство як приклад патріотизму»	10 хв	РР-презентація
4.3.	Вправа на об'єднання «Атоми – молекули»	5 хв	заставка з назвою вправи
4.4.	Групова гра «Як би я був/була волонтером»	35 хв	заставка з назвою вправи

№ з/п	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
4.5.	Вправа на зняття м'язової напруги «Шалене курча»	10 хв	заставка з назвою вправи
4.6.	Індивідуальна робота «Кроки моєї участі»	30 хв	папір, маркери
4.7.	Підбиття підсумків роботи. Вправа «Рушник у дорогу»	30 хв	заготовка рушника, стікери
4.8.	Вправа на завершення «У цій залі друзі всі!»	10 хв	заставка з назвою вправи

Сценарний план модуля «Я – патріот» Сесія 1

1.1. Привітання. Вправа «Сонечко сяє!»

Презентація мети і завдань тренінгового модуля. (10 хв)

Мета: активізувати учасників до роботи, сприяти створенню доброзичливої атмосфери.

Хід проведення:

Учасникам пропонується стати в коло і, промовляючи разом із тренером слова, виконувати певні рухи, про які йдеться у вірші:

- Сонечко сяє! *(руки догори)*
- Сопілочка грає! *(імітація гри на сопілці)*
- Річка тече! *(горизонтальні хвилясті рухи)*
- Човник пливе! *(вертикальні хвилясті рухи)*
- Правим веслом загібаю! *(махи від плеча правою рукою)*
- Лівим веслом загібаю! *(махи від плеча лівою рукою)*
- А тепер – двома руками, *(кругові рухи руками, складеними на плечах)*
- Щоб зустрітись в колі з вами! *(розведення рук в сторони)*

Тренери запрошують учасників присісти на свої місця у великому колі й презентують мету, завдання, структурну побудову, особливості тренінгового модуля. Наголошують, що він складається з чотирьох сесій і спрямований на актуалізацію знань учасників щодо ролі учнівського самоврядування взагалі та його лідерів зокрема у формуванні в учнів навчальних закладів свідомої мотивації до патріотичної діяльності. Головний акцент зроблено

на підготовці учасників тренінгу щодо спонукання учнівської молоді до активної участі в житті шкільної спільноти, місцевої громади, українського суспільства та до здійснення власних кроків з організації національно-патріотичного виховання молоді у навчальних закладах.

Учасників запрошують налаштуватися на серйозну і продуктивну роботу та проявляти щирість, небайдужість і конструктивність.

1.2. Вправа на самопрезентацію

«Мої друзі можуть про мене сказати, що я...» (20 хв)

Мета: сприяти продуктивній роботі групи шляхом поглиблення знань про її членів.

Хід проведення:

Тренер пропонує учасникам презентувати себе перед групою. Це має відбуватися за певним алгоритмом. Спочатку учасник вітається з усіма і нагадує своє ім'я: «Привіт, я – Андрій!», а потім називає дві свої найкращі риси як лідера учнівського самоврядування на думку друзів: «Мої друзі можуть сказати про мене, що я...» (активний, емпатійний, товариський, доброзичливий тощо).

Або Вправа на самопрезентацію

«Річ розповідає про мене» (10 хв)

Мета: сприяти знайомству учасників за допомогою використання їхніх звичайних особистих речей.

Хід проведення: тренер пропонує кожному віднайти в себе будь-яку річ (на тілі, у кишені, у сумці тощо). Учасник, який починає вправу, бере в руки річ і від її імені розповідає про себе (наприклад, «Я – ручка Тетяни, знаю її давно, можу розповісти про неї...»). Далі так само, по черзі, від імені будь-яких особистих речей розповідають про себе всі учасники групи. Під час вправи тренер фокусує увагу учасників групи на тому, що вміння розкритися перед іншими – важлива особистісна якість, що сприяє встановленню контакту з людьми.

Запитання для обговорення:

- Які думки виникали у вас, коли ви слухали розповіді учасників?

1.3. Прийняття правил роботи групи.

Вправа «Параграф» (20 хв)

Мета: створення умов для комфортної та продуктивної роботи учасників тренінгу під час його проведення.

Обладнання: плакат «Правила роботи групи»; заготовки фішок у вигляді геометричних фігур; 5 бланків «Параграф».

Хід проведення:

Тренер пояснює учасникам, що для ефективної роботи група має прийняти набір певних правил. Для цього він об'єднує учасників у п'ять груп, використовуючи конверт з геометричними фігурами (трикутник, квадрат, прямокутник, ромб, коло). Кожна група отримує бланк «Параграф», у якому учасники після обговорення у своїй групі записують ті правила, яких, на їхню думку, варто було би дотримуватися під час роботи. Після обговорення кожна група обирає спікера, який презентує напрацювання своєї групи.

Першою зачитує два правила та група, яка раніше впоралася із поставленим завданням. Наступна група оголошує інші два правила і т.д. Кожне нове правило не повинне повторювати те, що вже оголосили.

Тренер просить усю групу уточнити зміст запропонованого правила і лише після того, як уся група погоджується з доцільністю пропозиції, записує подане формулювання на плакаті.

Плакат із правилами розташовують на видному місці. Його не знімають до закінчення тренінгу, щоб тренер чи учасники групи могли звертатися до встановлених правил у разі їх порушення.

Або Визначення (уточнення) правил спільної роботи групи «Наш І-й Універсал» (15 хв)

Мета: означити правила для продуктивної роботи групи, на які спиратиметься взаємодія учасників під час тренінгу.

Обладнання: плакат «Наш І-ий Універсал», фломастери, маркери.

Хід проведення:

Учасники формулюють рамкові пропозиції щодо забезпечення ефективної роботи в групі. Після короткого узгодження тренер

записує ті, що обрала група, на плакаті «Наш І-ий Універсал». Плакат залишається на видному місці до закінчення тренінгу, щоб тренери або учасники групи могли за потреби звертатися до встановлених правил чи доповнювати цей перелік.

До уваги тренера!

У разі утруднень із першими пропозиціями від учасників можна запропонувати орієнтовні правила роботи групи, коротко коментуючи кожне з них. Орієнтовні правила роботи групи:

- *Бути позитивними*
- *Бути активними*
- *Сміливо висловлювати власну думку*
- *Говорити від себе*
- *Поважати думку іншого*
- *Ділитися позитивними емоціями*
- *Правило піднятої руки і вільної ноги*
- *Правило вимкненого мобільного телефону*
- *Приходити своєчасно*
- *Дотримуватися регламенту*

Якщо модуль проводиться не в перший день роботи групи, то можна скористатися вже виробленими правилами, повернувши увагу учасників до їхньої корисної доцільності.

***1.4. Ілюстрований мозковий штурм
«Цінності як обереги людини і нації» (20 хв)***

Мета: сприяти усвідомленню учасниками місця патріотизму в ієрархії смисложиттєвих орієнтирів особистості, активізувати патріотичну самосвідомість.

Обладнання: заставка з цитатою «Мене вчили і я вчив, що не хлібом єдиним живе людина, що сенс життя в творенні добра людям, у піднесенні матеріального та культурного рівня народу, у пошуках істини, у боротьбі за справедливість, національну гордість та людську гідність, у громадській відповідальності за все, що твориться за мого життя» (Олекса Тихий, дисидент, «Думки про рідний донецький край», 1972 р.).

Хід проведення:

Тренери зазначають, що у своєму житті кожна людина керується системою засвоєних ціннісних орієнтирів, серед яких можуть бути:

життя	комфорт	мир	матеріальні статки
розвиток	здоров'я	свобода	любов
патріотизм	активність	рівноправність	талант
родина	мудрість	сила	цікава робота
правда	статус	безпека	релігія
альтруїзм	освіта	творчість	незалежність
шлюб	успіх	кохання	дружба
відданість	допомога	спілкування	культура
щастя	гідність	совість	стабільність
довіра	справедливість	духовність	мистецтво

Один із тренерів для унаочнення цього переліку викладає на підлозі картки з назвами окремих цінностей у формі серця і спонукає учасників обрати з їх числа свої життєві орієнтири, апелюючи до висловлювання О. Тихого:

Оберіть для себе п'ять найважливіших цінностей, запишіть до свого записника і прокоментуйте нам свій вибір.

Тренер має сприяти, щоб висловилися усі учасники, однак не варто наполягати, якщо хтось відмовляється це робити. У підсумку важливо прийти до розуміння, що людина не може жити без цінностей і чільне місце серед смисложиттєвих орієнтирів належить *патріотизму*.

1.5. Інформаційне повідомлення «Патріотизм як цінність» (15 хв)

Мета: ознайомити учасників з матеріалами теоретичного пошуку з проблеми патріотизму, узгодити розуміння сутності засадничих понять, актуалізувати досвід роботи і роздуми у межах тематики тренінгу.

Обладнання: РР-презентація.

Хід проведення:

Тренер. Кожен з нас тією чи іншою мірою ідентифікує себе з Україною, плекає у собі почуття патріотизму. Роль і значення па-

тріотизму зростають на крутих поворотах історії, коли об'єктивні тенденції розвитку суспільства супроводжуються підвищенням напруження сил його громадян (війни, соціальні конфлікти, кризи, стихійні лиха тощо). Прояви патріотизму в такі часи відзначені високими благородними поривами, особливою жертовністю в ім'я усього народу, своєї Батьківщини, що змушує говорити про патріотизм як складне і, безумовно, особливе явище, яке має набувати для молоді людини особливого смислу, тобто сприйматися не лише розумом, а й серцем.

Для того щоб кожен міг сказати «Нас єднає Україна», потрібно розуміти глибинні, теоретичні витоки такого почуття-цінності, як патріотизм.

Далі тренер в інтерактивному режимі презентує учасникам міні-лекцію про сутність патріотизму в сучасному осмисленні (див. Додаток).

Додаток до вправи 1.5

Матеріали до інтерактивної лекції

«Патріотизм: сутність і значення»

*«Військових сил недостатньо для захисту країни,
тим часом як країна, що захищається народом,
непереможна»*

Наполеон Бонапарт

Сакраментальні питання про свідому ідентифікацію з певним народом і сенс патріотичної поведінки хвилюють людство не одне тисячоліття. На них неодноразово намагалися відповісти філософи і педагоги, державні діячі й пересічні громадяни, однак кожне нове покоління все одно продовжує шукати свої, скориговані часом і обставинами, відповіді.

Ідея патріотизму в усі часи посідала особливе місце не тільки у духовному житті суспільства, а й усіх найважливіших сферах його діяльності – в ідеології, політиці, економіці, культурі, історії, екології тощо. Вперше слово «патріот» з'явилося в часи Великої французької революції 1789-1793 рр. Патріотами тоді себе називали борці за народну справу, захисники республіки на противагу зрадникам з табору монархів.

Науковці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України розглядають *патріотизм* як *особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе*. Звертаю вашу увагу на безумовний і високосмисловий аспекти цього почуття. Безумовність означає, що почуття патріотизму не може ґрунтуватися на зовнішньому підкріпленні у формі певних заохочень чи осуджень. Воно повинно саме в собі мати спонукальну потенцію до відповідного діяння, бути самозначущим. Що стосується високосмислового аспекту, то це означає, що почуття патріотизму пов'язується не з нижчими, буттєвими потребами і прагненнями часто меркантильної спрямованості, а з вершинними життєвизначальними орієнтирами особистості.

На кожному історичному етапі розвитку будь-якого суспільства *зміст і спрямованість* патріотизму визначаються насамперед духовним і моральним кліматом, історичною пам'яттю, культурним корінням, що живить суспільне життя багатьох поколінь, політикою держави, згуртованістю громадян навколо національної ідеї.

На макрорівні патріотизм постає значимою частиною суспільної свідомості, що виявляється у колективних настроях, почуттях, оцінках, у ставленні до свого народу, його способу життя, історії, культури, держави, у системі засадничих цінностей. Патріотизм слід вважати *потужним мобілізаційним ресурсом суспільства* (нації, соціальної групи, особистості), який здатен забезпечити інтеграцію умов, зусиль і засобів задля розв'язання нагальних стратегічних, геополітичних, національних, культурних та інших проблем. Звідси патріотизм постає *стратегічною позицією*, яка має бути розвинена і чітко означена у смисложиттєвих пріоритетах особистості, згуртуванні намірів спільності, програмах стабілізації суспільства, політичних інтересах держави.

На особистісному рівні патріотизм є найважливішою, стійкою характеристикою людини, що виражається у її світогляді, моральних ідеалах, нормах і проявах поведінки. Можна також стверджувати, що патріотизм – це своєрідний формат життєвих орієнтацій

громадянина у реалізації його життєвої стратегії, яка відповідає реальним соціальним інтересам і очікуванням його найближчого оточення, громади, суспільства і держави, закарбований у його свідомості, віднайдений у смислі власного існування та втілений у способі життєдіяльності.

Патріотизм проявляється у вчинках і діяльності людини. Він завжди буває конкретним і спрямованим на реальні об'єкти. Діяльнісна сторона патріотизму є визначальною; саме вона здатна перетворювати чуттєве начало на конкретні для Батьківщини, держави і суспільства справи і вчинки.

У патріотизмі гармонійно сполучаються відданість Батьківщині з ушануванням кращих національних традицій, усвідомленням значущості збереження історичної пам'яті для сучасного етапу розвитку України. Водночас патріотизм є чужим націоналізму, шовінізму, сепаратизму і космополітизму, він також не має нічого спільного з ідеологічними спекуляціями.

Роль і значення патріотизму зростають на крутих поворотах історії, коли об'єктивні тенденції розвитку суспільства супроводжуються підвищенням напруження сил його громадян (війни, соціальні конфлікти, кризи, стихійні лиха тощо). Прояви патріотизму в такі часи відзначені високими благородними поривами, особливою жертівністю в ім'я усього народу, своєї Батьківщини, що змушує говорити про патріотизм як складне і, безумовно, особливе явище.

1.6. Вправа на зняття м'язової напруги «Лис Микита» (10 хв)

Мета: активізація учасників, сприяння позитивній емоційній атмосфері.

Хід проведення:

Основою змісту вправи є байка про хитрючого лиса Микиту, якій умів вибиратись із будь-якої халепи, втекти від найрозумніших мисливців. Тренер зазначає: «В українських казках наголошується, що найкращий спосіб спіймати лисицю – «насипати їй на хвіст солі». Далі учасникам пропонується одночасно побувати й «у шкурі лисиці», й «у шкурі мисливця». Для цього кожен заводить руку за спину й притискає до попереку долоню (тильною

стороною догори). Ця рука зображує хвіст лисиці. Друга рука залишається вільною.

За командою тренера усі учасники швидко пересуваються по кімнаті, намагаючись при цьому доторкнутись вільною рукою до «хвоста» інших учасників і водночас – самому залишитися не спійманим. Коли учасник відчуває, що йому «насипали солі на хвіст», тобто доторкнулися до його долоні, він має зупинитися, однак і надалі може намагатися «вполювати» інших учасників (головна умова – залишатися на місці).

Тренер у цій рухавці виконує роль арбітра, слідкуючи за дотриманням правил учасниками.

Кава-пауза

Сесія 2

2.1. Вправа на активізацію «Варенички» (10 хв)

Мета: сприяння емоційному піднесенню, налаштуванню на роботу.

Хід проведення:

Учасники можуть сидіти чи стояти, а тренер примовляє, демонструючи обрані рухи, і запрошує учасників повторювати за ним.

Слова тренера:

«Яка найулюбленіша українська страва? Точно, це – варенички! Тож давайте пригадаємо процес їх приготування. Щоб вони були пухкенькі, спочатку просіваємо борошно (*декілька разів поводить зігнутими у ліктях руками праворуч-ліворуч*). Тепер замісимо тісто (*почергово кулаком однієї руки товче відкриту долоню іншої*). Потім крутимо з тіста «ковбаски» (*долоні труться одна об одну*). Нарізаємо кружечки з тіста (*ребром однієї долоні робимо кілька рухів-«надрізів» уздовж іншої руки, повторюємо на другій руці*). Ліпимо варенички (*мнуться пальцями вуха*). Кидаємо до каструлі. Витягуємо шумівкою (*схожі рухи*). І, нарешті – пригортаємося. Приємного смаку!»

Або ***Вправа на активізацію «Я збираюсь у мандри» (5 хв)***

Мета: підвищення групової згуртованості й позитивного емоційного настрою учасників.

Хід проведення: усі сидять у колі. За сигналом тренера один з учасників промовляє висловлювання: «Я збираюсь в мандри і беру з собою...», – і обіймає людину праворуч від себе. Ця людина також повторює: «Я збираюсь в мандри і беру з собою (обійми)», а потім додає щось від себе. Наприклад: «...і поплескування по спині», – після цього обнімає людину праворуч від себе й плескає її по спині. Таким чином, кожен учасник повторює й демонструє те, що було сказано попередником, і додає від себе нову дію до сказаного. Слід пройти по колу, щоб до усіх дійшла черга.

2.2. Вправа «Складові патріотизму» (20 хв)

Мета: сприяти усвідомленню змісту базового поняття «патріотизм» шляхом аналізу його складників.

Обладнання: РР-презентація; аркуші А-3, фломастери.

Хід проведення:

Розпочинається вправа коротким повідомленням тренера: «Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування *ціннісного ставлення особистості* як до українського народу, Батьківщини, держави, нації, так і до себе самого.

Патріотизм має стати пріоритетним ціннісним орієнтиром навчально-виховного процесу; пронизувати всі сфери суспільного життя, перетворитися на наскрізну ідею, загальну мету.

Осердям сучасного національно-патріотичного виховання має стати:

- вироблення переконаності учнів, що сила українців в нашій *єдності*. Лише завдяки почуттям національної єдності, злагоди можна зберегти Україну, зміцнитись, стати рівними серед рівних;
- громадянам України потрібно навчитися жити в повазі, у душі солідарності й толерантності;
- людина має змалечку виростати в національно-патріотичному душі (має бути забезпечений комплексний вплив сім'ї,

школи, ЗМІ, Церкви, громади, інших навчально-виховних закладів);

- основою програми виховання патріотизму постають його **складові**.

Базовими *складовими* почуття патріотизму є:

- любов до Батьківщини, народу, держави;
- діяльнісна відданість Україні;
- суспільно значуща цілеспрямованість;
- гуманістична моральність;
- готовність до самопожертви;
- почуття власної гідності.

Запропоновані складники є, на наш погляд, необхідними і достатніми у контексті почуття патріотизму як цілісності, однак за певних інших обставин дана компонентна структура може бути розширена.

За всіх традиційних визначень патріотизму обов'язковим є включення до його структури *любові* до народу, батьківщини, держави. Наголошуємо, що йдеться не про любов-пристрасть, характерну для юнаків і дівчат, і не про сліпу любов матері до дитини. У витоках такої любові лежить психофізіологічна програма людини як члена певної спільноти.

Інноваційним моментом запропонованої компонентної структури патріотизму є внесення до неї *почуття власної гідності*. Річ у тім, що дослідження науковців підтвердили припущення про поведінково-активізуючу роль цього почуття як ставлення особистості до самої себе на відміну від інших компонентів як зовнішніх ставлень. Ці останні, так би мовити, насичуються енергією почуття гідності, яке у цьому плані є «емоційно сильнішим».

Далі учасники об'єднуються у 6 груп (за кольорами стікерів), кожна з яких отримує один складник і має упродовж 10 хв намалювати піктограму свого складника патріотизму.

До уваги тренера!

Учасникам варто нагадати, що *підтограма* – це ємне графічне зображення предметів і всілякого роду інформації. Відомий усім приклад піктограм – дорожні знаки. Якщо на будівлі

висить знак, на якому хрест-навхрест зображені вилка і ложка, – це, зазвичай, їдальня або кафе; а якщо – червоний хрест, то це лікарня або медичний пункт тощо.

Давайте згадаємо, з якими піктограмами ми ще стикаємося в житті?

Після того як учасники згадали, які вони бачили піктограми, починається сама вправа. Учасникам пропонується продумати, а потім намалювати піктограми до свого складника патріотизму.

Команди по черзі представляють свої малюнки, а інші команди повинні вгадати, який зміст приховано за піктограмою. Слідом за цим влаштовується виставка піктограм.

2.3. Перегляд і обговорення соціального відеоролику «Україна в серці» (15 хв)

Мета: стимулювати рефлексію щодо проблемного поля тренінгу.

Обладнання: ММ-проектор, ноутбук.

Хід проведення:

Учасникам пропонується подивитися відеоролик і коротко висловити враження від нього. Тренерське резюме групового обговорення має підвести учасників до розуміння необхідності переосмислення власного розуміння патріотизму як особистісної цінності й потреби.

2.4. Робота в групах. Вправа на створення колажу «МИ – ПАТРІОТИ!» (30 хв)

Мета: закріплення розуміння сутності базових понять «патріотизм», «складові патріотизму».

Обладнання: плакати для фліп-чарту (або листи ватману А-1), маркери, фломастери, олівці, кольоровий папір, газети і журнали з кольоровими ілюстраціями, ножиці, клей.

Хід проведення:

Тренер об'єднує учасників у чотири групи за державними символами («герб», «гімн», «прапор», «конституція») і запрошує учасників, користуючись щойно отриманими знаннями про складові патріотизму, попрацювати у своїх мікрогрупах над створен-

ням колажу «Портрет патріота». Робота має проходити за певним покроковим планом:

Крок 1. Створіть портрет патріота України за допомогою маркерів, фломастерів, олівців або аплікації з кольорового паперу чи вирізок із журналів або газет.

Крок 2. Позначте на портреті риси характеру, властиві патріотам (вони мають перегукуватися із складниками патріотизму).

Крок 3. Придумайте гасло (життєве кредо), за яким живе патріот.

Крок 4. Презентуйте власний колаж із чітким поясненням свого бачення.

Крок 5. Об'єднайте нароби груп у єдину композицію, створивши композицію «МИ – ПАТРІОТИ!».

Обговорення:

— Що нам дало виконання цієї вправи?

2.5. Вправа на зняття втоми «Чарівний банячок» (5 хв)

Мета: зміцнення згуртованості і взаємозв'язків між учасниками, зняття напруги.

Хід проведення:

Учасники стоять у колі. У першому раунді банячок (чи будь-який інший предмет) просто передається по колу. Учасники повинні зробити з ним щось оригінальне, наприклад погладити його, потерти чи потрусити тощо. У другому раунді тренер просить учасників пригадати, що вони робили з банячком, і те саме продемонструвати із сусідом праворуч від себе.

Обід Сесія 3

3.1. Вправа на активізацію «Спіймай жабенятко!» (10 хв)

Мета: налаштувати групу на робочий настрій.

Обладнання: плакат фліп-чарту, розграфлений на клітинки. В одній із них (бажано – в центрі) намальовано символічне *жабеня*.

Хід проведення:

Тренер розповідає, що давнім символом українців є жаба. Про це ми можемо дізнатися з численних міфів, легенд, приказок, прикмет.

До уваги тренера!

Жаба в міфології – істота підземна, потойбічна, господиня нижнього світу. У такому зв'язку жабу часто зіставляють із птахом, який символізує верхній світ. В українській та світовій космогонії жаба пов'язана передусім з ідеєю плодючості. Вона – охоронниця земної та небесної вологи, яка дає силу всьому живому. У деяких міфах жаба є персоніфікованим духом водоймища.

Ідеєю плодючості, життєдайної вологи пояснюється і зв'язок жаби з дітонародженням. Так, у західних районах України вважали, що жаби витягають із води новонароджених і приносять їх до хати. За часів середньовіччя жінки, які не мали дітей, але хотіли завагітніти, їли жаб.

Окрім цього, у народних повір'ях, легендах та забобонах жаба пов'язана з молоком. Жабу кидають до ринки з молоком, щоб воно не скисало. Існують уявлення про те, що сама жаба має молоко, але воно небезпечне. Очевидно, із цим пов'язана приказка, яку вживають, коли йдеться про небезпеку чи загибель: «Там тобі жаба цицьки дасть». Усе це походить від ідеї плодючості, адже у прадавні часи молоко завдяки своєму білому кольору було символом Великої Богині – життєдайного джерела. Жаба була однією зі священних тварин цієї богині. Отже, й досі в народі існують слабкі відгомони тих прадавніх міфологічних уявлень.

Жаб використовували в народній медицині. Ними лікували болячки на тілі, виводили ластовиння на обличчі, витягували зміїну отруту, компресами із жаб лікували радикуліти й застуди. Жаб застосовували як жарознижуючий засіб. При ангінах рекомендувалося зловити жабу й подихати на неї.

Народні прикмети:

Передчуваючи погану погоду, жаби поспішають на берег.

Жаби розквакались – бути дощу.

Не їж над колодязем, бо жаби заведуться.

Не показуй на жабу пальцем, бо заболить спина.

Перелізе дорогу жаба – зле.

Якщо наснитись жаба – зустрінеш кохання.

А ще вони дуже прудкі, і для того, щоб їх спіймати, слід бути надзвичайно уважним. От ми зараз і потренуємося, як влучно «спіймати жабеня». Тренер починає навмання називати клітинки, по яких начебто пересувається жабенятко, а учасники мають пильно спостерігати за уявним пересуванням на плакаті. Як тільки жабеня дістається клітини, у якій його намальовано, уся група має плеснути в долоні

3.2. Дискусія «Як спонукати однолітків до прояву патріотичної позиції?» (25 хв)

Мета: сприяти усвідомленню й осмисленню шляхів активізації ролі лідера учнівського самоврядування щодо здійснення національно-патріотичного виховання дітей та підлітків у навчальних закладах.

Хід проведення:

Учасникам пропонується висловитися з питань:

- Що має знати й розуміти лідер учнівського самоврядування для організації ефективного національно-патріотичного виховання?
- Що допоможе активізувати патріотичну й благочинну діяльність учнів?

До уваги тренера!

За результатами дискусії доцільно сформувані орієнтовний перелік *порад*.

Він може бути приблизно таким.

Лідер учнівського самоврядування має **знати**:

- сутність та складники патріотизму як суспільної та особистісної цінності; якості людини-патріота;
- концептуальні засади національно-патріотичного виховання молоді в умовах модернізаційних суспільних змін;
- ефективні форми і методи національно-патріотичного виховання;
- міжнародні й вітчизняні орієнтири суспільної солідарності у національно-патріотичному вихованні;

вміти:

- налагоджувати продуктивну взаємодію з дітьми та підлітками для їх налаштування до активного прояву соціальної позиції «патріота-громадянина»;
- узагальнювати кращий досвід роботи з національно-патріотичного виховання й використовувати його надалі у своїй роботі;
- зміцнювати партнерську співпрацю з педагогами і батьками з національно-патріотичного виховання на рівні навчального закладу;
- розробляти і реалізовувати програми й проекти з національно-патріотичного виховання на рівні місцевої громади.

***3.3. Інформаційне повідомлення
«Техніки успішної аргументації» (15 хв)***

Мета: розкрити роль аргументації у патріотичному вихованні; привернути увагу учасників до важливості логічного мислення і використання прийомів аргументування.

Обладнання: РР-презентація.

Хід проведення:

Тренер розповідає учасникам про те, що:

- *аргументація* – певний спосіб розмірковування;
- аргументування має бути звернене *і до розуму, і до почуттів людини*;
- аргументування має проходити у певній послідовності. Основною правильною аргументації є *логіка*;
- для того, щоб переконати людину, їй потрібно навести *докази* (факти або свідчення, висвітлення причинно-наслідкових зв'язків, посилання на авторитет тощо);
- сила аргументації залежить від вдалого добору слів, речень, їх правильного розташування;
- щоб аргументація мала очікуваний ефект, вона має перетворитися на *надбання людини* (тобто людина має сприйняти доказ, усвідомити обґрунтування через сітку своїх суджень);
- людина завжди відчуває щирість слів оповідача;
- зважає почуте у формі внутрішнього діалогу;

- саме **судження** чинять на людину глибокий вплив;
- загалом методика цілеспрямованого звернення до чогось (моральної норми) і розмірковування про це називається **зосередженням осмисленням**;
- завдання доповідача полягає в тому, щоб інформація була сприйнята емоційно і викликала **образи-враження**, бо саме вони залишають незабутній слід у пам'яті (див. Додаток).

Додаток до вправи 3.3

Матеріали до інформаційного повідомлення «Техніки успішної аргументації»

Провідною формою мовленнєвої взаємодії вихователя й вихованця має виступати аргументація. Це певний спосіб розмірковування. Якщо мовлення – це засіб спілкування, то аргументація – розгорнута в мовленні проекція внутрішньої емоційно забарвленої розумової діяльності суб'єкта.

Аргументування має бути звернене і до розуму, і до почуттів дитини. Не зможе переконати дитину той педагог, який викладає свої аргументи безладно, безсистемно, переходить від однієї теми до іншої.

Аргументування має проходити у певній послідовності. Основою правильної аргументації є логіка. Для того щоб переконати дитину, молоду людину, їй потрібні докази у вигляді: фактів або свідчень; посилань на авторитет; демонстрування зв'язку «причина – наслідок».

Сила аргументації залежить від вдалого добору слів, речень, їх правильного розташування.

Поради щодо оптимальної *конструкції речень*:

- чергувати довгі речення і короткі (одні короткі речення роблять мовлення монотонним);
- основну думку висловлювати лише головним реченням, а не підрядним;
- вести виклад від простого до складного, від відомого до невідомого.

Стиль мовлення має бути елегантний і піднесений (порівняння, приклади, афоризми, прислів'я). Однак якщо зловживати цим, вони дратують, набридають.

Важливу роль в аргументуванні відіграє *темп мовлення*. Потрібно стежити за середнім мовленнєвим темпом.

Мова тіла – міміка і жести. Жестикуляція загострює увагу слухачів. Промовець не може не робити ніяких рухів. Однак жести не мають переймати на себе увагу зі змісту мовлення.

Помилково сподіватися, що вихованці виявляють більше зацікавленості до того, про що йдеться, ніж сам виховник, наставник.

Щоб аргументація мала очікуваний ефект, вона має перетворитися на надбання особистості. Молода людина завжди зважає почуте у формі внутрішнього діалогу.

Варто пам'ятати, що саме судження чинять на молоду особистість глибокий вплив. Загалом методика цілеспрямованого звернення до чогось (моральної норми) і розмірковування про це називається *зосередженням осмисленням*.

Завдання виховника полягає у тому, щоб інформація була сприйнята емоційно і викликала образ-враження (вони залишають незабутній слід у пам'яті).

Саме враження задають спрямованість думок і поведінки дитини (Ш. Амонашвілі).

Молодь живе ідеалами, вона живе захопленнями (С. Петлюра).

3.4. Індивідуальна робота за методом «Прес».

Вправа «Патріотом має бути кожен, тому що...» (35 хв)

Мета: закріпити отриману інформацію, виробити навички аргументації своєї позиції.

Обладнання: заставка із алгоритмом методу «Прес».

Хід проведення:

Тренер презентує алгоритм методу «Прес». Для цього виводиться заставка на ММ-проекторі та роздаються друковані аркуші до вправи.

До уваги тренера!

Побудова висловлювань за схемою методу, яка наведена нижче, має умовну назву «Прес», що означає значне підсилення переконливості вашої аргументації за умови його використання.

1. **Теза** – твердження, яке повинні підтримати інші.
2. **Докази** – пояснення, факти, приклади, статистичні дані і посилання на авторитети, за допомогою яких доводиться істинність тези.

Саме цей алгоритм закладено до основи методу «ПРЕС» (PRES):

(висловіть свою думку, проясніть, у чому полягає ваша позиція)

(наведіть причину появи цієї думки, тобто поясніть, на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції)

(узагальніть свою думку, зробіть висновок про те, що потрібно робити, сформулюйте своєрідний заклик прийняти вашу позицію).

Учасники самостійно виконують завдання за пропонуванням алгоритмом. Варіанти виконаних завдань довільно зачитуються учасниками у великому колі й обговорюються за бажанням.

Тренер може запропонувати учасникам посилити свої твердження, використовуючи такі можливості:

- 92

3.5. Вправа на зняття м'язової напруги **«Веселий потяг» (5 хв)**

Мета: сприяти емоційному налаштуванню учасників на групову роботу.

Хід проведення:

Тренер обирає тих, хто хоче бути потягами. Група також може зробити свій вибір. Також обирається шлагбаум, семафор, вагони. Усі стають один за одним і кладуть руки на плечі попередньому гравцю. Всі «вагончики» заплющують очі. Тільки у «потяга» очі відкриті. Він «везе» всіх за собою. «Шлагбаум» може перекрити дорогу, «семафор» може зупинити потяг, спрямувати його іншим шляхом тощо. Веселий потяг іде декілька разів за маршрутом. Тренер змінює ролі гравців.

Кава-пауза (20 хв)

Сесія 4

4.1. Вправа на активізацію «Українське село» (10 хв)

Мета: активізація членів групи, сприяння їх відкритості.

Хід проведення:

Текст і руховий супровід пропонує тренер, попередньо узгодивши їх з учасниками. Ключовими словами і рухами вправи є:

- *мальви (долонями зображуються розквітаючі квіти на стеблі знизу догори),*
- *степ (руки широко розводяться в сторони),*
- *кури (плескання відкритими долонями по своїх стегнах),*
- *гуси (одна витягнута рука викидається догори),*
- *річка (хвилясті синхронні рухи руками перед собою),*
- *лелеки (одна нога підгинається у коліні, руки – в боки).*

Тренер читає текст і пропонує учасникам ілюструвати ключові слова відповідними рухами:

«Не знає той України, хто ні разу не був на селі. Як правило, за селом в'ється річка. Вона тиха і заросла очеретом. Там купуються гуси, а на березі копошаться кури, походжають лелеки – метушливі кури їх зовсім не бентежать. За річкою – незайманий степ.»

Повертаємося до села. А назустріч нам, ламаючи мальви, біжать перелякані кури, а за ними – гуси, потім – знову кури. Це їх на річку жене галаслива дітлашня.

Українське село потопає у мальвах. Біля вікон хат – мальви, біля тину – мальви, біля криниці з дерев'яною лелекою – теж мальви.

Ось така вона – моя Батьківщина: і села, і річки, і степи».

4.2. Інформаційне повідомлення

«Волонтерство – яскравий приклад патріотизму» (10 хв)

Зараз дуже часто можна почути слова «волонтерство», «волонтери». Чи знаєте ви, що це таке, кого так називають і чим ці люди займаються? Даваймо поміркуємо.

Разом із відновленням традицій благодійності як невід'ємна її складова у незалежній Україні починає активно розвиватися *волонтерський рух*.

Волонтерство – це благодійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні чи перспектив просування по службі заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом; гуманістична діяльність, яка спрямована на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства.

Спочатку волонтерами називали людей, які добровільно та виключно із власного бажання вступали на військову службу в деяких європейських країнах (наприклад, у Франції, Іспанії). Сьогодні від цього громіздкого визначення «волонтерство» залишилося лише слово «добровільно». А також додалося ще й безкоштовно.

Іншими словами, **волонтер** (від лат. «*voluntarius*» – воля, бажання, від англ. «*voluntary*» – добровільний, доброволець, йти добровільно) – неординарна, творча, відкрита, добра людина, яка:

- вільно, не маючи корисливих цілей, займається діяльністю на користь суспільства;
- свідомо, добровільно, безплатно діє в різних сферах життя, за покликом свого серця допомагаючи іншим;
- має бажання змінити все на краще в певному напрямку.

Існують так звані служби волонтерів, які об'єднують людей різних професій в їхньому прагненні допомагати іншим. Серед них і підприємці, і психологи, і військові, і медпрацівники, і юристи, і водії та інші.

Давайте зараз і ми уявно побудемо волонтерами і поміркуємо, як ми можемо допомогти іншим, тим, хто потрапив у скрутні життєві обставини чи у біду.

4.3. Вправа на об'єднання «Атоми – молекули» (5 хв)

Мета: сприяти активізації учасників, налаштуванню на колективну роботу, допомогти об'єднатися у п'ять мікрогруп.

Хід проведення:

Для виконання цієї вправи виділяється частина приміщення, у якій всі учасники можуть тільки стояти, досить близько один від одного. Цей ігровий простір можна захистити стільцями або просто окреслити крейдою.

Інструкція для учасників: «Атоми будь-якої речовини перебувають у постійному русі. Вони рухаються в різних напрямках, стикаючись один з одним, відскакуючи і знову зближуючись. Уявіть, що ви – атоми. За моєю командою ви починаєте рухатися. Ваше завдання – зробити якомога більше переміщень в різних напрямках.

Звичайно, вам доведеться стикатися один з одним, протискуватися між собою. Все це робити можна. Не можна тільки штовхатися руками і вилітати за межі ігрового поля».

За командою тренера учасники об'єднуються у молекули по три атоми, в одну велику молекулу, по п'ять атомів.

4.4. Групова гра «Якби я був/була волонтером» (35 хв)

Мета: сприяти виробленню комплексного бачення ресурсних можливостей волонтерства, варіантів реалізації власних добродійних проєктів.

Обладнання: аркуші паперу А3, маркери, фломастери, стікери.

Хід проведення:

Тренер пропонує учасникам уявити, що кожна група – це волонтерська організація. Далі вони мають поспілкуватися поміж

собою, придумати назву своїй волонтерській організації та створити інфографіку свого добровільного проекту (описати чи намалювати, яку саме допомогу вони хотіли б надавати людям). Слід звернути увагу учасників на те, що допомога може бути різною, не тільки матеріальною, а й моральною, духовною, творчою, фізичною, юридичною.

Робота завершується представленням проектів «волонтерських організацій» у великому колі.

Обговорення:

- Ми сьогодні з вами вчилися бути патріотами, волонтерами, то скажіть, що ви відчували, коли працювали в групах, уявно займалися волонтерською діяльністю?
- Який із презентованих проектів (окрім власного) ви б хотіли реалізувати?

4.5. Вправа на зняття м'язової напруги «Шалене курча» (10 хв)

Мета: зняти м'язову втому, активізувати учасників до подальшої роботи.

Хід проведення:

Тренер просить учасників пригадати, як виглядають маленькі курчата, звернувши увагу на їхню енергійність, непосидючість, невтомність. Учасникам пропонується також зняти із себе втому. Для цього вони мають стати в коло і голосно рахувати, супроводжуючи рахунок струшуванням 8 раз по черзі правою та лівою руками; потім – правою ногою, одночасно підстрибуючи на лівій, та навпаки. Потім рухи повторюються, однак кожного разу їх число зменшується на одиницю (8 – 7 – 6 – 5 – 4 – 3 – 2 – 1). Спочатку вправа проводиться повільно, однак зі зменшенням числа струшувань темп виконання прискорюється; «шаленість» досягає максимуму на рахунок «1», коли учасники одночасно змахують обома руками і дригають обома ногами.

4.6. Індивідуальна робота. Вправа «Кроки моєї участі» (30 хв)

Мета: стимулювати учасників до проектування і планування власних патріотичних дій після закінчення тренінгу.

Обладнання: папір А4, ручки.

Хід проведення:

Учасникам пропонується пригадати перебіг роботи під час тренінгового модуля, актуалізувати отриману інформацію і спланувати три свої основні дії, які вони зроблять після повернення з тренінгу для підвищення ефективності діяльності учнівського самоврядування щодо національно-патріотичного виховання. Наробки презентуються у великому колі й обговорюються.

4.7. Підбиття підсумків роботи тренінгу.

Вправа «Рушник у дорогу» (30 хв)

Мета: завершити тренінговий модуль на високій позитивній ноті, мотивувати до активної посттренінгової діяльності з проблеми.

Обладнання: паперовий рушник, стікери жовто-блакитного кольору, мелодія пісні «Про рушник».

Хід проведення:

Тренер. *Щоб вдало і легко стелилася дорога кожного учасника як патріота і лідера учнівського самоврядування, щоб була його діяльність успішною, загантуємо рушник двома кольорами: блакитний – «мої знання», жовтий – «мої емоції».*

Тренери простеляють паперову заготовку рушника на долівці у великому колі й пропонують учасникам «на щастя й на долю» вишити його своїми враженнями і побажаннями. Для цього учасникам слід сформулювати відповіді на два запитання:

- Що нового я дізнався/дізналась про патріотизм? («мої знання» – блакитний колір);
- З якими враженнями й емоціями я завершую роботу? («мої емоції» – жовтий колір).

Вихованці записують на стікерах ключові «магічні» слова своїх повідомлень, озвучують їх і прикріплюють на рушник, створюючи жовто-блакитний візерунок.

Тренер може підсумувати вправу словами учасника бойових дій, пластуна Олега Вдовяка:

«Кожен українець зобов'язаний зробити свій вчинок задля нашої перемоги, задля Батьківщини. Не думаймо, що ми нічого не

змінимо, а будьмо впевнені: наші зусилля не марні. Байдужість биває. Маленької допомоги не буває».

4.8. Вправа на завершення «У цій залі друзі всі!» (10 хв)

Мета: підвищити рівень групової згуртованості.

Хід проведення:

Тренер розучує з учасниками текст куплету, супроводжуючи його рухами, а на рахунок «1-2-3» – плесканням у долоні.

У цій залі друзі всі – раз, два, три!

Він, вона, і я, і ти – раз, два, три!

Руку дай тому, хто зліва,

Руку дай тому, хто справа –

Ми – одне велике коло,

Ми – одна сім'я!

Далі текст повторюється, змінюються дії й останні слова:

У цій залі друзі всі – раз, два, три!

Він, вона, і я, і ти – раз, два, три!

Усміхнись тому, хто зліва,

Усміхнись тому, хто справа –

Ми – калинова родина,

Україна в нас єдина!

АНКЕТА

оцінки тренінгового модуля «Я – патріот»

Шановні друзі!

Заповнюючи цю анкету, будь-ласка, враховуйте, що 1 – це найнижчий бал, яким ви оцінюєте, а 5 – найвищий.

1. Наскільки модуль відповідав проголошеним цілям?

Відповідь:

Не знаю	1	2	3	4	5
---------	---	---	---	---	---

2. Чи отримали ви нові ідеї, які зможете застосувати у своєму навчальному закладі?

Відповідь:

Не знаю	1	2	3	4	5
---------	---	---	---	---	---

3. Чи достатнім для твоєї подальшої роботи з національно-патріотичного виховання учнів був обсяг інформації, отриманий на модулі?

Відповідь:

Не знаю	1	2	3	4	5
---------	---	---	---	---	---

4. Чи справдились ваші очікування від модуля?

Відповідь:

Не знаю	1	2	3	4	5
---------	---	---	---	---	---

Усі оцінки будуть прийняті до уваги організаторами Школи для поліпшення її роботи.

Дякуємо за зворотний зв'язок!

Література:

1. Вербицька П. В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку: [монографія] / Поліна Василівна Вербицька. – К. : Генеза, 2009. – 384 с.
2. Грецов А. Тренинг уверенного поведения для старшеклассников и студентов / Андрей Геннадьевич Грецов. – СПб. : Питер, 2008. – 192 с. – (Серия «Книги А. Грецова»).
3. З Україною в серці (тренінг з національно-патріотичного виховання): посіб. / І. Д. Бех, В. І. Кириченко, Ж. В. Петрочко. – Харків : Друкарня Мадрид, 2016. – 140 с. Видання 2-ге, змінене.
4. Кириченко В. І. Використання проектної технології у формуванні компетенцій лідера учнівського самоврядування / В. І. Кириченко / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Компетентнісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи» (м. Київ, 28 квітня 2011 року). – К.: Видавництво Київського педагогічного університету ім. Б. Грінченка, 2011. – С. 314-322.
5. Кириченко В. І. Нові тенденції щодо розвитку учнівського самоврядування у сучасних навчальних закладах / В. І. Кириченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Вип. 10, т. 1. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 201-208.
6. Кириченко В. І. Учнівське самоврядування у сучасному навчальному закладі / В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич // Бібліотечка превентивного виховання: [практико зорієнтований посібник]. – Харків : Точка, 2008. – 184 с.

7. Косенчук О.Г. Соціально-педагогічні умови формування лідерських якостей старшокласників у діяльності учнівського самоврядування: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Косенчук Ольга Геннадіївна; Ін-т пробл. виховання НАПН України. – К., 2013. – 20 с.
8. Костюченко А.А. Формирование социально-значимых качеств личности учащихся в условиях ученического самоуправления: автореф. дисс. на соис. уч. ст. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Алла Александровна Костюченко. – Воронеж, 2010. – 30 с.
9. Петрович Ж.В., Кириченко В.І. Окрилені Україною (тренінг з національно-патріотичного виховання): посіб. / Ж.В. Петрович, В.І. Кириченко. – Ріне: О. Зень, 2017. – 257 с.
10. Приходько М.І. Учнівське самоврядування в сучасному вимірі: посібник / Микола Іванович Приходько. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 176 с. (Б-ка журналу «Управління школою»; вип. 3 (63)).
11. Прутченков А.С. Развитие детского самоуправления через социально значимую деятельность / А.С. Прутченков // Внешкольник. Дополнительное образование. – 2006. – № 9. – С. 22-26.

2.3. Розвиток критичного мислення: кластери, методи і прийоми, тренінгові заняття

Наразі перед дитячими та молодіжними громадськими організаціями і об'єднаннями постає завдання виховати людину незалежну, вільну, здатну самостійно осмислювати явища навколишньої дійсності, відстоювати свою власну думку. У зв'язку з цим завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб запропонувати для використання у діяльності громадських об'єднань учнівської молоді такі форми і методи роботи, які сприятимуть доповненню та розширенню вже існуючих практик.

Вважаємо за необхідне сконцентрувати увагу на запровадженні у практику дитячих об'єднань особистісно орієнтованих технологій розвитку критичного мислення. Саме цей аспект зараз набуває особливої актуальності у процесі виховання патріотизму в сучасних дітей.

Критичне мислення є необхідним за часів інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних або інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких не передбачува-

на. У цьому сенсі є очевидною життєва необхідність формування критичного мислення для освітньої системи.

Тому одним із завдань соціальних та освітніх інститутів, зокрема громадських об'єднань дітей та учнівської молоді, є розвиток критичного мислення, що допомогатиме учнівській молоді у створенні системи індивідуального психологічного самозахисту.

У контексті нашого дослідження за основу було взято таке визначення: **критичне мислення** – це особливий вид розумової діяльності, характерними ознаками якого є вироблення стратегій прийняття рішень у вирішенні завдань, проблемних ситуацій на основі здобуття і опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, контролювальних, оцінних) стосовно будь-якого об'єкта чи явища, у тому числі власного процесу мислення; виважений аналіз різних думок і поглядів, виявлення власної позиції, об'єктивне оцінювання результатів як своєї, так і сторонньої діяльності.

Серед запропонованих форм і методів розвитку критичного мислення ми зупинилися на двох аспектах: надання інформаційних матеріалів для дорослих лідерів громадських об'єднань для самостійного опрацювання та набуття практичних навичок критичного мислення підлітками – членами дитячих об'єднань.

Для дорослих лідерів: пропонуємо матеріали лекції: «Методи і прийоми розвитку критичного мислення» та набір освітніх кластерів «Критичне мислення у схемах і таблицях».

Лекція «Методи і прийоми розвитку критичного мислення» презентує добірку методів і прийомів розвитку критичного мислення, які можна використовувати у різних формах роботи з підлітками у процесі діяльності дитячого об'єднання. Ці матеріали спрямовані на те, щоб розширити методичний інструментарій дорослих лідерів та допомогти підліткам – членам громадського об'єднання, учасникам зустрічей (занять, сходин) – набутти навичок аналізу, узагальнення, оцінки, порівняння, перевірки, стати більш самостійними, мислити критично, відповідально і творчо ставитися до отримуваної інформації.

Набір освітніх кластерів для дорослих лідерів дитячих об'єднань «Критичне мислення у схемах і таблицях» містить сис-

тематизовану та узагальнену інформацію щодо різних аспектів розвитку критичного мислення. Інформація представлена у **5 кластерах**:

- Кластер «20 навичок критичного мислення»
- Кластер «6 якостей для розвитку критичного мислення»
- Кластер «Порівняння ознак побутового та критичного мислення»
- Кластер «6 кроків до розвитку критичного мислення»
- Кластер «Переваги критичного мислення»

Для учнівської молоді: матеріали подано у формі тренінгових занять:

Заняття 1. «Що таке критичне мислення і навіщо воно потрібне»

Заняття 2. «Прийоми маніпуляції і таємного спотворення інформації»

Заняття 3. «Критичне оцінювання ресурсів Інтернету».

Як засвідчує практика, така форма роботи є однією з ефективних у процесі взаємодії з підлітками. Основна мета пропонованих занять – розширити знання підлітків та навчити конкретних навичок і вмінь у розвитку критичного мислення. Під час тренінгових занять учасники проходять такі рівні засвоєння знань: на рівні сприйняття, осмислення і запам'ятовування знань (низький рівень засвоєння знань – учнівський); на рівні застосування знань за готовим зразком (середній рівень засвоєння знань – алгоритмічний); на рівні застосування знань для вирішення творчих завдань (високий рівень засвоєння знань – евристичний чи творчий).

Таким чином, тренінгові заняття дають підліткам змогу не лише почути думку дорослого лідера, а й практично застосувати отримані знання, перетворивши їх на вміння.

1. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ ЛІДЕРІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1.1. Лекція для дорослих лідерів «Методи і прийоми розвитку критичного мислення»

Будь-який метод, який використовується в технології розвитку критичного мислення, ґрунтується на трьох фазах:

I – *виклику* (актуалізація знань, пробудження інтересу до отриманої інформації);

II – *осмислення* (осмислення нової інформації, критичний аналіз);

III – *рефлексії* (узагальнення й оцінка інформації, формування власної думки, окреслення напрямків подальшого засвоєння отриманої інформації).

Розглянемо методи і прийоми розвитку критичного мислення, які можна використовувати у різних формах роботи з підлітками у процесі діяльності дитячого об'єднання.

Наведені прийоми і методи відображають лише невелику частину наявних методичних розробок в цій галузі. Запропоновані рекомендації мають на меті загальне ознайомлення з технологією розвитку критичного мислення.

Ці прийоми спрямовані на те, щоб допомогти підліткам – членам дитячого об'єднання, учасникам зустрічей (занять, сходин) – набути навичок аналізу, узагальнення, оцінки, порівняння, перевірки, стати більш самостійними, мислити критично, відповідально і творчо ставитися до отримуваної інформації.

Прийом «Логічне дерево». Цей прийом можна використовувати під час обговорення проблем, пошуку рішень. Найкраще, якщо проблема розглядається з різних боків, а рішення опирається на досить ясну фактичну базу. У процесі обговорення учасники працюють наступним чином: коріння – то проблема, що розглядається. На самому стовбурі є основні та допоміжні гілочки. На основних відзначаються причини виникнення досліджуваного питання. На допоміжних гілках розташовуються факти, що підтверджують наявність сформульованих причин.

Записи повинні бути короткими, являти собою ключові слова або фрази, що відбивають суть, факти. Свій висновок з досліджуваного питання учасники можуть зробити на стовбурі «логічного дерева».

Прийом «Концептуальна таблиця». Прийом використовується, коли передбачається порівняння трьох і більше аспектів або питань. Таблиця будується так: по горизонталі розташовується

ся те, що підлягає порівнянню, а по вертикалі – різні риси, властивості, за якими це порівняння відбувається.

Прийом «Піраміда роздумів». Учасники записують перший рядок, виражений одним словом, як правило, іменником; другий рядок учасники будують із двома словами; третій – трьома; четвертий – чотирма (виражаючи ставлення учасників до теми, що розглядається). Потім рядки зменшують, кількість слів – 3, 2, 1 (останнє слово пишеться на емоційно-образному рівні теми, воно виступає «скарбом» – висновком, закритим під пірамідою). «Піраміда роздумів» може виступати у якості інструмента для синтезування складної інформації та способу оцінки понятійного багажу.

Прийом «Вірні – невірні твердження». Виховник пропонує кілька тверджень за темою, яка планується для обговорення. Учасники обирають «вірні» твердження, покладаючись на власний досвід або просто вгадуючи. У будь-якому випадку вони налаштовуються на дослідження теми, виокремлюють ключові моменти, а елемент змагання дозволяє утримувати увагу до кінця заняття. На стадії рефлексії повертаємося до цього прийому, щоб з'ясувати, які з тверджень були вірними.

Прийом «Написання анотацій і рецензій». Це ефективний прийом, що розвиває комплекс інтелектуальних умінь критичного мислення. Це два жанри публіцистичного стилю мовлення, близькі за цілями (зацікавити, захопити, надати можливість висловити свою думку, виявити переваги і недоліки книги, статті, інформаційного повідомлення тощо).

Анотація – це коротка характеристика твору, що викладає його зміст в запитально-оповідній формі, дає йому оцінку і вказує на адресата-читача. Рецензія – це письмовий розбір, що містить критичний аналіз і оцінку запропонованого для дослідження матеріалу.

Прийом «Чи вірите ви...». Прийом можна використовувати під час знайомства з біографією, наприклад, видатної історичної постаті. Спочатку виховник демонструє фотографії або портрети історичної постаті, а потім пропонує твердження. Бажання учасників переконатися у своїй правоті, дізнатися істину змушує їх

більш глибоко зацікавитися матеріалом, що використовується на заняттях (сходинах).

Прийом «Прогнозування по фотографії». Пропонується зробити припущення про зображену на фотографії людину за її зовнішністю. Складання психологічного портрета розвиває психологічну пильність, занурює у внутрішній світ іншої людини.

Метод Едварда де Боно «Метод шести капелюхів». Це один із найдієвіших прийомів організації мислення, розроблений англійським письменником, психологом і фахівцем у сфері творчого і критичного мислення Едвардом де Боно. Він допомагає розвивати гнучкість розуму, креативність, критичність, уміння приймати правильні рішення.

В основі методу – концепція паралельного мислення. Як правило, те чи інше рішення народжується в зіткненні думок, у дискусії. При такому підході перевагу часто віддають аж ніяк не найкращому з варіантів, а тому, який більш успішно просувався в полеміці.

Суть прийому: аудиторія ділиться на шість груп, кожна група «приміряє капелюха», висловлюється шість точок зору на одну й ту ж проблему. При паралельному мисленні різні підходи, думки та ідеї співіснують, а не протиставляються. «Шість капелюхів мислення» в процесі вирішення практичних завдань допомагають впоратися з емоціями, розгубленістю і плутаниною.

«Метод шести капелюхів мислення» допомагає подолати ці труднощі шляхом поділу процесу мислення на шість різних режимів, кожен з яких представлений у вигляді метафоричного капелюха певного кольору. Подібний розподіл робить мислення більш зосередженим і стійким і вчить нас оперувати різними його аспектами по черзі.

Білий капелюх мислення – це режим фокусування уваги на всій інформації, якою ми володіємо: на фактах і цифрах.

Червоний капелюх – капелюх емоцій, почуттів та інтуїції. Не вдаючись у подробиці і міркування, на цьому етапі висловлюються всі інтуїтивні здогадки. Люди діляться емоціями, що виникають при обговоренні того чи іншого рішення. Тут також важливо бути чесним, як із самим собою, так і з іншими.

Жовтий капелюх позитиву. Одягаючи його, ми думаємо над перевагами, яке дає рішення, розмірковуємо над вигодою і перспективою ідеї. І навіть якщо ідея на перший погляд не обіцяє нічого хорошого, важливо опрацювати оптимістичну сторону і спробувати виявити приховані позитивні ресурси.

Чорний капелюх – протилежність жовтого. У ньому ми повинні мислити критично, критично оцінювати ситуацію, звернути увагу на можливі ризики і таємні загрози, на істотні та уявні недоліки, включити режим пошуку «підводних каменів».

Зелений капелюх – капелюх творчості та креативності, пошуку альтернатив і внесення змін. Генеруйте ідеї, модифікуйте вже існуючі та придивляйтеся до чужих напрацювань.

Синій капелюх – шостий капелюх мислення. Він призначений для управління процесом реалізації ідей та роботи над вирішенням завдань, підведення підсумків та обговорення користі й ефективності «методу шести капелюхів».

Використання «Шести капелюхів мислення» має переваги при будь-якій розумовій роботі. При роботі в групі цей метод можна розглядати як різновид мозкового штурму.

Метод групової дискусії. Дискусія (від лат. discussio – дослідження, розбір) – обговорення якого-небудь питання. Учасникам пропонується поділитися один з одним знаннями, міркуваннями, доводами щодо певного питання. Обов'язковою умовою при проведенні дискусії є: повага до різних точок зору її учасників; спільний пошук конструктивного вирішення виниклих розбіжностей. Групова дискусія може використовуватися як на стадії виклику, так і на стадії рефлексії. При цьому в першому випадку її завдання: обмін первинною інформацією, виявлення суперечностей, а в другому – це можливість переосмислення отриманих відомостей, порівняння власного бачення проблеми з іншими поглядами і позиціями. Форма групової дискусії сприяє розвитку діалогічності спілкування, становленню самостійності мислення.

Метод «Резюме». Виховник пропонує учасникам підбити підсумки своєї діяльності на занятті, написавши резюме з використанням ключових фраз:

- під час зустрічі мені вдалося...;

- найважливішим знанням для мене стало...;
- у ході роботи над темою в мене виникли почуття...;
- мене зацікавили питання...;
- мені не вистачило таких знань та вмінь...;
- у цих питаннях я б хотів розібратися докладніше...;
- ці питання не викликали зацікавленості...

Метод «Сократівське опитування». Цей метод застосовується для прояснення ідей, дослідження контексту, розгляду основ, визначення припущень і формулювання точки зору. Питання, які ставляться під час застосування цього методу, можна поділити на декілька груп.

Перша – запитання для прояснення: «Що ви маєте на увазі, коли кажете...?», «Яке завдання ви збираєтесь виконувати...?», «Який приклад ви можете навести...?», «Чому ви сказали...?», «Як це стосується до...?».

Друга група – запитання з припущеннями: «Які припущення ви робите?», «Чому ви робите ці припущення?», «Ви припускаєте, що...?».

Третя група – запитання, які визначають перспективу й точку зору: «Яка твоя точка зору щодо...?», «Чи є твоя перспектива в тому, що...?».

Четверта група – запитання, які визначають факти, причини та докази: «Які твої докази для цього?», «Чому ти віриш у це?», «Наскільки ти впевнений у цьому?».

П'ята група – запитання, які досліджують висновки та результати: «Що є твоїм висновком?», «Що буде результатом, якщо це станеться?», «Яким буде ефект від цього?».

Технологія «Дебати». Дебати – освітня технологія, яка використовує позиційні ігри для досягнення таких освітніх результатів: вміння користуватися різними способами інтегрування інформації; вміння ставити запитання; вміння самостійно формулювати гіпотезу; вміння аргументувати свою точку зору; вміння толерантно ставитися до чужої думки; здатність брати участь у спільному прийнятті рішень; здатність брати на себе відповідальність і приймати рішення в екстремальних ситуаціях. Особливість ідеології дебатів: не досягнення істини в останній

інстанції, а етика захисту двох точок зору, ідея неіснування безперечних істин і однозначних рішень, позбавлення права на «істину в останній інстанції».

Основним технологічним прийомом є всебічна проробка тематичного спрямування, організація формалізованої дискусії за певними правилами. Існують різновиди дебатів, орієнтовані на різні тематичні напрямки і вікові групи.

1.2. Набір освітніх кластерів для дорослих лідерів дитячих об'єднань «Критичне мислення у схемах і таблицях»

До уваги дорослих лідерів

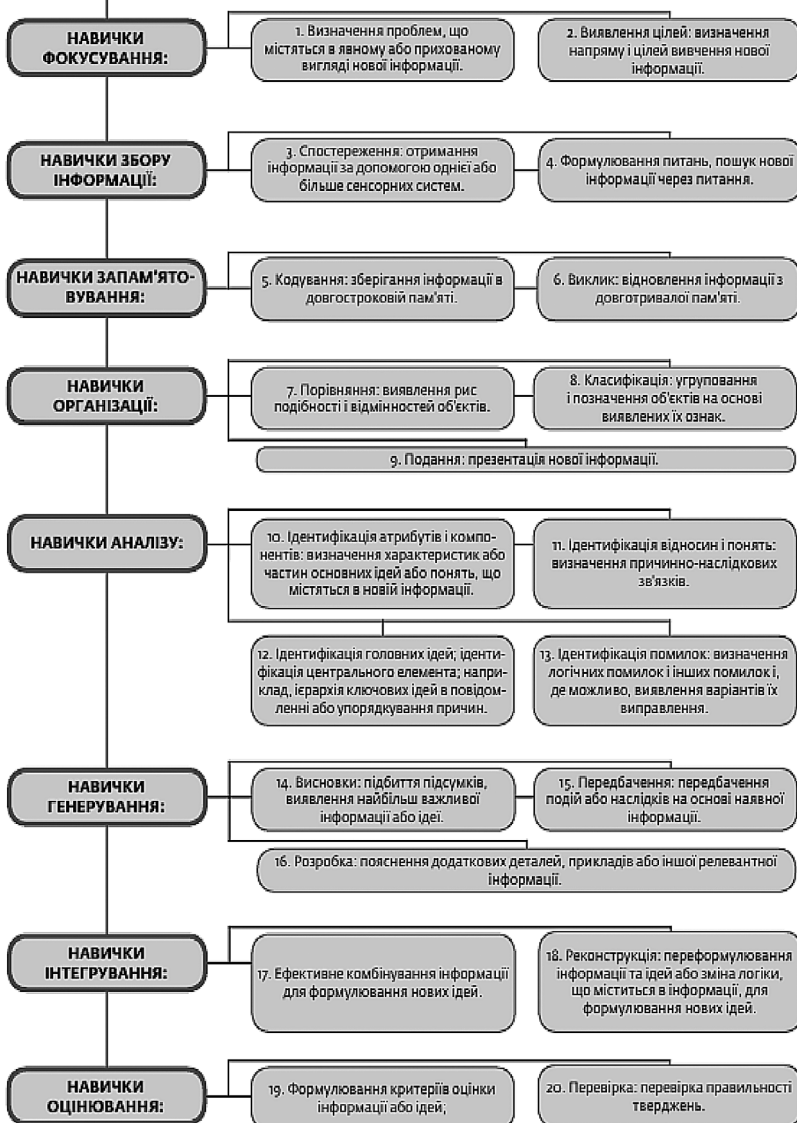
Кластер – це графічна форма представлення інформації. У такій формі представлення інформації виділяються основні смислові одиниці, які фіксуються у вигляді схеми з позначенням всіх зв'язків між ними. Кластер являє собою зображення, що сприяє систематизації та узагальненню інформативного матеріалу. Пропонуємо матеріали щодо різних аспектів феномену критичного мислення, оформлених у формі кластерів.

Окрім того, що матеріали про феномен критичного мислення виконані у формі кластерів, звертаємо увагу на сам метод подання та структурування інформації. Кластер є одним із *методів розвитку критичного мислення*, тому варто його використовувати і у роботі з підлітками. Кластер постає відображенням нелінійної форми мислення. Графічне оформлення інформації на заняттях (сходинах, тренінгах, гуртках тощо) є ефективним інструментом у роботі виховника для розвитку критичного мислення підлітків.

КЛАСТЕР «20 НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ»

(за Джуді Браус та Девідом Вудом)

Кластер «6 якостей для розвитку критичного мислення» (за Д. Халперном)

1

ГОТОВНІСТЬ ДО ПЛАНУВАННЯ

Думки часто виникають хаотично. Важливо упорядкувати їх, вирішити, в якій послідовності їх викласти, впорядкованість думок - ознака впевненості

2

ГНУЧКІСТЬ

Якщо людина не готова сприймати ідеї інших, вона сама ніколи не зможе стати генератором ідей, думок. Гнучкість дозволяє почекати з винесенням суджень, поки людина не буде мати різноманітну інформацію

3

НАПОЛЕГЛИВІСТЬ

Часто, стикаючись з важким завданням, ми вирішуємо відкласти його рішення на потім. Напрацьовуючи наполегливість в напруженні розуму, людина обов'язково доб'ється набагато кращих результатів в діяльності

4

ГОТОВНІСТЬ ВИПРАВЛЯТИ СВОЇ ПОМИЛКИ

Критично мисляча людина буде намагатися не виправдовувати свої неправильні рішення, а зробити правильні висновки, скористатися цією помилкою для продовження навчання

5

УСВІДОМЛЕННЯ

Ця якість передбачає вміння спостерігати за собою в процесі розумової діяльності, відслідковувати хід міркувань

6

ПОШУК КОМПРОМІСНИХ РІШЕНЬ

Важливо, щоб прийняті рішення могли сприйняти інші люди, інакше ці рішення так і залишаться на рівні висловлювань

Кластер «Порівняння ознак побутового та критичного мислення»

(за М. Ліпменом)

Характерні ознаки побутового мислення:	Характерні ознаки критичного мислення:
довіра до інформації	допущення різних трактувань інформації
об'єднання понять за асоціацією	розуміння принципів, механізмів
припущення без достатніх підстав	побудова гіпотези
випадкове угруповання фактів, явищ	обґрунтована класифікація фактів, явищ
висловлювання неаргументованої думки, і/або судження на основі інтуїтивної здогадки	висловлювання аргументованих суджень
стихійна перевага	зважене, оцінне судження
формулювання суджень без опори на критерії	формулювання суджень на основі критеріїв
спонтанне формулювання висновків	логічне формулювання висновків як наслідок попереднього критичного аналізу фактів і/або явищ

Кластер «6 кроків до розвитку критичного мислення»

1

1. Нерелексивний мислитель – ще не усвідомлює «недорозвиненість» свого мислення.

2

2. Спонтанний мислитель – усвідомив, що має проблеми зі своїм мисленням.

3

3. Мислитель-початківець – намагається удосконалюватися, але без регулярної практики.

4

4. Практикуючий мислитель – визнає необхідність регулярної практики.

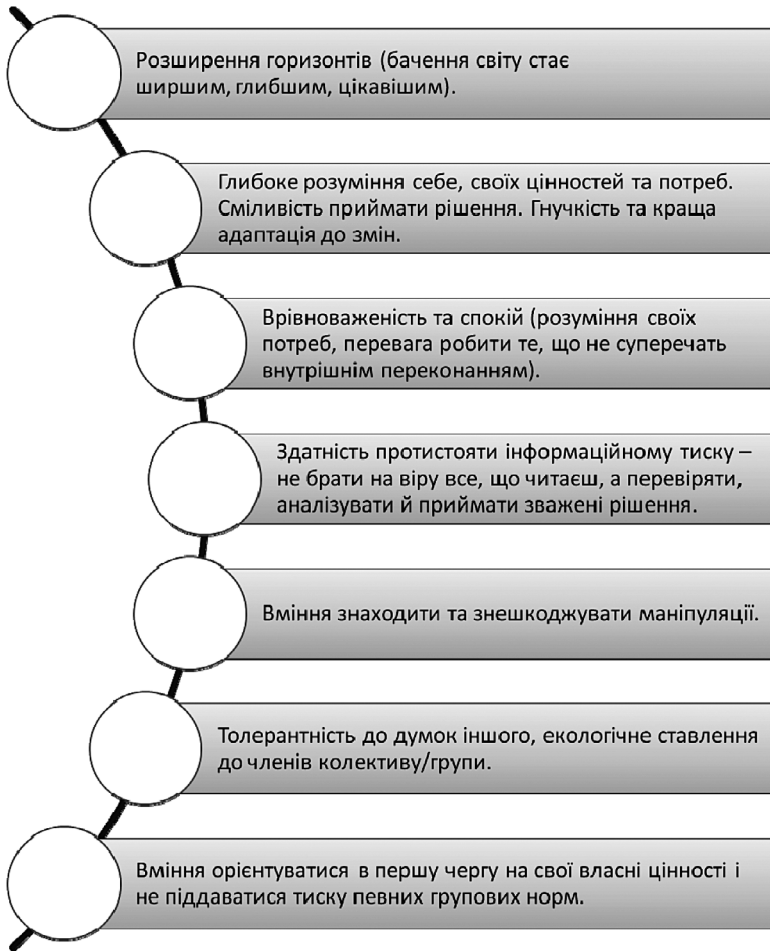
5

5. Просунутий мислитель – росте у процесі своєї регулярної практики.

6

6. Майстер мислення – усвідомлене і проникливе мислення стає візитівкою людини.

Кластер «Переваги критичного мислення».
Критичне мислення дає людині:

2. ЦИКЛ ТЕРНІНГОВИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

До уваги дорослих лідерів

Готуючись до проведення тренінгових занять, ведучий має здійснити підготовчу роботу: визначити цілі та завдання заняття; розробити план-сценарій; за потреби підготувати заздалегідь учасників (роздати питання, що будуть розглядатися та обговорюватися, літературу для попереднього опрацювання тощо); здійснити самопідготовку: продумати власні дії щодо проведення інтерактивної взаємодії, передбачити план обговорення питань, спрогнозувати появу суперечних точок зору та кінцевий результат роботи, обрати час і форми узагальнення висновків, продумати зворотний зв'язок та ін.; за необхідності розподілити ролі між учасниками, продумати активну участь кожного; підготувати приміщення до проведення заняття та необхідні матеріали. Якість заняття суттєво зростає, якщо учасники мають хороші роздаткові матеріали.

Важливим фактором є підготовка матеріалів у тому форматі, що легко читається, а саме: небагато тексту, наявність чітких схем замість текстових блоків, малюнків; можливість робити помітки у цих матеріалах.

Загальна структура тренінгового заняття може мати такий вигляд:

- привітання;
- знайомство (за необхідності);
- вироблення правил роботи у групі;
- оголошення теми роботи;
- висловлювання очікувань учасників;
- розминка;
- основна частина: вступне слово ведучого (міні-лекція, повідомлення, інструкції тощо), різноманітні вправи, що закінчуються обговоренням і рефлексією;
- підбиття підсумків роботи;
- резюме ведучого;
- прощання.

Варіанти об'єднання в групи

Об'єднання у групи – один із звичних ритуалів тренінгових занять. Наводимо декілька найуживаніших варіантів.

- якщо ви знаєте, скільки груп вам треба утворити (наприклад вісім), розрахуйте учасників від одного до восьми.
- якщо необхідно об'єднати учасників у дві групи, розрахуйте їх на: день і ніч; я і ти; лівий і правий; жайворонки і сова; земля і небо тощо.
- об'єднати у три групи можна розрахунком за кольорами світлофора (зелений, жовтий, червоний).
- у чотири групи можна об'єднати за порами року (зима, весна, літо, осінь), назвами океанів (Індійський, Атлантичний, Тихий, Північний Льодовитий), сторонами світу (північ, південь, схід, захід) тощо.
- якщо треба об'єднати учасників у сім груп, можна розрахувати їх за кольорами веселки (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий), нотами (до, ре, мі, фа, соль, ля, сі) або днями тижня (понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя).
- об'єднання у 12 груп доцільно здійснити за назвами місяців.

2.1. Тренінгове заняття «Що таке критичне мислення і навіщо воно потрібне»

Мета:

- розширити уявлення учасників щодо феномену «критичне мислення» та його ролі в житті людини;
- формувати навички критичного мислення, оцінки фактів і ситуацій;
- отримати інструменти – конкретні методи і прийоми критичного мислення;
- формувати навички аналітичного сприйняття інформації та обґрунтування прийняття рішень.

Обладнання: папір, ручки, маркери, ватмани, фліп-чарт, м'ячик, інформаційні картки, стікери, скотч.

Тривалість: 1 год. 50 хв.

Кількість учасників: 15-30 учасників.

Вік: 14-16 років.

Перебіг заняття

I. Вступна частина

1. Привітання. Оголошення теми і мети тренінгового заняття.

Мета: ознайомити учасників з тематикою зустрічі; окреслити організаційні аспекти роботи.

Час: 5 хв.

Обладнання: не потрібно.

2. Вправа «Візитівка».

Мета: сприяти знайомству учасників.

Час: 10 хв.

Обладнання: папір, ручки.

Хід вправи:

Учасники розташовуються на стільцях по колу і діляться на пари. Подальша робота відбувається в парах. Ведучий пропонує кожному зробити графічне зображення візитівки для свого сусіда і представити його всій групі.

Учасники мають 5 хвилин на взаємне опитування по пунктах, які, як правило, зазначені у візитівці: ім'я, рід занять, місце навчання.

3. Вправа «Правила роботи групи».

Мета: організація тренінгового простору, напрацювання правил роботи в групі.

Час: 10 хв.

Обладнання: фліп-чарт, ватман, фломастери.

Хід вправи:

Ведучий: тренінгова група являє собою модель соціуму. А суспільство не може існувати, ефективно функціонувати і розвиватися без правил, що регулюють взаємодію між членами колективу. Пропоную визначити правила, за якими буде проходити наше заняття.

Наприклад:

Правило 1. Активність. Пропонується активно брати участь у всіх вправах і висловлювати свою думку при обговоренні, бо успіх заняття на 50 % залежить від ведучого, а на 50 % – від учасників!

Правило 2. Конфіденційність. Неприпустимо виносити на обговорення особисту інформацію про учасників групи за межі тренінгової території.

Правило 3. Толерантність (терпимість). На занятті збираються різні люди, і вони не повинні думати однаково: кожен має право висловити свою точку зору відповідно до своїх переконань, але необхідно проявляти терпимість і лояльність до висловлювань, що не збігаються з вашою точкою зору.

Правило 4. Відмова від ярликів. На тренінгових заняттях прийнято висловлювати свою думку в формі зворотного зв'язку, тому важливо говорити не про особистості в цілому, а про окремі аспекти, поведінку. Таким чином ми уникнемо образ і принижень гідності іншої людини. Зворотний зв'язок має бути конструктивним.

Правило 5. Правило «стоп». Кожен учасник має право, нічого не пояснюючи, не брати участі в будь-якій вправі, зупинити розмову, що стосується його особистості.

4. Вправа для рефлексії «Дерево мети».

Мета: усвідомлення учасниками власних можливостей, а також динаміки процесу змін.

Час: 15 хв.

Обладнання: контурне зображення дерева на плакаті, маркери (фломастери).

Хід вправи:

Вправа проводиться на початку і в кінці заняття.

Ведучий: на плакаті зображено дерево мети. Це дерево виступає символічною шкалою ваших досягнень. Коріння – це точка відліку, мінімальний прояв якостей і умінь, а крона – максимальний рівень прояву реальних або можливих умінь. Зараз напишіть своє ім'я маркером (фломастером) в тому місці, де ви зараз, на вашу думку, перебуваєте на цій шкалі.

Процедура повторюється після проведення заняття, при цьому ведучий просить учасників стрілкою прокреслити напрямок переміщення рівня своїх можливостей.

Ця вправа є своєрідною шкалою зростання. Обговорення символічного значення досягнутого має підтримуючий характер і може виступати предметом обговорення в тренінговому занятті не один

раз. Повторне проведення завдання сприяє тому, щоб зробити досягнення учасників більш наближеними до реального життя.

II. Основна частина

5. Руханка «Детектив».

Мета: активізувати увагу, зняти тілесне напруження.

Час: 5 хв.

Обладнання: ігровий предмет (м'ячик, маркер, іграшка).

Хід вправи:

Учасники стають у коло плечем до плеча. Ведучий непомітно дає одному з них якийсь предмет і за жеребуванням обирає «детектива». «Детектив» залишається в центрі кола, а члени групи мають швидко передавати предмет із рук в руки (за спинами). За командою ведучого «Стоп!» гра припиняється, і «детектив» мусять сказати, у кого на той момент знаходиться річ.

Слід надати можливість кожному учасникові побувати в ролі «детектива».

6. Мозковий штурм «Критичне мислення це – ...».

Мета: увести учасників в тему, актуалізувати їхні знання щодо змісту провідного у межах тренінгового поняття «критичне мислення».

Час: 15 хв.

Обладнання: ватман, фломастери.

Хід вправи:

Ведучий формулює запитання до групи учасників: Як ви розумієте зміст поняття «критичне мислення»?

Відповіді записуються на ватмані, який кріпиться на одній зі стін тренінгового приміщення. Обов'язковою умовою є представлення на ватмані всіх запропонованих думок.

Подальша робота зводиться до корегування ведучим розуміння учасниками змісту поняття «критичне мислення».

Критичне мислення – це особливий вид розумової діяльності, характерними ознаками якого є вироблення стратегій прийняття рішень у вирішенні завдань, проблемних ситуацій на основі здобуття і опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, контролювальних, оцінних) стосовно будь-якого об'єкта чи явища, у тому числі власного процесу мислення; виважений аналіз

різних думок і поглядів, виявлення власної позиції, об'єктивне оцінювання результатів як своєї, так і сторонньої діяльності.

Аналіз досліджень показав, що не існує єдиного визначення такого виду мислення. Багато вчених дають своє визначення цього поняття.

Коротко кажучи, критичне мислення – це мислення, що приводить до об'єктивної істини, адже необхідність критичного мислення виникає тоді, коли з'являється потреба перевіряти вірогідність суджень, висловлюваних людьми – або нами самими, або іншими. Тобто, мова йде про можливість бути кимсь уведеним в оману, усвідомлено чи ні.

Критичне мислення – це мислення, що розвивається на основі ретельного оцінювання як припущень, так і фактів і приводить до найбільш об'єктивних висновків через аналізування всіх доречних факторів і використання обґрунтованих логічних процесів.

7. Інформаційне повідомлення «Основні складові елементи критичного мислення».

Мета: ознайомити учасників зі складовими аспектами феномену «критичне мислення».

Час: 10 хв.

Обладнання: не потрібно.

Хід вправи:

Ведучий: Критичне мислення часто називають спрямованим мисленням, тому що воно спрямоване на одержання бажаного результату.

Професор Девід Клустер називає п'ять складових критичного мислення:

1. Критичне мислення – мислення самостійне. Ніхто не може думати за нас. Ми формулюємо свої ідеї, оцінки й переконання винятково самі та для самих себе. Критично мисляча людина не зобов'язана бути оригінальною. Вона може поділяти чийсь позицію, ідею або переконання, але головне, щоб кожний сам вирішував, що йому думати, і міг сформулювати свої думки. Мислити критично можна в будь-якому віці, навіть малюта здатні думати критично і цілком самостійно. Самостійність – перша і, можливо, найважливіша ознака критичного мислення.

2. Інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення. Знання створює базу, без якої людина не може мислити критично. Щоб висловити складну думку, потрібно переробити гору фактів, ідей, теорій, концепцій. З часом ми починаємо розуміти: щоб навчитися мислити на більш високому рівні, потрібно мати знання. Завдяки критичному мисленню процес пізнання стає усвідомленим, неперервним і продуктивним.

3. Критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, що їх потрібно вирішити. Люди допитливі у своїй природі. Ми помічаємо щось нове – і хочемо довідатися, що це таке. Американський філософ і педагог Джон Дьюї вважав, що основне завдання педагога, який навчає учнів мислити критично, – це навчити їх ставити запитання та формувати проблеми, тому що вміння вирішувати проблеми – шлях до досягнення мети, шлях до успіху.

4. Критичне мислення прагне до переконливої аргументації. Критично мисляча людина може знайти власне рішення проблеми та обґрунтувати це рішення розумними доказами. Вона усвідомлює, що можливі й інші рішення тієї ж проблеми, але здатна довести, що її рішення є оптимальним. Будь-яка аргументація містить у собі чотири основні елементи: твердження (теза, основна ідея); доведення; докази (цифри, витримка з тексту, особливий досвід); підстава (пункт відліку, що дає обґрунтування всієї аргументації).

Як видно з наведених визначень, критичне мислення уявляється складним, багатомірним і багаторівневим явищем. У визначеннях підкреслюється різні аспекти цього виду мислення.

(Обговорення).

8. Вправа «Принцеса і дракон».

Мета: сформувати навички аналізу ситуації та напрацювання колективного рішення.

Час: 30 хв.

Обладнання: папір, ручки, ситуація для аналізу «Принцеса і дракон».

Хід вправи:

Учасники діляться на групи. Ведучий роздає аркуші з описом ситуації та таблицю для заповнення.

Ситуація «Принцеса і дракон»

За давніх часів в одному старовинному королівстві жила юна і прекрасна принцеса. Вона вийшла заміж за могутнього і багатого лорда і жила разом із ним у великому і гарному замку. Принцеса майже весь час проводила на самоті, бо лорд часто і надовго виїжджав у сусідні королівства. Принцесі це дуже не подобалося. Вона нудьгувала і відчувала себе покинутою і нещасною, і навіть свіжа полуниця, яку їй незмінно приносили до сніданку, вже не радувала її.

Одного разу, коли принцеса гуляла по саду, з лісу, який оточував замок, виїхав на коні чарівний незнайомець. Він побачив принцесу, швидко підкорив її серце і відвіз її з собою.

Але наступного ж дня незнайомець безчесно кинув дівчину. Принцеса раптом зрозуміла, що єдиний шлях в замок лежить через зачарований ліс, де живе страшний і злий чаклун. Побоюючись йти через ліс на самоті, принцеса знайшла свого доброго і мудрого хрещеного. Вона розповіла йому про те, що з нею сталося.

Принцеса каялася у своєму вчинку і просила хрещеного допомогти їй потрапити в замок до того, як туди повернеться лорд. Однак хрещений був вражений зрадою принцеси і відмовив їй у допомозі. Засмучена принцеса, втім, не втратила рішучості і приховавши свою зовнішність, звернулася до самого благородного лицаря в королівстві по допомогу.

Вислухавши сумну історію, шляхетний лицар запропонував свою допомогу, але за невелику плату. На жаль, у принцеси не було грошей, і лицар помчав рятувати інших прекрасних дам.

Принцесі більше не було до кого звернутися, і тоді вона зважилася на те, щоб піти через зачарований ліс без поводитирів. Вона обрала найбезпечніший, як їй здавалося, шлях і вже майже пройшла через весь ліс, але злий чаклун вистежив її. Він покликав вогнедишного дракона, який проковтнув нещасну принцесу.

Інструкція. Для початку спробуйте індивідуально одразу відповісти на питання: «На кому з персонажів лежить максимальна, а на кому – мінімальна відповідальність за трагедію принцеси?». Запишіть на листочку відповідь і відкладіть убік. Потім починайте групову роботу згідно з нижченаведеною інструкцією.

Перед вами сім колонок (по кількості персонажів казки). Заповнення клітин таблиці здійснюється в результаті відповіді на питання «Хто більш відповідальний з наступних двох персонажів за загибель принцеси...?».

Послідовно і попарно порівнюються персонажі за принципом «кожен з кожним». Спочатку заповнюється перша колонка: «Хто більше відповідальний – принцеса або чоловік?». Результат вашого вибору позначте в першій зверху вільній клітці першої графи. Потім поставте таке запитання: «Хто більше відповідальний – принцеса або незнайомець?». Результат вибору поставте в другій вільній клітинці графи «Принцеса» і т.д. Заповніть останню вільну клітину цієї графи результатом відповіді на питання «Хто більш відповідальний – принцеса або дракон?».

Далі переходьте до заповнення другої графи. При заповненні другої графи перше запитання звучить так: «Хто більше відповідальний – чоловік або незнайомець?» (на питання, хто більш відповідальний – чоловік чи принцеса, ви вже відповіли, заповнюючи першу клітку першої графи). Потім відповідаєте на питання, хто більш відповідальний – чоловік або хрещений, і т.д. до розгляду пари «чоловік – дракон».

Подібним же чином працюйте з рештою питань, поступово заповнюючи весь бланк.

Принцеса	Чоловік (Лорд)	Незнайомець	Хрещений	Лицар	Чаклун	Дракон

Закінчивши роботу, підрахуйте кількість балів (тобто виборів) по всій таблиці, що випали на кожного персонажа. Той (або ті) персонаж (і), який набрав найбільшу кількість балів, є, на загальну думку, найбільш відповідальним за трагедію принцеси.

Рефлексія. Спробуйте визначити підстави, критерії, спираючись на які ви визначили ваш вибір при порівнянні відповідаль-

ності в тій або іншій парі. Чи підтвердили отримані вами групові результати вашу індивідуальну попередню оцінку ступеня відповідальності кожного персонажа?

Чи не вплинула ваша попередня оцінка ступеня відповідальності на прийняття групових рішень у ситуації парного порівняння?

Поясніть свою позицію в процесі обміну думками з іншими учасниками.

Здалися вам точки зору інших учасників обговорення вартими уваги? Вплинули вони на вашу позицію? У кожному разі спробуйте визначити причину згоди або незгоди. Які почуття у вас викликають люди, не згодні з вами?

Як ви могли б сформулювати правила, які допомагають вирішувати це завдання?

III. Завершальна частина

9. Вправа «Автобусна зупинка».

Мета: усвідомлення учасниками власних можливостей, а також динаміки процесу змін.

Час: 10 хв.

Обладнання: фліп-чарт, зображення дерева на плакаті, маркери (фломастери).

Хід вправи:

На всі чотири стіни тренінгового приміщення розвішуються фліп-чарти, на яких зверху написані незакінчені пропозиції. Наприклад: «З цієї хвилини я буду...», «Дякую за...», «Це заняття для мене...», «Найважливіше – це...», «Сьогодні я зробив відкриття, що...» та ін.

Всі учасники діляться на 4 групи і вирушають у подорожі по цих зупинках. На кожній зупинці учасники перебувають по 2-3 хвилини і пишуть продовження незакінчених речень.

Потім ведучий дає ще пару хвилин, щоб учасники мали змогу ознайомитися з усіма написами на всіх зупинках.

Завершення тренінгового заняття.

Тренінгове заняття

«Прийоми маніпуляції і таємного спотворення інформації»

Мета: сприяти критичному осмисленню почутого і/чи прочитаного та формувати у підлітків уміння:

- знаходити інформацію в різних джерелах; систематизувати її за заданими ознаками;
- інтерпретувати інформацію, розуміти її суть, адресну спрямованість, мету інформування;
- приймати особистісну позицію стосовно до прихованого змісту, аргументувати власні висловлювання, знаходити помилки в отриманих відомостях та вносити пропозиції щодо їх виправлення;
- сприймати альтернативні точки зору і висловлювати обґрунтовані аргументи «за» і «проти» кожної з них;
- встановлювати асоціативні і практично доцільні зв'язки між інформаційними повідомленнями.

Обладнання: проектор, ноутбук, аркуші паперу формату А4, ватмани, ручки, фломастери, фліп-чарт, інформаційні картки, стікери, скотч.

Тривалість: 1 год. 30 хв.

Кількість учасників: 15-30 учасників.

Вік: 14-16 років.

Перебіг заняття

I. Вступна частина

1. Повторення правил групової роботи.

Мета: актуалізувати та доповнити правила групової взаємодії.

Час: 5 хв.

Обладнання: плакат з правилами, маркери.

Ведучий пропонує учасникам повторити правила групової взаємодії, за необхідності можна внести корективи.

2. Вправа на активізацію уваги «Годинник».

Мета: підвищити рівень працездатності, розвинути відчуття групи, надати установку на взаємодію.

Час: 10 хв.

Обладнання: не потрібно.

Хід вправи:

Ведучий дає інструкцію: «Уявіть, що наша група – це великий годинник (учасники розраховуються по порядку, запам'ятовуючи свої порядкові номери). Він показує час таким чином: я називаю

час, наприклад 15 годин 20 хвилин. Той, у кого порядковий номер 15, плескає в долоні, а той, у кого число 20, каже «бом». Якщо годинник показує час, наприклад 10 годин 10 хвилин, тоді учасник з порядковим номером 10 плескає в долоні і каже «бом».

II. Основна частина

3. Лекція «Мовні прийоми маніпуляції і таємного спотворення інформації».

Мета: розширити уявлення учасників щодо маніпулятивних прийомів у спотворенні інформації.

Час: 30 хв.

Обладнання: не потрібно.

Ведучий: Як показує досвід, в інформаційному полі практикується стратегічне спотворення інформації, спрямоване на поступове маніпулювання. Для досягнення маніпулятивних цілей використовується цілий ряд прийомів. Психолог Тетяна Авдулова визначила 14 маніпуляційних прийомів. Пропонуємо ознайомитися з ними.

1. Замовчування (приховування). Передача неповної істинної інформації. Індуктор приховує певну частину інформації. Він не обманує в повному розумінні цього слова. Він просто щось не говорить, про щось замовчує. Всі його слова відповідають дійсності. Тільки ось сама реальність описується частково. З виду упускається щось дуже важливе і значуще. Тут є одна тонкість: більшість людей вважають, що замовчування і брехня – це різні речі. Саме тому, якщо є вибір, як збрехати, люди частіше вважають за краще про щось промовчати, не говорити, ніж відкрито спотворювати факти. Адже у приховуванні маса переваг порівняно з відвертою фальсифікацією. Головне – нічого не потрібно вигадувати. Немає ризику «попастися» через те, що вся «легенда» не відпрацьована заздалегідь. Приховувати легше, ніж підтасовувати факти.

Згодом, якщо такий обман виявиться, можна буде його виправдати: хотів (ла) сказати про це пізніше, але забув (ла)... У подібних ситуаціях людина не заходить занадто далеко. Говорячи про свою забудькуватість, не потрібно запам'ятовувати цілком легенду. Все, що необхідно пам'ятати, – це своє твердження про погану пам'ять. Однак на втрату пам'яті можна посилалися лише тоді,

коли йдеться про незначні речі або нібито незначні, на думку обманщика, або ж стосовно того, що сталося досить давно.

2. Селекція. Вибірковий пропуск тільки вигідної шахраю інформації. Наприклад, у суперечці з опонентом часом набагато простіше буває приховати від нього частину інформації, ніж сказати правду, а потім оскаржувати її в полеміці.

3. Перекручування. Це такий спосіб подання інформації, коли привертається увага тільки до тих фактів, які вигідні джерелу інформації. Про негативні ж для нього факти навіть не згадується. Сюди ж можна зарахувати створення відповідного оформлення, яке висвітлює питання під певним кутом зору.

4. Спотворення. Цей прийом полягає у зміні пропорцій. Це може бути явне применшення чогось важливого, або навпаки – перебільшення незначного. Психолог Ф. Батлер запропонував простий варіант зовні об'єктивної двосторонньої аргументації: він радив приводити на користь своєї позиції найбільш сильні, переконливі аргументи, на користь же іншого боку – найбільш слабкі. Так можна показати неспроможність будь-якого опонента, будь-якої теорії. Можна також порівнювати свідомо нерівноцінні категорії. Неспеціалісти цього навіть не помітять.

5. Перевертання. Зміна місцями, заміна «чорного» на «біле». Згадаймо, що писав з цього приводу письменник-гуморист Єжи Ленц: «Ніколи не зраджуйте правді! Змінюйте правду!». Одним із прикладів цього може бути підміна цілей: коли свій інтерес видається за інтерес іншої людини. Згадайте, наприклад, як фарбував паркан Том Сойер у знаменитому творі Марка Твена («Фарбувати паркан – це круто»).

6. Дезорієнтація. Це відверте «забалакування» питання. Маніпулятором повідомляється все, що завгодно, тільки не те, що стосується суті справи. Його співрозмовнику видається маса інформації, ніяк не пов'язаної з обговорюваною темою. Він буквально тоне в непотрібних відомостях. Цим його відволікають від суті питання.

7. Напівправда. Змішування відвертої брехні та достовірної інформації; однобічне висвітлення фактів; неточне і розпливчате формулювання обговорюваних положень; посилення на джерела

із застереженням типу: «Не пам'ятаю, хто сказав...»; спотворення достовірного висловлювання за допомогою оцінних суджень і т.п. Прийом напівправди найчастіше використовується тоді, коли необхідно піти від небажаного повороту суперечки, коли немає достовірних аргументів, але треба неодмінно оскаржити противника, коли необхідно всупереч здоровому глузду схилити когось до певного висновку.

8. Підкидання помилкових доказів. Відомо, що люди набагато більше довіряють ідеям, які виникають в їхніх власних головах, ніж тим думкам, які лунають з уст іншої людини. Тому досвідчені комунікатори завжди намагаються уникати прямого тиску на свою жертву, вважаючи за краще непрямий, ненав'язливий вплив. Наприклад: жертві подаються факти таким чином, щоб вони навели її на певний висновок, який потрібен маніпулятору. Висновки ж, засновані на підтасованих фактах, робляться жертвою абсолютно самостійно. У цьому випадку дуже важливо, щоб був дотриманий один важливий принцип: докази повинні бути підкинуті начебто випадково, побічно. Тільки тоді вони не викликають підозри. Прикладів тому багато: від подій, які описав Лермонтов у своїй драмі «Маскарад», до шекспірівського Яго, котрий поступово, крок за кроком, підігрівав ревності Отелло.

9. Створення неіснуючої реальності. За допомогою дрібних, але виразних деталей навколо жертви створюється область «фальшивого простору», який повинен надати словам і діям маніпуляторів особливої переконливості.

10. Маскування. Є спробою приховати істотну інформацію за допомогою іншої несуттєвої інформації. Є чотири основні варіанти маскування:

- маскування істотної брехні несуттєвою брехнею
- маскування істотної істини несуттєвою брехнею
- маскування істотної брехні несуттєвою істиною
- маскування істотної істини за допомогою несуттєвої істини.

11. Помилковий висновок. Ще один прийом, що дає змогу уникнути неправди. Він полягає в тому, щоб дозволити співрозмовнику самому зробити висновок зі сказаного, але при цьому підвести його до того, щоб цей висновок був помилковим.

12. Зміна контексту. Наводиться реальний випадок з життя, але він переноситься в рамки іншого контексту. Це дає можливість зберегти в пам'яті безліч дрібних деталей, що стосуються даного випадку, і створює ілюзію правдивості розповіді. Відпадає необхідність щось вигадувати і спеціально запам'ятовувати. Наприклад, ви з другом поїхали на шашлики в ліс, а мамі сказали, що ідете в бібліотеку. У бібліотеці ви дійсно були, але тиждень тому. Прийшовши додому, ви описуєте мамі увесь свій день, коли ви дійсно були в бібліотеці. У вашому оповіданні безліч дрібних деталей, які вам навіть не треба вигадувати, а тільки згадати. Таким чином складається повна ілюзія правдивості розповіді.

13. Хибне пояснення. Якщо людина не може таїти своїх почуттів, вона може збрехати про їх причини. Правдиво визнаючи емоцію, що переживається, людина вводить інших в оману щодо причини її появи. Наприклад, ви обговорюєте вашого друга, і в цей час він входить у кімнату. Ви збентежені. Однак це збентеження можна пояснити чим завгодно.

14. Фальсифікація (підтасовування). Це передача свідомо помилкової інформації. Сюди можна віднести лжесвідчення, фальшиві заяви і спростування, фабрикацію фактів, документів, покликання на неіснуючі джерела тощо. Як правило, до фальсифікації вдаються тоді, коли самого лише замовчування недостатньо. У цьому випадку людина вже робить наступний крок: вона не лише приховує правдиву інформацію, а й подає неправдиву як справжню. Реальний стан справ приховується, до людини доносяться свідомо помилкова інформація.

Отже, ми розглянули різні способи спотворення інформації. Звичайно ж, в реальності їх модифікацій набагато більше. У будь-якому випадку ключовим пунктом в аналізі істинності інформаційних повідомлень є визначення мотивів людини, встановлення причин, за якими вона вважає за потрібне промовчати про деякі відомі їй факти або спотворити їх.

(Обговорення).

4. Вправа «Бортовий журнал».

Мета: ознайомити учасників з впливами на масову свідомість, навчити аналізувати інформацію за допомогою техніки «Бортовий журнал».

Час: 30 хв.

Обладнання: фліп-чарт, папір, ручки, інформаційне повідомлення «Впливи на масову свідомість», бланк «Бортовий журнал».

Хід вправи:

До уваги ведучого. Бортові журнали – узагальнювальна назва різних прийомів аналізу і сприйняття нової інформації. Згідно з правилами, учасники під час ознайомлення з інформацією записують свої думки. Зустрівши в тексті ключові моменти, учасники заносять їх у свій бортовий журнал. При читанні, під час пауз і зупинок, учасники заповнюють граfi бортового журналу, пов'язуючи досліджувану тему зі своїм баченням світу, зі своїм особистим досвідом.

Можлива схема використання стратегії «Бортовий журнал»:

1. Ведучий знайомить учасників з темою обговорення. Протягом 5-10 хвилин ведучий зачитує інформацію (лекцію).

2. Первинне заповнення бортового журналу. Аркуш розліновується на дві частини по вертикалі. У ліву частину записуються всі питання і ключові поняття.

3. Під час лекції учасники працюють у правій частині бортового журналу, фіксуючи все нове, що вони дізналися, відзначаючи незрозуміле.

4. Первинна рефлексія. Після лекції пропонується обговорити (в парах, у групах) перші враження. Учасники повинні попрацювати зі своїм складеним списком питань і понять: уточнити, додати, зафіксувати нове знання. Учасники в парах, а потім – у групі обговорюють зміст своїх журналів, відповідають на питання один одного, а в деяких випадках – звертаються по консультацію до ведучого (5-10 хв).

5. Робота з графікою. На даному етапі завдання учасників – відобразити нове знання у графічній формі (таблиці, схеми, малярки, кластери).

6. Обговорення побудованих графічних зображень. При цьому важливо виявити взаємозв'язок і вичленувати головні поняття в темі. Тому обговорення йде у максимально коректній формі: «Що означає ця стрілочка?», «Чому інформація розташувалася по колу?» і т.д.

7. Практичне застосування. На цьому етапі ведучий просить учасників співвіднести нове знання з наявними практичним досвідом: у якій життєвій ситуації може стати в нагоді нове знання, як його використовувати на практиці? Можна навести приклади з життя, співвіднести їх із відомостями з інших занять, описати свої спогади, які з'явилися під час прослуховування лекції.

8. Рефлексія – обговорення підсумків роботи. Приклади питань, за якими проводиться цей етап: «Що змінилося у вашому уявленні з теми після ознайомлення з цим матеріалом?», «Які моменти лекції ви можете відзначити як найбільш важливі?», «Що викликало труднощі?», «Які переваги та недоліки інформації по темі ви можете назвати?».

Інформаційне повідомлення «Впливи на масову свідомість» (за С. Шпилик)

Інформаційні впливи на масову свідомість існували завжди. Як технологію їх використовували ще шамани і жерці, коли намагалися «конструювати майбутнє» в тому чи іншому напрямку.

Мета інформаційної війни – послабити моральні та матеріальні сили супротивника або конкурента й посилити власні. Вона передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини.

Такі війни не призводять безпосередньо до кровопролиття, руйнувань. При їх веденні немає жертв, ніхто не позбавляється даху над головою. Тим часом руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням є вагомими, а часом і перевищують наслідки збройних війн.

Головне завдання інформаційних воєн – маніпулювання масами. Мета такої маніпуляції найчастіше полягає у внесенні в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтації та дезінформації мас; послабленні певних переконань; залякуванні образом ворога; залякуванні супротивника своєю могутністю.

Інформаційний вплив на противника має ряд особливостей, що відрізняють його як від інших форм боротьби, так і від комунікацій у сфері обміну інформацією. Розглянемо основні з цих

особливостей. На відміну від міжособистісних маніпуляцій свідомістю, об'єктом впливу в інформаційній війні є масова свідомість противника, при цьому враховуються колективні особливості великих груп людей, що є об'єктами впливу, а також видові особливості людської свідомості.

Вузький цільовий негативний інформаційний вплив на окрему особистість або незначне коло осіб інформаційною війною не є. На відміну від звичайного інформаційного впливу, під час інформаційної війни об'єктові впливу нав'язуються чужі йому цілі, прагнення, досягнення яких у результаті завдає шкоди йому самому.

Факти спотворюються чи подаються у такому світлі, щоб викликати неадекватну реальному стану поведінку супротивника, а також нав'язується емоційне сприйняття фактів, вигідних стороні, що чинить вплив. Поняттю «інформаційна війна» дуже близьке поняття «маніпуляція громадською думкою»/«маніпуляція масовою свідомістю», тобто придушення волі людей і програмування їхньої поведінки.

Маніпуляція завжди здійснюється потай, «маніпульований» не здогадується про свою об'єктність. Ознаками прихованої маніпуляції серед інших є емоційність, сенсаційність і терміновість, повторення, дроблення цілісної фактологічної картини, вилучення з контексту, «тоталітаризм» («достовірне джерело») джерела повідомлень, змішування інформації та думки, прикриття авторитетом, активізація стереотипів і т.д.

Інформаційна війна – це саме війна, тобто насильство одного суб'єкта людської історії над іншим заради досягнення тих чи інших цілей.

III. Завершальна частина

5. Вправа «Сьогодні я дізнався».

Мета: підбиття підсумків заняття.

Час: 15 хв.

Обладнання: не потрібно.

Хід вправи:

Учасники по черзі продовжують речення «Сьогодні я дізнався...».

Закінчення заняття.

Тренінгове заняття **«Критичне оцінювання ресурсів Інтернету»**

Мета: сприяти критичному осмисленню інформації та формувати у підлітків уміння:

чітко формулювати те, що дізналися з мультимедійного інформаційного джерела;

самостійно трансформувати, представляти інформацію (в Мережі, у друкованому виданні, в презентації); видозмінювати її обсяг, форму, знакову систему, носій та ін.

Обладнання: ноутбук, аркуші паперу формату А4, ватмани, ручки, фломастери, фліп-чарт.

Тривалість: 2 год. 20 хв.

Кількість учасників: 15-30 учасників.

Вік: 14-16 років.

Перебіг заняття

I. Вступна частина

1. Повторення правил групової роботи

Мета: актуалізувати та доповнити правила групової взаємодії.

Час: 5 хв.

Обладнання: плакат з правилами, маркери.

Ведучий пропонує учасникам повторити правила групової взаємодії, за необхідності можна внести корективи.

II. Основна частина

2. Робота з матеріалом «Оцінка якості інтернет-ресурсів»

Мета: розвивати навички критичної оцінки інформації і інтернет-простору.

Час: 50 хв.

Обладнання: набір інформаційних матеріалів.

Хід справи:

Повідомлення ведучого: якість і точність відомостей в інтернеті, на відміну від інформації в книгах і журналах, ніяк не контролюється. Інтернет-користувачам доводиться самостійно оцінювати якість інформації та її джерела. Користуючись інтернет-ресурсами, слід завжди пам'ятати, що абсолютно будь-яка людина може розмістити у всесвітній мережі все, що забажає, і ідентифікувати автора інформації часто немає ніякої можливості.

Навіть якщо в мережі вказано ім'я автора, це зовсім не означає, що зазначене ім'я справжнє. Більше того, автор (найчастіше анонімний) свою думку і власну оцінку може видавати за реальні факти. Тому так важливо навчитися орієнтуватися в просторі інтернету і оцінювати якість представлених ресурсів.

Отже, якщо ви маєте намір використовувати будь-який інтернет-ресурс, поставте собі питання згідно з нижченаведеними пунктами:

- автор
- мета
- об'єктивність
- точність
- надійність і достовірність
- актуальність
- посилання.

Учасники діляться на 7 груп. Кожна група отримує для опрацювання один з інформаційних матеріалів. Після опрацювання матеріалів кожна група робить презентацію для інших учасників одного з критеріїв оцінювання інтернет-ресурсу.

Групи виступають по колу.

Інформаційний матеріал 1. Автор

Чи вказане на сторінці ім'я автора? Чи є відомості про його професійну кваліфікацію (рід діяльності, досвід, посаду)? Чи можна зрозуміти, що автор є компетентним в означеній темі? Чи зазначена на сторінці контактна інформація (наприклад, адреса електронної пошти)? Кому належить цей сайт – приватній особі або організації? Якщо автор – представник організації, чи не містить стаття приховану рекламу? Якщо не є зрозумілим, хто автор матеріалу, що ви можете сказати про походження сайту, судячи з його адреси?

Примітка: спробуйте знайти, використовуючи пошукові системи, будь-яку інформацію, що стосується автора. Ви зрозумієте, наскільки його статті можна довіряти.

Інформаційний матеріал 2. Мета

Важливо зрозуміти, з якою метою створений матеріал, який ви знайшли. Головне питання, що постає перед вами: це наукова стаття або популярна? Для кого написано текст: для просунутого

читача або для «чайника»? У чому мета тексту, який перед вами: дати інформацію, навчити чогось? Переконати в чомусь? Прорекламувати і продати що-небудь?

Інформаційний матеріал 3. Об'єктивність

Щоб переконатися в тому, що автор об'єктивний у своїх судженнях, дайте відповіді на запитання: чи є представлена інформація фактом, приватною думкою або рекламою (пропагандою)? Чи є точка зору автора об'єктивною і неупередженою? Стаття написана з упередженням ставлення і з використанням емоційних слів та виразів? Чи є автор представником будь-якої організації? Чи справляє той факт, що автор є представником будь-якої організації, вплив на представлену інформацію?

Інформаційний матеріал 4. Точність

Чи вказані джерела інформації? Чи зрозуміло, хто несе відповідальність за точність представленого матеріалу? Чи можна перевірити подану інформацію в будь-яких незалежних джерелах? Чи відомо вам саме що-небудь з представленої інформації? Чи є в статті граматичні, орфографічні помилки, друкарські помилки?

Інформаційний матеріал 5. Надійність і достовірність

Яке загальне враження справляє представлена інформація? Підкріплена вона доказами? Чи підтверджені цитати і запозичені вирази джерелами, які можна якимось чином перевірити? Яка організація (комерційна компанія, університет, наукова організація і т. д.) надає підтримку цієї інформації? Чи чули ви що-небудь про цю організацію раніше? Чи можна знайти про неї більше відомостей? Чи можна знайти представлену інформацію деінде, не в мережі (у книгах, журналах, довідниках)? Чи можна перевірити її справжність?

Інформаційний матеріал 6. Актуальність

Важливо звертати увагу на актуальність та важливість інформації. Якщо актуальність інформації важлива, то чи не застаріла вона? Чи є вказівка на те, коли останній раз оновлювався сайт?

Інформаційний матеріал 7. Посилання

Уважно подивіться на гіперпосилання, що містяться в тексті. Пройдіться по деяких з них. На які джерела ведуть посилання?

Наскільки вони актуальні? Наявні чиїсь коментарі? Чи не виникло у вас відчуття, що зазначені посилання мають переважно рекламний характер?

Висновок: критично ставтеся до будь-якої інформації в мережі інтернет і ретельно вивчайте кожен сайт.

Посилання на веб-сторінки можуть бути випадково або навмисно змінені; отже, якщо ви клацнете на таке посилання, ви будете перенаправлені на сторінку, якої не існує, і про це ніде не буде вказано.

Чи впевнені ви в тому, що потрібна вам інформація є в інтернеті? Як не дивно, іноді краще скористатися традиційними джерелами інформації. Не забувайте про бібліотеки і паперові книги! *(перерва)*

3. Вправа «Інструмент для оцінювання веб-сайту».

Мета: ознайомити учасників з інструментом для оцінювання веб-сайту.

Час: 50 хв.

Обладнання: папір, ручки, бланк форми оцінювання.

Хід вправи:

Учасникам роздаються форми оцінювання і адреси сайтів, які необхідно проаналізувати за представленою формою. Наприклад:

<https://courses.prometheus.org.ua>

<http://dovidka.biz.ua>

<http://www.marketgid.com>

По завершенні оцінювання відбувається обговорення.

Форма оцінювання веб-сайту

*(авт. кол.: Ю. О. Жук, О. М. Соколюк, Н. П. Дементієвська,
І. В. Соколова)*

Ім'я учасника : _____ Дата: _____

URL (адреса) веб-сторінки, <http://> _____

Назва сайту _____

Частина 1: Вигляд сайту і зручність його використання

Прочитай запитання, постав знак «+» у стовпчику «так» або «ні»

№	Запитання	Так	Ні
1	Чи довго завантажувалася сторінка?		
2	Чи зазначає автор статті своє ім'я?		
3	Чи є на сторінці електронна адреса автора/розробників сайту?		
4	Чи є на сторінці інформація, коли цю сторінку було створено? Коли вона оновлювалася?		
5	Якщо ти виходиш на інші сторінки цього сайту, чи є можливість повернутися на першу сторінку?		
6	Чи є світлини на сторінці?		
7	Якщо на запитання 6 відповідь «так», то чи вказано, коли, ким і де було зроблено ці світлини?		
8	Якщо є світлини, то чи можна бути впевненим, що автор не змінював (не редагував) ці світлини?		
9	Чи можеш ти впевнено твердити, що світлини правдиві?		
10	Чи є в статті посилання на інші сторінки з цієї теми?		
11	Чи працюють ці гіперпосилання?		

Висновок за Частиною 1. Використовуючи свої відповіді на запитання, запиши, чому ти рекомендував би (чи не рекомендував би) цей сайт іншим учасникам _____

Частина 2: Що є на сторінці і навіщо її створено

Прочитай запитання, постав X у стовпчику «так» або «ні»

№	Запитання	Так	Ні
1	Чи можна зрозуміти з назви сторінки, статті, про що саме вона?		
2	Чи є на сторінці (у статті) абзац або речення, які пояснюють, для чого її створено?		
3	Чи подає автор додаткові відомості про себе (у якій установі працює, хто за фахом)?		
4	Чи має автор достатній фах, щоб писати такі наукові статті? (за необхідності перевір в Інтернеті, увівши ім'я автора в рядок пошуку)		

№	Запитання	Так	Ні
5	Чи допомагають тобі ілюстрації на веб-сторінці краще зрозуміти зміст статті?		
6	Чи використовує автор такі узагальнення, як «всі», «завжди», «ніколи», «ніде», «ніхто»?		
7	Чи часто використовує автор такі оцінні слова, як «найгірший», «найкращий», «тільки так», «корисний», «шкідливий» тощо?		
8	Чи є в статті факти, які можна легко перевірити (Що? Де? Коли?)?		
9	Чи можеш ти знайти (перевірити) цю інформацію з інших джерел (підручника, енциклопедії, наукових книжок)?		
10	Чи можеш ти впевнено твердити, що інформація, подана у статті, сучасна, а не застаріла?		
11	Чи автор статті подає загальноприйняті, загальновідомі думки?		
12	Чи є в статті інформація або думки автора, з якими ти не згоден?		
13	Чи є в статті інформація, яка суперечить матеріалам, що їх ти знайшов в інших джерелах?		
14	Чи є в статті інформація, яку ти вважаєш неправдивою?		

Як ти можеш перевірити, чи правдива інформація у статті? Який пункт (запитання) ти хотів би винести на загальне обговорення?

Висновки за Частиною 2. Переглянь запитання і свої відповіді Частини 2, напиши коротенького листа автору, пояснивши, як ти будеш (чи чому не будеш) використовувати його статтю для підготовки до свого уроку (проекту), аргументуй кожне своє твердження.

III. Завершальна частина

4. Вправа «Рюкзак».

Мета: узагальнення отриманої інформації, рефлексія.

Час: 10 хв.

Обладнання: не потрібно.

Хід вправи:

Кожен з учасників стисло записує на папері відповідь на запитання: «Які з тих знань, умінь, способів дій, що отримали на заняттях, ви візьмете із собою для використання у спілкуванні, взагалі у житті?».

Папірці з відповідями складають у рюкзак (справжній чи уявний). Вибірково ознайомлюються з відповідями.

5. Підбиття підсумків.

Мета: аналіз очікувань учасників та результатів діяльності протягом тренінгу.

Час: 25 хв.

Обладнання: примірники анкет, аркуші формату А-4, фло-мастери.

Хід вправи:

Учасникам роздаються анкети із запитаннями:

Робота в групі мені сподобалась: *Так/Ні*

Тематика заняття була корисною і потрібною: *Так/Ні*

Ведучий працював добре: був уважним до групи і матеріал до-носив доступно: *Так/Ні*

Я скористаюсь такими знаннями на практиці...

На тренінговому занятті я навчився ...

Література:

1. Ваганова О.И. Развитие критического мышления студентов на занятиях по педагогике : учеб. пособ. – Н. Новгород : ВГИПУ, 2009. – 92 с.
2. Волков Е. Тренерская школа критического мышления. URL: <http://evolkov.net/index.html>.
3. Креативна педагогіка. 144 форми, прийоми і методи роботи для творчого навчання і виховання / упоряд. Н. Харченко. – Київ : Шк. світ, 2017. – 96 с. («Бібліотека «Шкільного світу»).
4. Креативна педагогіка : наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2015. – Вип. 10. – 160 с.
5. Критическое мышление и новые виды грамотности : сборник / сост. О. Варшавер. – М. : ЦГЛ, 2005. – С. 50-58.
6. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання : посібник / Жалдак М. І., Шут М. І., Жук Ю. О., Дементієвська Н. П., Пін-

- чук О.П., Соколюк О.М., Соколов П.К. / за ред. Жука Ю.О. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 112 с.
7. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя : учеб.-метод. пособие. – СПб. : КАРО, 2009. – 144 с.
  8. Пометун О.І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. № 2.
  9. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер ; наук. ред., передм. О.І. Пометун. Київ : Плеяди, 2006. – 220 с.
  10. Форми виховної роботи в школі. URL: <http://qoo.by/3Nuj>.
  11. Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
  12. 17 креативных методов. URL: <http://www.cmsmagazine.ru>.

2.4. Екологічна рольова гра «Моє місто майбутнього» (на захист довкілля)

Екологічні проблеми сьогодні є вкрай актуальними, тому навчання лідерів, досвідчених в екологічній справі, залучення молоді до вирішення гострих екологічних питань є необхідним для суспільства.

Діяльність багатьох дитячих громадських організацій та об'єднань певною мірою враховує ті виклики, які постають перед суспільством. Діти та молодь, які свідомо беруть участь у вирішенні екологічних проблем, створюють та реалізують екологічні проекти, спрямовані на покращення екологічної ситуації рідного краю, є справжніми патріотами своєї Батьківщини.

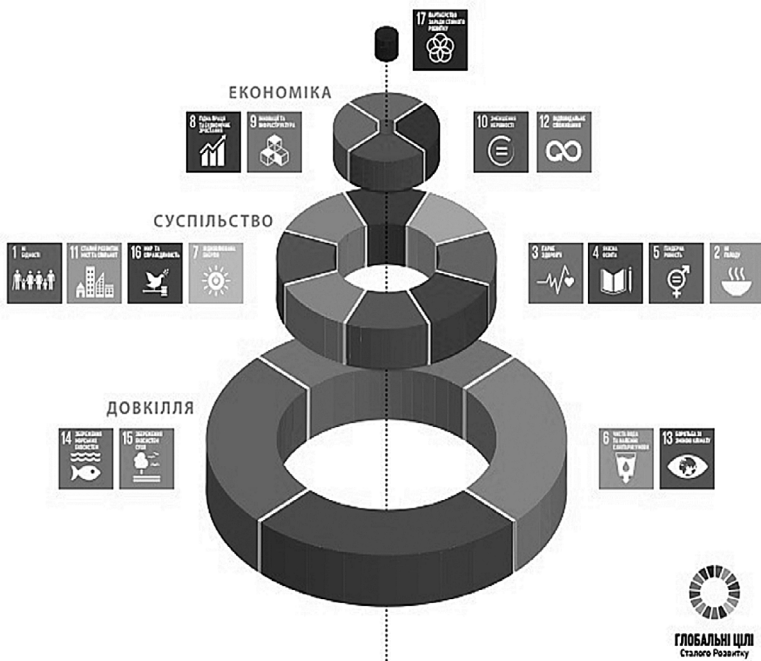
У процесі підготовки до гри важливо ознайомити дітей та учнівську молодь з Концепцією збалансованого розвитку, яка пропагує такі механізми розвитку країн, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання відбуваються в межах, які дозволяють Природі відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Необхідно навчити дітей та молодь цінувати природні багатства рідної країни, оберігати та примножувати природно-запо-

відний фонд, застосовувати принципи свідомого споживання та дружнього ставлення до довкілля тощо.

Освітні дії у парадигмі збалансованого розвитку спрямовані на формування стратегічного бачення напрямів розвитку, що ґрунтуються на новій філософії мислення.

Глобальні Цілі збалансованого розвитку (прийняті до реалізації у 2016 р. Організацією Об'єднаних Націй) мають різновекторне поле для діяльності усіх структур держави і суспільства. У процесі визначення Цілей збалансованого розвитку, відповідних завдань та показників на довгострокову перспективу враховано глобальні орієнтири розвитку, принципи сталого розвитку та суспільна думка щодо бачення майбутнього.

Українська національна система Цілей передбачає 86 завдань розвитку і 172 показники для моніторингу їх виконання (Національна доповідь «Цілі збалансованого розвитку: Україна», вересень 2017 р.).

Ситуаційна рольова гра «Моє місто майбутнього»

Цілі: формувати почуття громадянської відповідальності у дітей та молоді, усвідомлення власної причетності до вирішення регіональних екологічних проблем; сприяти почуттю гордості за свою країну, природні багатства свого рідного краю, країни; розвиток бажання бути активним членом школи, громади, примножувати і зберігати навколишній світ для майбутнього.

Завдання:

- сприяння усвідомленню членами громадських організацій та об'єднань процесів управління та адміністрування у населених пунктах України;
- актуалізація лідерського потенціалу громадських організацій та об'єднань учнівської молоді;
- ознайомлення із можливостями реалізації Цілі збалансованого розвитку № 11 «Збалансований розвиток міст та спільнот»;
- створення проекту «Моє місто майбутнього».

Категорія учасників: члени дитячих громадських організацій та об'єднань.

Кількість учасників: 20-25 осіб.

Вік учасників: від 12 років.

Кількість тренерів: 2 особи.

Тривалість: 2-3 години.

Приміщення та обладнання: простора кімната, 4 столи для групової роботи, стільці, фліп-чарт, комп'ютер, мультимедійний проектор, папір форматом А1, А4, кольорові маркери для кожного учасника, музичні та відеоматеріали. Можливо проведення просто неба – у шкільному дворі, на території літнього табору, у ботанічних садах тощо.

Партнери: партнерами у проведенні можуть бути місцеві адміністрації, сільські ради та ін. За умови партнерства можливо проведення заходу у приміщенні адміністрації.

Очікувані результати:

- підвищення рівня розуміння членами дитячих громадських організацій та об'єднань процесів управління та адміністрування у населених пунктах України;
- формування патріотичної позиції учасників;
- проект «Моє місто майбутнього».

Структура ситуативної рольової гри Частина 1

№ з/п	Назва вправи	Тривалість
1.1.	Привітання, презентація мети та завдань. Руханка «Я люблю Україну свою»	10 хв
1.2.	Самопрезентація «Я – частина міста, тому що...»	10 хв
1.3.	Складання правил спільної роботи під час гри «Декларація міста»	15 хв
1.4.	Об'єднання у групи, отримання ролей	10 хв
1.5.	Вправа «Моя Україна – моє місто»	15 хв
1.6.	Вправа на зняття м'язової напруги «Я живу тут»	5 хв
	Перерва (20 хв)	
	Частина 2	
2.1.	Вправа «Вибір проблеми»	10 хв
2.2.	Вправа «Патріоти міста»	10 хв
2.3.	Ситуація «День у моєму місті»	10 хв
2.4.	Робота над проектами «Моє місто майбутнього»	15 хв
2.5.	Захист проектів «Відкрито, прозоро, для міста»	12 хв
2.6.	Руханка «Моє місто» (або «Україна – рідний край»)	3 хв

1.1. Привітання, презентація мети та завдань.

Руханка «Я люблю Україну свою».

Хід проведення:

Тренери запрошують учасників стати у велике коло або групою один за одним по 5 учасників у кожному ряду. Коротко презентують мету, завдання, організаційні моменти та очікувані результати, ілюструючи презентацією на екрані.

Під час руханки учасникам пропонується повторювати рухи за тренерами та підспівувати. Така вправа із пісенним супроводом «Я люблю Україну свою» (автор А. Матвійчук) має налаштувати

учасників на позитивну роботу. Рухи кожен тренер може придумати власні, вони мають ілюструвати слова пісні (Україна, любов, рідний край, правда, перемога...).

1.2. Самопрезентація «Я – частина міста, тому що...».

Хід проведення:

Тренер:

Наше місто – рідне, улюблене, прекрасне. Але також ми маємо низку проблем: екологічних, соціальних, економічних. Прошу подивитись презентацію.

Орієнтовна структура презентації:

- екологічний аспект: парки, водойми + заводи, фабрики, сміттєзвалища;
- соціальний аспект: навчальні заклади, лікарні, безпритульні тварини, соціально незахищені верстви населення;
- економічний аспект: підприємства (успішні, а також збиткові), вулична торгівля, організована торгівля.

Тренер:

Пропоную учасникам коротко представити себе, назвати власне ім'я та продовжити фразу «Я – частина міста, тому що...».

Тренер коротко занотовує відповіді на фліп-чарті.

1.3. Складання правил спільної роботи під час гри «Декларація міста».

Хід проведення:

Тренер:

Ми познайомились та відчули себе частиною рідного міста. Для подальшої роботи пропонуємо скласти Декларацію нашого міста.

Тренер коротко занотовує пропозиції щодо правил роботи на фліп-чарті, або це можуть зробити учасники.

Правила можуть бути загальноприйнятими (бути активними, поважати думку іншого, вимикати мобільний телефон тощо). Специфічні правила, які варто запропонувати, – діяти та говорити відповідно до отриманої ролі, «вийти з ролі» за командою тренера.

«Декларація міста» має бути весь час у полі зору учасників. Тренери іноді можуть звертатись до неї, нагадувати про правила та просити учасників про доповнення.

1.4. Об'єднання у групи, отримання ролей.

Хід проведення:

Оптимальна кількість груп для роботи – 4.

Варіант 1. Тренери роздають учасникам кольорові картки – сині, жовті, зелені, червоні. Тренери мають слідкувати за тим, щоб картки одного кольору потрапляли до учасників різних за віком, статтю, рівнем знань тощо. Учасники об'єднуються в групи згідно отриманого кольору та облаштовують місце для подальшої роботи – сідають у коло за стіл, отримують маркери, папір тощо.

Варіант 2. Тренери пропонують учасникам стати у коло та говорити по черзі словосполучення «Екологічні проблеми», «Економіка міста», «Соціальні питання», «Мешканці».

Відповідно до отриманих слів учасники об'єднуються у групи.

Кожна група отримує власний колір, назву групи, короткий опис та ролі, які розподіляються між учасниками.

Синій колір. «Економіка міста»	Жовтий колір. «Мешканці»
Ви – найбільше у місті підприємство. Кількість працівників – понад 1000. Ви забруднюєте довкілля через відсутність сучасних очисних споруд. Але підприємство – прибуткове, працівники отримують гідну заробітну плату.	Ви дуже різні, детальніше у ролях.
<u>Ролі:</u> <u>Директор.</u> Дбає лише про прибуток. <u>Інженер-еколог.</u> Працює недовго, переживає за стан довкілля, але більше – за власне звільнення. <u>Начальник цеху.</u> Вболіває за підлеглих. <u>Робітник.</u> Працює безпосередньо із небезпечними речовинами, часто хворіє.	<u>Ролі:</u> <u>Мати.</u> У родині – 4 дітей, 2 дуже хворі, часто відвідують лікарню. <u>Дитина.</u> Бажає жити у чистому довкіллі. <u>Лікар.</u> Має багато пацієнтів серед робітників підприємства. <u>Вчитель.</u> Має проблему – не може проводити екскурсії та заняття на природі у місті – немає зелених зон поблизу школи.

	Член дитячої громадської організації. Дуже ініціативна молода людина, має бажання змінити ситуацію на краще.
Зелений колір. «Екологічні проблеми».	Червоний колір. «Соціальні питання».
Ви – відділ місцевої адміністрації, який відповідає за вирішення екологічних проблем у місті.	Ви – відділ місцевої адміністрації, який відповідає за вирішення соціальних проблем у місті.
<u>Ролі:</u> <u>Начальник відділу.</u> Байдужа людина, непрофесіонал. <u>Експерт відділу.</u> Працює давно, має високий рівень знань щодо вирішення екологічних проблем. <u>Працівник відділу-1.</u> Працює ще недовго, боїться висловлювати власну думку. <u>Працівник відділу-2.</u> Кваліфікований професіонал, бажає вирішувати проблеми. <u>Студент-практикант.</u> Має високий рівень знань, дуже ініціативний.	<u>Ролі:</u> <u>Начальник відділу.</u> Байдужа людина, непрофесіонал. <u>Експерт відділу.</u> Працює давно, має високий рівень знань щодо вирішення соціальних проблем. <u>Працівник відділу-1.</u> Працює ще недовго, боїться висловлювати власну думку. <u>Працівник відділу-2.</u> Кваліфікований професіонал, бажає вирішувати проблеми. <u>Студент-практикант.</u> Має високий рівень знань, дуже ініціативний.

Тренери допомагають учасникам опанувати ролі. За можливості можна додати реквізит та костюми. Якщо учасників у групі більше, ніж ролей – ролі можна подвоїти.

1.5. Вправа «Моя Україна – моє місто».

Хід проведення:

Тренер відкриває інтернет-сторінку:

<http://children.kmu.gov.ua>

На вкладці «Моя Україна» можна знайти короткий опис кожного регіону України. Тренер «відкриває» області на прохання учасників та ставить питання.

Кожна група делегує представника, який на окремому великому аркуші схематично малює або пише правильні відповіді на запитання «А у нашому місті?». У результаті маємо груповий портрет міста та групи-переможця у цій вправі.

Орієнтовні питання:

- які є органи державної влади у цьому регіоні? А у нашому місті?
- які історико-культурні, природні пам'ятки зображені на фото? А у нашому місті?
- які історичні факти цього регіону ви знаєте? А у нашому місті?
- з якими областями межує ця? А які межі та кордони нашого міста?
- яка чисельність населення регіону? А у нашому місті?
- які є культурні заклади? А у нашому місті?
- які народні традиції цього регіону ви знаєте? А у нашому місті?
- які природні особливості? А у нашому місті?

Після завершення питань тренер, користуючись сайтом <http://children.kmu.gov.ua>, знаходить сайт обласної адміністрації, до якої належить місто учасників, та коротко знайомить із структурою. Після цього – також на сайті ознайомлює із структурою міської адміністрації.

1.6. Вправа на зняття м'язової напруги «Я живу тут».

Хід проведення:

Тренер пропонує учасникам встати та загадати іншим трьом групам пантомімічну загадку. Вся група має створити одну цільну фігуру, яка відображає впізнавану міську пам'ятку (міській театр, музей, фонтан, парк тощо). Якщо відгадали – група разом каже «Я живу тут! Мені тут добре!».

Перерва (20 хв)

2.1. Вправа «Вибір проблеми».

Хід проведення:

Тренер:

Поговоримо про міста. Перші населені пункти з'явилися 8000 років тому в Південно-Західній Азії. Вперше в історії були створені постійні поселення, які спільно користувалися перевагами ремісничої праці. Однак більшість людей продовжували проживати в сільській місцевості.

Деякі століття тому технологічний прогрес у сільськогосподарській галузі призвів до значного збільшення обсягів виробництва харчових продуктів. Люди із сільської місцевості почали переселятися до міст, оскільки попит на фермерів знизився, а в містах пропонували працевлаштування. Сьогодні, коли міста перенаселені та постійно розростаються, виникають серйозні проблеми, пов'язані з впливом урбанізації на довкілля в межах та поза межами міст.

Міста характеризуються географічним положенням, кліматом та морфологією, а також певною кількістю населення, соціальною структурою й економічною діяльністю. Усі ці фактори впливають на довкілля в містах.

Міська структура та використання земельних ділянок також є важливими показниками, які впливають на довкілля та екологічний стан міського середовища. Дуже важко визначити ступінь взаємодії між міськими системами та довкіллям через складні взаємозв'язки між їх фізичними, соціальними й економічними компонентами.

Міста можна розглядати як екосистеми. Кожне з них має власну структуру, динаміку та метаболізм. Так само, як лісове повітря і ґрунт формуються завдяки рослинам та тваринам, так і зміни у довкіллі є наслідком різних видів діяльності людей. Щільність населення, мобільність та стиль життя безпосередньо ведуть до пошуку нових просторів та обміну ресурсів.

Скупчення людей і зосередження промисловості в обмеженому просторі впливають на місцеві види рослин і тварин, а також на їх місцеперебування. Немає жодного міста, що могло б існувати тільки у своїх офіційних міських межах. Енергія, вода, повітря й інші ресурси, які використовуються для побуту мешканців міста та для промислового виробництва, надходять у населені пункти ззовні, а побутові й промислові відходи вивозяться за межі.

Які ресурси споживає місто та що воно взамін утворює? Кожного дня середньостатичне європейське місто, населення якого складає близько 1 мільйона, споживає:

- 500,00 тонн викопного палива
- 2 000,00 тонн харчових продуктів

- 300 000,00 тонн стічних вод
- 25 000,00 тонн вуглекислого газу
- 1 600,00 тонн твердих відходів.

Тренер:

1 частина. Прошу учасників схематично намалювати одну проблему, яку ви вважаєте найважливішою для нашого міста. Прошу кожну групу працювати відповідно до отриманих ролей.

2 частина. Прошу учасників стисло представити обрану проблему. *Учасники демонструють малюнки.*

3 частина. Прошу групи обмінятися малюнками та на тому ж аркуші «вирішити проблему» – намалювати ваше рішення.

Учасники демонструють рішення.

2.2. Вправа «Патріоти міста».

Хід проведення:

Тренер:

Увага! У нашому місті є складні проблеми (перелічені ті, які обрали учасники у попередній вправі). Наприклад: високий рівень безробіття, велика кількість дітей, що мешкають у дитячих будинках, відсутність паркових зон відпочинку, низька якість питної води.

Представники сусіднього міста «N» звинуватили нас у тому, що ми – не патріоти, та запросили обговорити це під час телевізійної передачі.

Кожна група має час на обговорення та представляє доповідь «Ми – патріоти міста, тому що...», «Патріотизм для нас – це...» тощо.

Тренери далі ведуть обговорення від імені журналістів та представників іншого міста.

2.3. Ситуація «День у моєму місті».

Хід проведення:

Тренер повідомляє:

На найбільшому підприємстві міста сталась аварія, було забруднено водойми та лісові масиви.

«Мешканці» міста вийшли на мітинг до адміністрації із вимогами усунути наслідки аварії та вирішити проблеми, які їх дуже турбують.

Наприклад:

- погіршення стану здоров'я міського населення;
- необхідність ліквідації та утилізації великої кількості твердих побутових відходів;
- стрес і швидкий темп міського життя;
- концентроване споживання ресурсів і товарів;
- шумове забруднення;
- втрата зв'язку з природою тощо.

«Мешканці» мають розробити чіткий план власних дій та передбачити реакцію у відповідь як на незгоду, так і на підтримку.

Інші сторони готують аргументи та програму дій.

Тренери мають роль «ведучих мітингу», організовують дискусію.

2.4. Робота над проектами «Моє місто майбутнього».

Хід проведення:

Тренер просить всіх учасників вийти з ролі та працювати далі у групах.

Кожна група має розробити проект, який буде спрямований на вирішення проблем міста та участь у цьому процесі громадських організацій і об'єднань учнівської молоді. Проект повинен бути максимально реалістичним, мати реальні позитивні результати для місцевої громади і частково вирішити виявлені проблеми.

Кожна група отримує Структуру проекту. Опис кожного питання група має розмістити на однакових аркушах, це важливо для підведення підсумків.

Проект «Моє місто майбутнього»

Назва проекту:	
Ми вирішуємо проблему:	
Ми – громадська організація:	
Ми – вчимося у:	
Наш координатор:	
Наша ідея:	
Мета проекту:	
Це важливо саме зараз, тому що:	
Так ще ніхто до нас не піклувався про наше місто, тому що:	

Практичне значення:	
Що саме ми будемо робити:	
Після реалізації проекту у місті з'явиться:	
Після завершення проекту ми:	будемо розробляти новий
	будемо підтримувати сталість проекту через:
Ми можемо пропонувати впровадження нашого проекту іншим містам, тому що:	
Наші партнери:	
Джерела фінансування:	

2.5. Захист проектів «Відкрито, прозоро, для міста».

Хід проведення:

Тренер для представлення учасниками проектів використовує форму роботи «Сушка». На горизонтально натягнутих мотузках з лівої сторони розміщується структура проекту. Послідовно з правої сторони у напрямі зверху-вниз кожна група розміщує напрацювання власного проекту.

Після представлення проектів всіма групами тренер має можливість підвести підсумки за горизонтальними лініями, наприклад:

- у всіх груп дуже оригінальні назви проектів...
- обрані проблеми є дуже важливими...
- мета проекту кожною групою сформульована чітко та правильно...
- після реалізації всіх проектів у місті з'явиться дуже багато цікавих та корисних об'єктів...

Тренер підводить підсумки, бажає розвитку та реалізації створеним проектам.

Головна думка цієї частини – ми патріоти тоді, коли робимо корисні справи для того місця, де живемо.

2.6. Руханка «Моє місто».

Під час руханки учасникам пропонується повторювати рухи за тренерами та підспівувати. Пропонується музична композиція «Моє місто» (ONUKA), яка містить одну з ідей тренінгу: «Моє

місто – я тобі даю свою надію і знову дію». Або створити руханку за пісню «Україна – рідний край», слова якої говорять про любов до України та надихають на подальші дії.

Додаток. Пісні для руханок

<p>Я колись на землі народився, У своїм солов'їнім краю, За моє босоноге дитинство Я люблю Україну свою! Тут я вперше піднявся на ноги, Тут завжди на своєму стою, За поразки мої й перемоги Я люблю Україну свою!</p> <p>Я у пісню слова переллю І повторять за мною крилато І Дніпро, і Донбас, і Карпати – Я люблю Україну свою!</p> <p>То сміюсь, а то плачу від болю, Знаю я, що живу не в Раю, Але якби не склалася доля – Я люблю Україну свою! Незнищенна вона і священна, Я з долонь її музику п'ю, І одна тільки правда у мене – Я люблю Україну свою!</p> <p><i>Анатолій Матвійчук</i></p>	<p>Україна – рідний край, зацвіли волошки в полі, Я іду за небокрай, рада щастю, рада долі. І співає моє серце про Вкраїну, рідний край, Хай ця пісня розіллється за Карпати і Дунай.</p> <p>Помолюсь за Україну, за красу її й калину. За високі сині гори і родючії поля. Хай там що говорять люди, та добро між нами буде, Бо зі мною Україна і її свята земля. Рідна батьківська земля, в полі маки червоніють, Чую пісню солов'я, і від цього я радію. І співає моє серце про Вкраїну, рідний край, Хай ця пісня розіллється за Карпати і Дунай.</p> <p><i>Роцук Зоряна</i></p>
	<p>Це моє місто лине. Це моє місто, де безліч протиріч. Це моє місто, що лиш за хвилини Народжує ранок, лине одразу в ніч.</p> <p>В ритмі зі мною пульсує, Раптом гальмує і хвилює тим. Інколи місто за мною сумує, Спокій дарує, бо тут є мій дім. Та моє місто знає, Про мене все знає, про безліч протиріч.</p>

	<p>Місто ніколи не засинає, На мене чекає, впізнає з усіх облич.</p> <p>Я тобі даю свою надію, даю надію.</p> <p>Я тобі даю, даю надію і знову дію.</p> <p style="text-align: right;"><i>ONUKA</i></p>
--	--

2.5. Використання інтернет-технологій у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді

Життєдіяльність сучасної людини супроводжується постійним або частковим використанням можливостей Інтернету. На думку деяких дослідників, Інтернет з'явився не в межах інженерії, як засіб засвоєння певних досліджених природничих процесів, а у результаті сучасного технологічного розвитку, як його черговий етап [5]. Такий технологічний прорив назавжди змінив звичайний спосіб функціонування людини у соціумі з безпосередніх дій у «реальному» житті на дії, опосередковані технічними засобами. Сьогодні для задоволення потреби у спілкуванні вже не потрібні зустрічі віч-на-віч, більше того, іноді їх уникають, обмежуючись контактами у соціальних мережах, новими, віртуальними формами взаємодії і навіть веденням бізнесу «у мережі».

Зазначені можливості інтернет-середовища ще більше підкреслюють факт його структурної складності, яка визначається деякими дослідниками через такі терміни як «світ у світі», «паралельний віртуальний світ», що не просто існує поряд з іншими реальностями, але й, своєю чергою, містить у собі ще безліч інших «реальностей» [3]. Така глобальність впливу простору «нереальних» можливостей на свідомість суб'єкта цілком закономірно порушує питання про можливість його використання у процесі виховання підростаючих громадян.

Шукаючи відповіді на зазначений педагогічний запит, ми звернулися до з'ясування ключових особливостей інтернет-технологій та можливості їх впливу на свідомість людини.

Ключовою особливістю користувача Інтернету, на думку багатьох дослідників, виступає втрата його суб'єктності. Ознаками останньої виступає «конкретність» (індивіда) – його тілесність, існування у просторі та часі, наявність біографії, комунікативних та інших стосунків з іншими людьми [1]. Інтернет забезпечує новими різновидами анонімності, які, у свою чергу, відкривають нові пізнавальні можливості, впливають на самосвідомість людини і сприйняття нею інших людей. Мережа робить свій внесок у процеси розмивання «старої» ідентичності та формуванням ідентичності «нової» [1]. Для педагогічної діяльності, яка завжди оперувала поняттями індивідуальності та особистості у класичному розумінні, факт існування «віртуальної особистості» стає тим викликом, який вона має подолати.

Більше того, деякі вчені прогнозують, що в перспективі життєдіяльність людини, найбільш імовірно, буде здійснюватися на двох рівнях: звичайному і звичному для нас, та у віртуальному, в Інтернеті. «В Інтернеті вона буде працювати, жити у віртуальних містах, спілкуватися з віртуальними мешканцями, мандрувати у часі та просторі, створювати власні дублі та різноманітні віртуальні перевтілення, програмувати та виготовляти цікаві для неї нові віртуальності та світи, найбільш ймовірно, що Інтернет буде сприяти метаморфозі не лише культури, але й антропологічного образу людини» [5, с. 21].

Чи означає вищезазначене, що звичайна людина і людина-віртуальний користувач Інтернету відрізняються одна від одної? На думку однієї групи дослідників, реальна людина лише «проектує» у світ Інтернету своє індивідуальне «Я», іноді вона маскується за різними прототипами, але завжди залишається сама собою. За їхньою думкою, людина створює нову, об'єктивно існуючу реальність, яка значно відрізняється від звичної реальності в силу своєї технічної основи, але при цьому віртуальний користувач упевнений в безумовній умовності віртуального світу, що дозволяє йому зберегти власне психічне здоров'я [1; 3; 5].

Інша група дослідників наголошує на аспекті безмежної творчості людини та можливості бути ким завгодно на теренах Всесвітньої павутини, що може сприяти розпорошенню її інди-

відуальності [1; 4]. На особистісному рівні бажання особистості програти в Інтернеті різні ролі може трансформуватися у так званий «мережевий нарцисизм» [6].

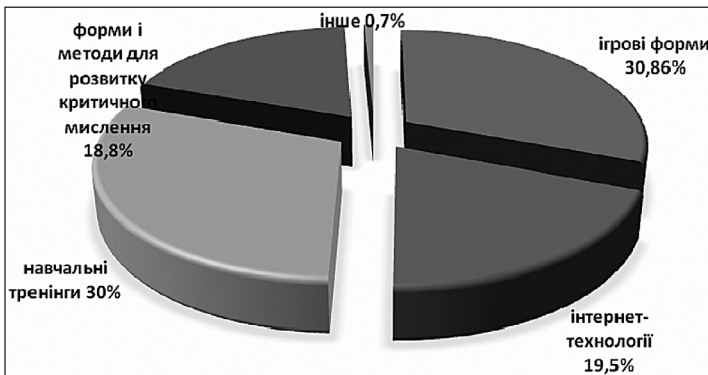
Мережевий нарцисизм є відзеркаленням негативних процесів, що відбуваються в індивідуальному житті людей, які прагнуть безмежно «конструювати» самих себе, втрачаючи власну індивідуальність заради популярності, замінюючи власний вибір вибором референтного середовища. Конструювання віртуальних особистостей може мати віковий характер і бути пов'язане із самовизначенням. Науковці часто вказують на появу кризи ідентичності у підлітковому віці, коли власне «Я» здається підлітку розмитим. За даними, отриманими О. Новоженіною за допомогою особистісного диференціалу, віртуальна особистість підлітка (його самопрезентація в Інтернеті) більш розкута, є більш епатуючою й менш соціально бажаною порівняно з реальним і тим паче з ідеальним «Я» [4].

Кількість підлітків, котрі вдаються до мережевого нарцисизму в Україні, за даними дослідження О. Романюк, сягає 5,8%, при цьому ще 13,6% наближаються до цієї категорії [6]. Зазначені факти, що засвідчують «відмінність» реальних образів «Я» людини від її віртуальних образів, безсумнівно, потребують врахування при розробленні педагогічних стратегій впливу на особистість через Інтернет.

Для реалізації виховного впливу на особистість через мережу Інтернет необхідно звернути увагу на мотиви перебування у ній підлітків. За даними О. Романюк, переважна більшість з них (60,2%) шукають у мережі відповіді на актуальні питання, в тому числі необхідні для виконання шкільних завдань; 34% респондентів спілкуються з друзями; по 2,9% досліджених відповідно публікують свої фото та пишуть про себе; 1% школярів шукає друзів.

Можливість використання Інтернету у педагогічних цілях вивчалася співробітниками лабораторії громадянського та морального виховання НАПН України шляхом проведення анкетування серед підлітків-членів громадських організацій та об'єднань учнівської молоді. Метою опитування стало з'ясування цікавих

форм роботи для учнівської молоді-членів громадських організацій та об'єднань. Загальна сукупність респондентів складала 133 особи. Як з'ясувалося, 19,5% респондентів надали перевагу інтернет-технологіям поміж інших форм роботи з національно-патріотичного виховання у громадському об'єднанні. Загальний аналіз пріоритетів молоді, представлений на рис 3.1, свідчить, що більшість опитаних схиляються до ігрових та тренінгових форм роботи (відповідно 30,8% та 30,0%). Натомість інтернет-технології та форми і методи розвитку критичного мислення не були такими популярними (19,5% опитаних та 18,8% респондентів відповідно).

Рис. 3.1. Пріоритети учнівської молоді щодо різних форм виховної роботи

Представлений розподіл результатів вказує на те, що використання Інтернету у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді є достатньо складним процесом. Сучасні діти та учнівська молодь більшою мірою прагнуть не до індивідуальних, а до групових форм роботи. Проте найважливішим фактором виховання є задіяння у його процесі самосвідомості вихованця. В нашому випадку це нерозривно пов'язано з його національно-культурною ідентичністю, родовою самосвідомістю. Під останньою розуміємо інтегральну характеристику особистості, що відображається в її позитивному ставленні до землі своїх батьків, родоходу, шануванні досягнень свого народу. За Peter Marris, родова самосвідомість (Tribal Consciousness) – це «щось, що допомагає мені бути самим собою серед хаосу людей, ідентифікува-

ти себе як конкретну історично існуючу людину, що має корені (прив'язки) до світу через розгалужене минуле своїх предків» [10]. Родова самосвідомість дає змогу зберегти традиції певної етнічної групи. В умовах сучасної України ми не можемо говорити про існування «етнічно чистих» груп певних національностей. Навпаки, науковці кажуть про полікультурність нації, яка пов'язана з діалогом різних культур поряд із збереженням власної самотності [7].

На думку американських вчених (Jonathan Haidt, Daniel Kahneman, Bruce Schneier, Jim Manzi), збереження самоідентифікації народу обумовлене родовими поведінковими інстинктами, які виділяють і виокремлюють певний народ серед інших [8; 10; 11; 12]. Так, американський вчений та економіст Arnold Kling у публічній дискусії стверджує, що люди перебільшують власні можливості свідомо приймати рішення, особливо у ситуаціях, що мають соціальний і моральний характер. На його думку, існує поведінковий інстинкт заборони критики власних союзників на противагу всездозволених зауважень у бік противників. Критичне мислення щодо себе самого та свого роду, своєї етнічної групи, на думку цього автора, не розвинене, і обумовлює неможливість діалогу з іншими етнічними групами [9].

Зазначені вище погляди зарубіжних вчених на родову самосвідомість ще більше підкреслюють важливість розвитку родової самосвідомості в Україні саме зараз – у період неоголошеного нападу колишнього «старшого брата» на територію нашої держави, зазіхання на нашу історію і націю.

З метою з'ясування уподобань громадян, пов'язаних з національно-культурною тематикою, ми здійснили аналіз кількості поширень серед користувачів соціальної мережі «Facebook» постів, пов'язаних із закликом до вивчення свого родоводу. Так, на рис. 3.2 представлений інтернет-заклик із заохочувальним поясненням: «Саме так виглядає рід, який є у кожного! 7 поколінь за нашою спиною, всього 128 осіб. Красиво та символічно – крила птаха».

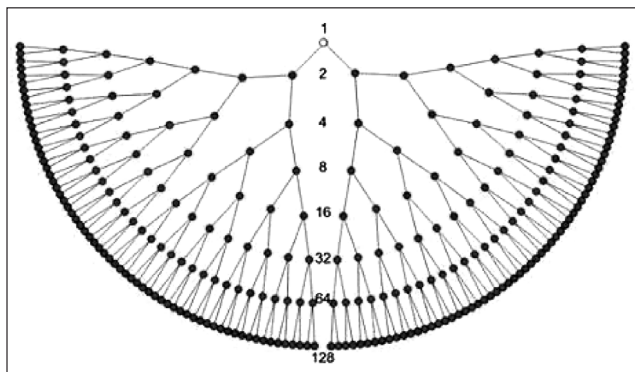

Рис. 3.2. Зображення родового дерева у вигляді птаха

Нами встановлено, що протягом місяця представлене зображення отримало 128 кліків «Like» і було поширене 34 користувачами. Протягом наступного місяця дослідження кількість відміток «Подобається» і поширення цього зображення продовжували зростати. Такий результат вказує на зацікавленість користувачів Інтернету у дослідженні власного родоводу, а отже репрезентує можливість використання соціальних мереж як інструменту виховного та освітнього впливу на особистість.

Безпосередній вплив педагогів на ситуацію розвитку родової самосвідомості особистості можливий через заохочення вихованців до вивчення власного родоводу.

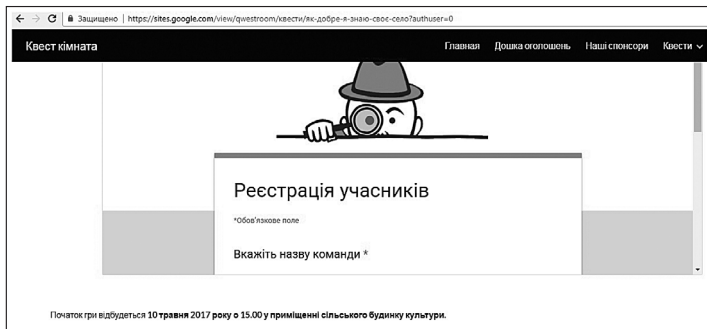
Саме у цьому аспекті – задоволення когнітивного запиту громадян щодо вивчення свого родового дерева – можливості Інтернету здаються безмежними. Наявні інтернет-ресурси дають змогу використовувати архіви для вивчення власного генеалогічного дерева. Однак для реалізації педагогічного впливу на особистість, який відображається у зміні її поведінки за певних умов вибору та реалізується через безпосередній вчинок, необхідне «підключення» не лише когнітивного, але й емоційного компоненту людської самосвідомості [2].

«Розбудити» емоції в електронній Мережі водночас і просто, і складно. Навіть просто з точки зору подання ситуативного контенту, який може з'являтися серед актуальних пошукових запитів особистості. Складність полягає в можливості спрогнозувати, які

саме емоції викличе той чи інший контент у різних користувачів Інтернету. Виникає необхідність застосування маркетингових та інших технологій у педагогічній Інтернет-практиці, що, у свою чергу, обумовлює необхідність інтеграції надбань інших наук (зокрема, менеджменту, маркетингу, соціології тощо).

Розглянемо існуючі на сьогодні в Україні успішні проекти з використання інтернет-технологій у роботі з групами осіб. Так, на «Фестивалі кращих практик у сфері громадянської освіти та електронної демократії» (м. Київ, 16 березня 2018 р.) одним із номінантів (Богдановою О.) був запропонований цікавий проект створення електронних інтернет-квестів на платформі GoogleSites. Авторка запропонувала квест «Історія рідного села». Його зовнішній вигляд представлений на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Зовнішній вигляд Е-проекту-переможця Фестивалю

Зазначимо, що перед створенням будь-яких проектів на платформі google необхідно створити власний акаунт (обліковий запис) gmail. Як зазначає вікі-енциклопедія, Сайти Google (англ. GoogleSites) – спрощений, безкоштовний хостинг на базі вікі-рушія. Може використовуватися як частина Google Apps. Дозволяє за допомогою технології wiki зробити інформацію доступною для людей, які потребують її швидкої подачі. Користувачі сайту можуть працювати разом, додавати інформацію з інших додатків Google, наприклад Документи Google, , YouTube, Picasa та з інших джерел. Творець сайту може запрошувати інших користувачів для спільної роботи над сайтом, контролювати їх доступ до матеріалів. Сайт може бути використаний в private режимі, наприклад,

для організації особистого wiki блокнота або для ведення записів по приватному проекту з доступом до інформації тільки після авторизації (вікіпедія-вільна енциклопедія – https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B8_Google).

Також для роботи з групами та дитячими об'єднаннями платформа Google Classroom пропонує інструмент «зустрічі» з учасниками груп у «віртуальних кімнатах», де надаються не тільки інструкції, але й усі навчальні матеріали (відео, текстові інструкції, заготовки).

Кожен учасник може створити власний сайт-портфоліо (рис. 3.4).

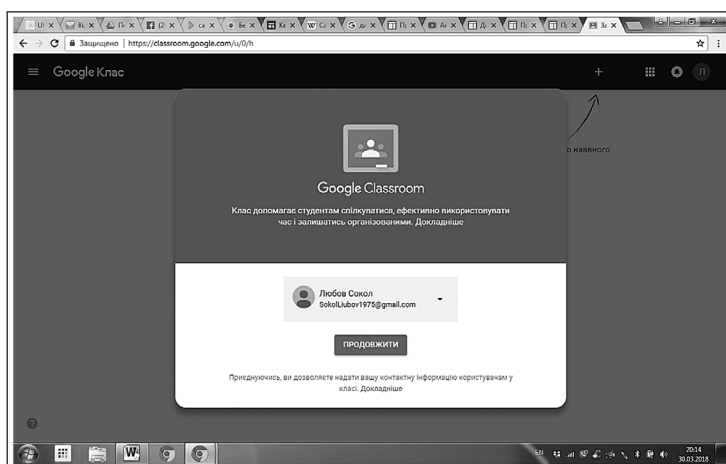

Рис. 3.4. Зовнішній вигляд Google Classroom

Щоб користуватися Класом, необхідно спершу створити безкоштовний обліковий запис G Suite for Education. Зазначений акаунт дає закладам (організаціям тощо) змогу визначати, до яких служб Google їх учасники матимуть доступ, а також забезпечує високий рівень конфіденційності й захисту, що дуже важливо в освітній сфері. Члени «класу» можуть сумісно редагувати документи, таблиці, презентації в режимі реального часу, підключатися до чатів та відеоконференцій.

Створення класу починається з посилання: <https://classroom.google.com/u/0/n> (рис. 3.5).

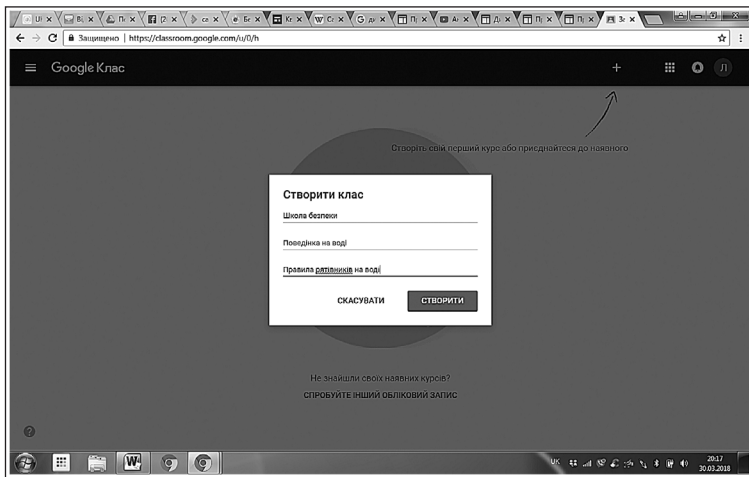

Рис. 3.5. Видяг початкового екрану Google Classroom форми

Google Classroom має зручний інтерфейс, користуючись підказками якого можна швидко створити будь-який новий потік (групу) учасників, що об'єднані спільним інтересом. Так, наприклад, можна створити «кімнату» для членів дитячого громадсько-гооб'єднання «Школа безпеки» (рис. 3.6).

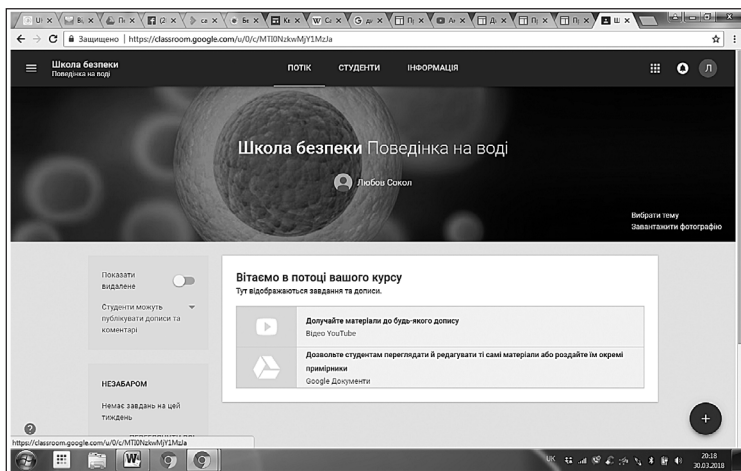

Рис. 3.6. Сторінка адміністративного доступу до Google Classroom

За допомогою зазначеного сервісу учасники можуть писати листи тьютору чи в групу, провести спілкування в чаті, створити нотатки зі швидким посиланням (google keep), використати соціальну мережу Google+, одночасно працювати над спільним проектом.

Цікавим, на наш погляд, є також використання Flubaroo – безкоштовного інструменту, який працює сумісно з формами Google та дозволяє перевірити відповіді учасників на питання тесту, а також отримати звіт по кожному учаснику, провести аналіз відповідей та надати зворотний зв'язок. Детально на роботі цього додатка зупинимося нижче. Титульна сторінка Flubaroo наведена на рис. 3.7.

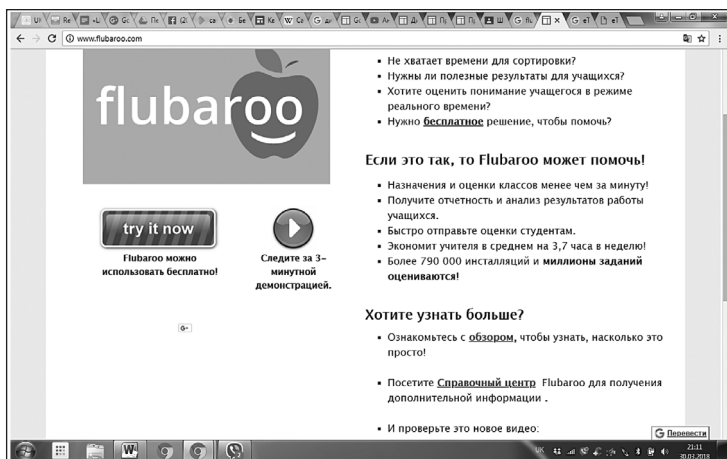

Рис. 3.7. Зовнішній вигляд Google додатку Flubaroo

Зупинимося більш детально на аналізі можливостей актуальної щодо сучасних педагогічно-виховних запитів інтернет-технології – google форми. Остання створюється з використанням лінку доступу до гугл диску: <https://drive.google.com/drive/u/0>. Ще раз наголошуємо на тому, що всі інструменти Google працюють лише за наявності у користувача облікового запису Google. Для цього необхідно створити електронну поштову скриньку у системі Google Mail.

Чому нам цікавий цей інструмент? Саме завдяки йому ми можемо швидко та ефективно аналізувати наявну ситуацію роз-

витку вихованців. Це прототип електронної демократії, яка має значний виховний потенціал. Так, за результатами впровадження е-демократії у Заліщинській гімназії, представленими на «Фестивалі кращих практик у сфері громадянської освіти та електронної демократії в навчальних закладах», в учасників проекту відзначалося зростання рівня ініціативності та бажання здійснити зміни. Учні прагнули брати активнішу участь у процесі прийняття рішень задля досягнення змін у гімназії та громаді. Найчастіше ініціативна поведінка ставала наслідком усвідомлення вихованцями того факту, що наслідки будь-яких ухвалених рішень безпосередньо впливатимуть на їхнє життя. Із запровадженням електронної демократії учасники освітнього процесу виявляли більшу активність у процесі розроблення та впровадження рішень, усвідомлюючи, що громадяни мають бути наполегливими та відданими справі і не повинні здаватися після першої невдачі. На думку представників гімназії м. Заліщики, саме комплексне поєднання освітніх заходів, включаючи практичний досвід е-демократії в школі, – запорука виховання відповідальних громадян, які беруть активну участь у житті суспільства.

Таким чином, е-демократія стає дієвим інструментом виховання громадянина, формує громадянські компетентності особистості, сприяє потягу до самонавчання в системі відкритої освіти (доступ до баз знань з будь-якого місця в будь-який час), забезпечує можливість створення методик управління та навчання громадянської компетенції, а також виступає підґрунтям функціонування електронних комунікаційних платформ для обміну досвідом, розробки та оновлення практичних кейсів.

Зупинимося на практичній стороні реалізації електронної демократії. Для прикладу візьмемо створення опитувальника за допомогою Google Форм. Як видно з рис. 3.8, заходячи на Гугл диск, ми маємо можливість створити форму для майбутнього опитувальника.

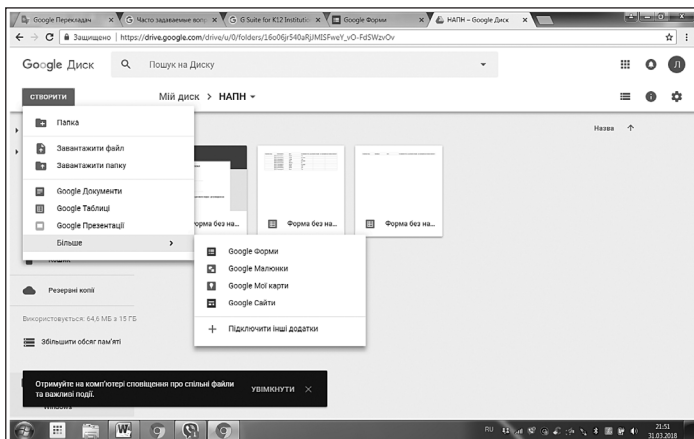

Рис. 3.8. Створення Google форми

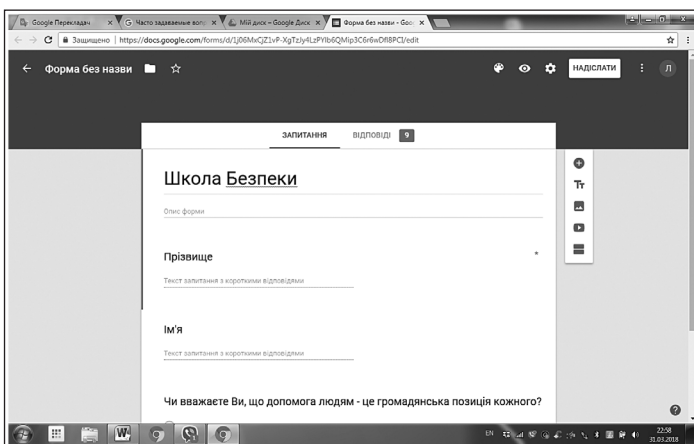

Рис. 3.8. Скріншот сторінки Google форм для надсилання анкет

Використовуючи кнопку «надіслати», ми можемо увести перелік електронних адрес усіх потрібних нам учасників опитування. В результаті чого вони отримають на електронну пошту повідомлення такого вигляду (рис. 3.9):

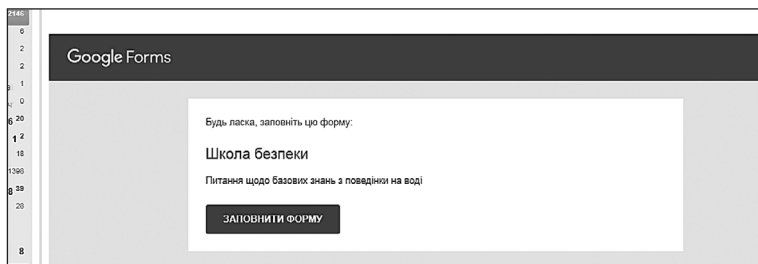

Рис. 3.9. Скріншот сторінки Google форм для заповнення форми

Переходячи за посиланням, отримувач листа повинен в онлайн-режимі відповісти на запитання, які нас цікавлять (рис. 3.10).

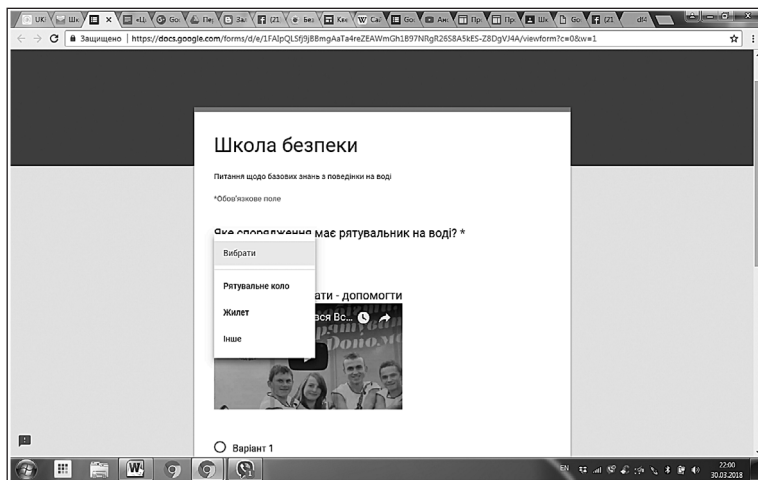

Рис. 3.10. Зовнішній вигляд форми-опитувальника

Розгорнутий зведений аналіз результатів опитування автор тесту може побачити у таблиці ехел, що розміщена у вкладці «Результати» (див. рис. 3.8) і має вигляд піктограми-кнопки ехел. Зовнішній вигляд результатів опитування представлений на рис. 3.11.

Позиція часу	Респонденти	Ім'я	Чи вважаєте Ви, що допомогти людям - це громадська позиція кожному?
30/03	Респондент1	Марія	Так
29/03	Респондент2	Надія	Не знаю
30/03	Респондент3	Саша	Так
30/03	Респондент4	Ігор	Не знаю
29/03	Респондент5	Василь	Не
30/03	Респондент6	Костя	Не знаю
30/03	Респондент7	Вера	Так
30/03	Респондент8	Ірина	Так
29/03	Респондент9	Катя	Так

Рис. 3.11. Скріншот результатів опитування в Google форм

Дещо інша ситуація виникає, коли ми хочемо використати google форму не лише для обробки анкет чи опитувальників, а як інструмент для тестування групи (при якому результат обробляється за показниками «вірно» – «невірно»).

В такому випадку при розробленні тесту немає можливості вказати правильну відповідь. Для вирішення цього завдання, а саме проведення автоматичного аналізу результатів тестування, використовуємо спеціальний інструмент – розширення Flubaroo. На прикладі простого тесту подивимося, як працює це розширення. Спочатку створюємо тест у Google Формах (рис. 3.12).

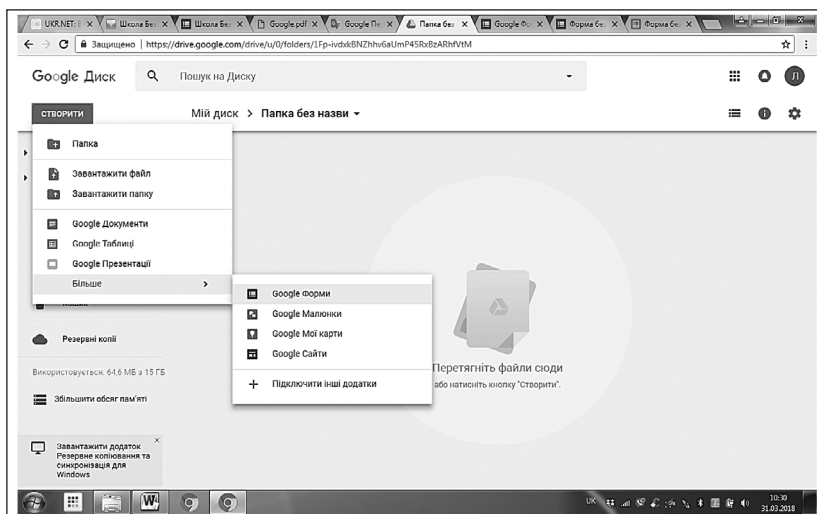

Рис. 3.12. Створення тесту з використанням Google форм

Після цього необхідно ідентифікувати кожного респондента. Для цього створюємо текстові питання «Прізвище» та «Ім'я» (рис. 3.13).

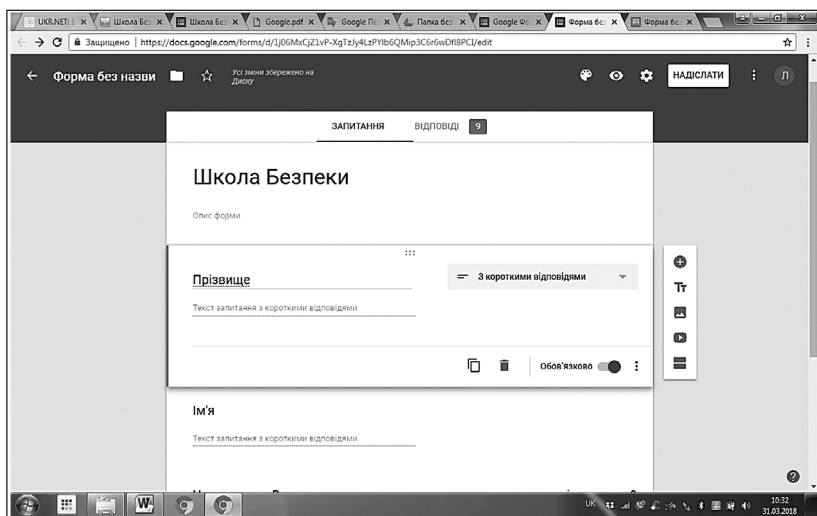

Рис. 3.13. Ідентифікація респондентів за допомогою Google форм

Створений тест (Форма) може бути застосований в різних інтерпретаціях: ми можемо вбудувати тест у сторінку сайту, відправити посилання на електронні пошти вихованців або опублікувати в соціальних мережах.

Наступним кроком є завдання еталону (ключа) нашого тесту – такого набору відповідей, які відповідають критерію «вірно». Нам як творцям тесту необхідно відповісти на тест через опубліковану форму (або внести дані в таблицю результатів тесту), але обов'язково всі відповіді мають бути правильними. Саме за допомогою цього кроку ми проведемо оцінку отриманих відповідей.

Після проведення тестування переходимо до таблиці Google з результатами тестування (рис. 3.14).

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Починає часу	Респонденти	Ім'я	Чи вважаєте Ви, що допомагає людям - чи громадськість позитиві кожного?				
2		30/03 Респондент1	Марія	Так				
3		29/03 Респондент2	Надія	Не знаю				
4		30/03 Респондент3	Саша	Так				
5		30/03 Респондент4	Ігор	Не знаю				
6		29/03 Респондент5	Євгенія	Не				
7		30/03 Респондент6	Костя	Не знаю				
8		30/03 Респондент7	Вера	Так				
9		30/03 Респондент8	Ірина	Так				
10		29/03 Респондент9	Катя	Так				
11								
12								
13								
14								
15								
16								
17								
18								
19								
20								
21								
22								
23								

Рис. 3.14. Зовнішній вигляд таблиці – результату тесту

Для установки доповнення Flubaroo, яке допоможе нам в автоматичній обробці тестових завдань, переходимо у вкладку Додатки та натискаємо кнопку «Встановити додатки». Знаходимо «Flubaroo» і натискаємо кнопку установлення додатків (рис. 3.15).

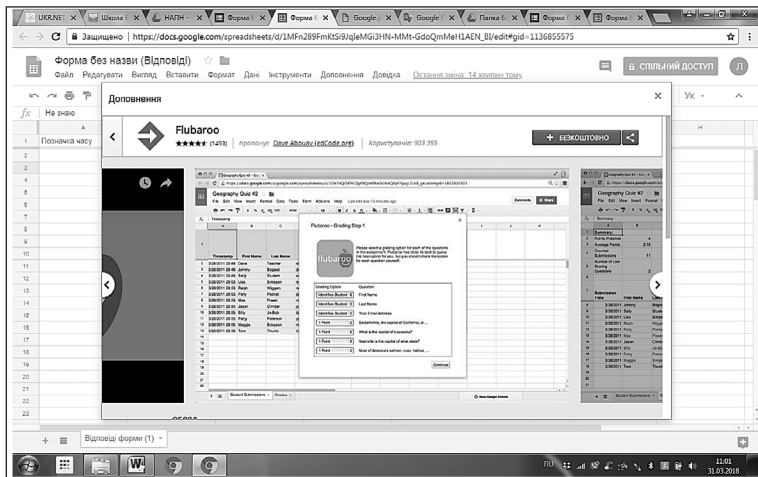

Рис. 3.15. Скріншот сторінки встановлення додатку Flubaroo

Далі для запуску процесу автоматичної обробки результатів тестування переходимо у вкладку «Додатки», обираємо «Flubaroo» і «Провести оцінювання» (Grade Assignment) і потім виконуємо два поетапних кроки:

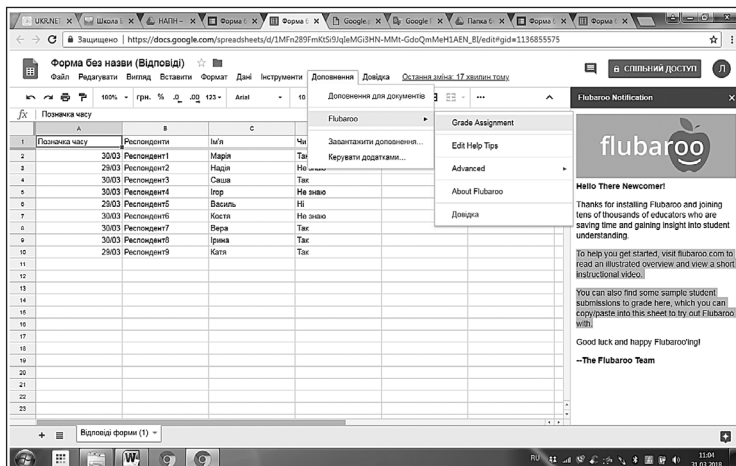

Рис. 3.16. Скріншот запуску процесу оцінювання за допомогою Flubaroo

Крок 1. Необхідно вибрати питання, які необхідно оцінити, а також виставити параметри оцінювання: Ім'я респондента /

Кількість балів від 1 до 5 за кожне питання. Оцінювати/чи не оцінювати питання (наприклад, есе) (рис. 3.17).

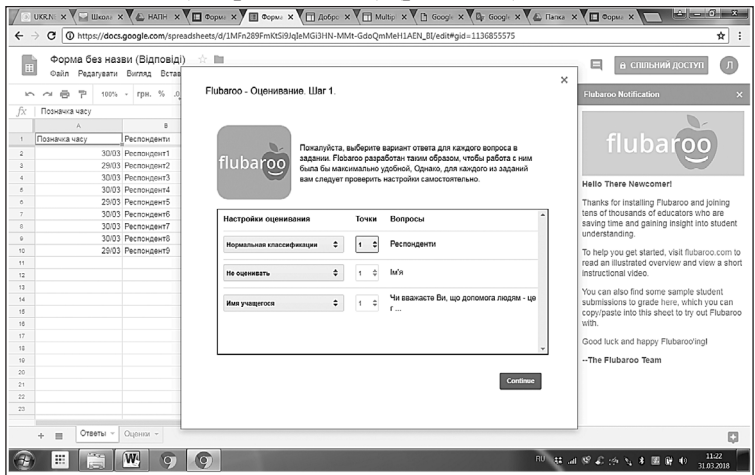

Рис. 3.17. Встановлення параметрів оцінювання тесту

Крок 2. Ідентифікація ключа для відповідей (рис. 3.18). Для виконання цього етапу вибираємо рядок, у якому всі відповіді вказані правильно (для цього, попередньо, ми відповідали на наш тест самостійно).

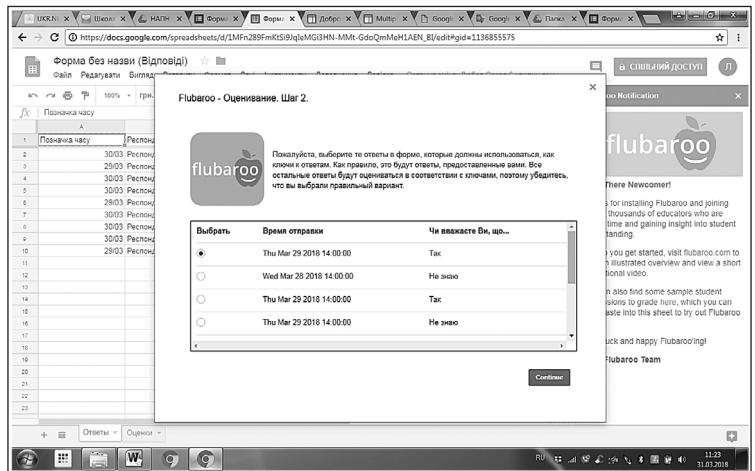

Рис. 3.18. Ідентифікація ключа для обробки відповідей

Після виконання попередніх кроків система виведе запис «Оцінювання виконано», і користувачі можуть ознайомитись з результатами, а також надіслати їх на електронну пошту респондентів (рис. 3.19, 3.20).

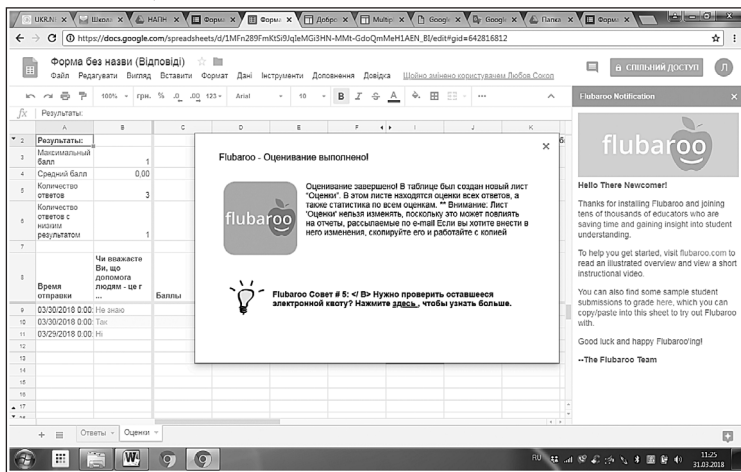

Рис. 3.19. Скріншот процесу завершення оцінювання тесту

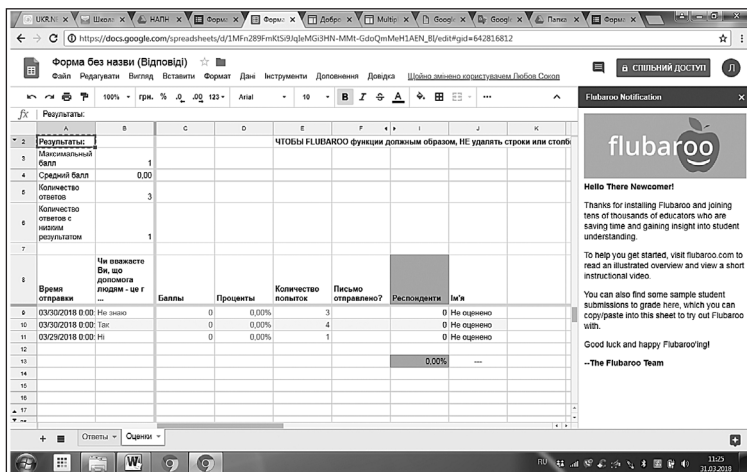

Рис. 3.20. Загальний вигляд результатів тесту у додатку Flubaroo

Таким чином, використовуючи можливості Google форм, можна сприяти розвитку «е-демократії», виховуючи в учасників

будь-якого навчального чи виховного процесу почуття причетності до подій, що відбуваються, а отже і розвиваючи їх відповідальність та ініціативність.

На сучасний момент існує цікавий інтернет-проект, який фінансується державою, є безкоштовним для всіх бажаючих і має назву Skills Academy. Він доступний за посиланням: <http://skillsacademy.com.ua/>. Цей проект у презентації авторів є соціальною мережею нового покоління, ефективною он-лайн технологією освіти і фабрикою талантів. Місією проекту є формування сильного суспільства, яке базується на знаннях.

Серед цілей, які можна досягти за допомогою роботи з сайтом Академії, можна вибрати й таку: «Бути свідомим громадянином» (рис. 3.21). При цьому бути свідомим громадянином – це означає насамперед займати активну життєву позицію стосовно себе самого, а також свого оточення.

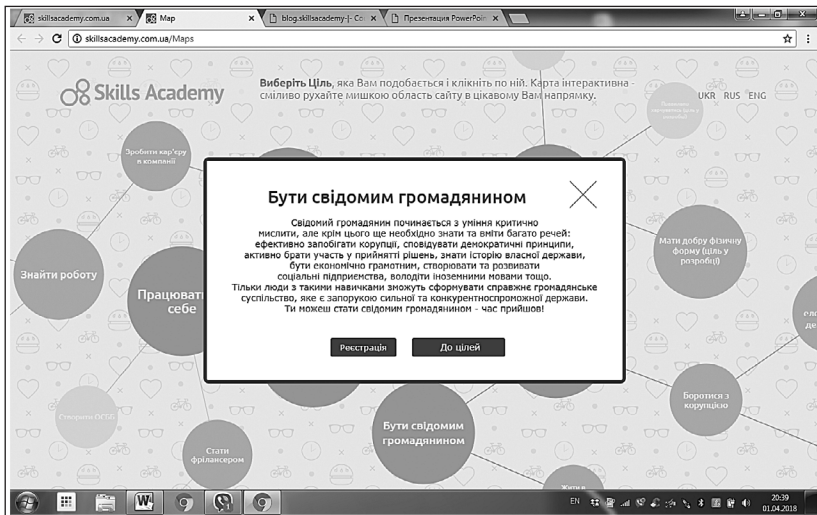

Рис. 3.21. Скріншот сторінки Skills Academy

Команда Академії навичок проводила репрезентативні соціологічні опитування з об'ємом вибірки 1160 респондентів щодо вивчення сфери громадянськості (уявлень, знань про громадянина, участі громадськості у різних сферах життя суспільства). Зупини-

мося лише на тих показниках, що цікавлять нас в межах заявленої тематики. Так, у результаті проведеного інтернет-опитування командою Академії було встановлено, що серед пріоритетних соціальних запитів від інтернет-аудиторії темою національно-патріотичного виховання зацікавлені 43,3% осіб (рис. 3.22), 25,3% з яких готові дізнаватися про міжнародний досвід у цій сфері. Також була представлена вікова динаміка щодо питання національно-патріотичного виховання (рис. 3.23), з якої стає зрозуміло, що серед молодого покоління (особи віком від 16 до 29 років) національно-патріотичне виховання важливе для 36,5% респондентів.

Рис. 3.22. Скріншот сторінки Академії навичок щодо соціального запиту інтернет-аудиторії

Не маючи на меті аналізувати отримані спеціалістами Академії результати, можемо констатувати, що внаслідок проведеного ними соціологічного інтернет-опитування було створено потужний інтернет-ресурс з розвитку навичок громадянської діяльності, в тому числі електронної демократії. Автори проекту наголошують на тому, що Електронна демократія є еволюційним кроком розвитку демократії із застосуванням ІТ-технологій. Сьогодні кожен може впливати на якість життя на його вулиці, у місті, у кра-

їні в цілому лише через свій смартфон. Пропонуючи до вивчення слухачам Академії онлайн-курс, фахівці наголошують, що він допоможе розібратися в основних принципах електронної демократії в Україні, розповість про петиції, бюджет участі, відкриті дані, концепцію smart-cities, журналістські розслідування, засновані на аналізі відкритих даних (рис. 3.23).

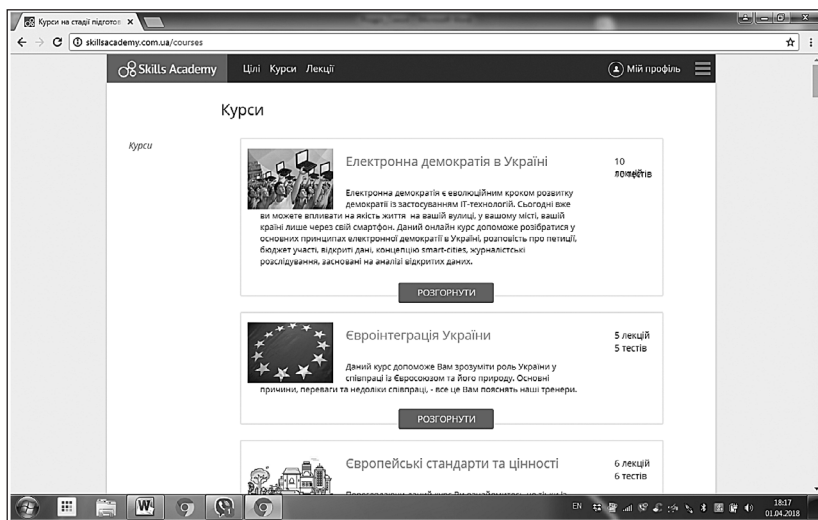

Рис. 3.23. Скріншот сторінки он-лайн курсів Академії навичок

Автори проекту пропонують його учасникам не лише ознайомлюватися з матеріалами сайту, але й набирати бонуси за проходження курсів, тестів з певної тематики, формуючи власний профіль та рейтинг, який, у свою чергу, переглядають HR компанії та працедавці і відбирають собі майбутніх співробітників.

Отже, представлений проект є не лише спробою вплинути на рівень знань членів суспільства, але й може стати механізмом активізації їхнього особистісного розвитку через залучення до соціальних інститутів.

У цьому розділі ми не будемо зупинятися на широко відомих технологіях відеоконференцій (створення youtube каналів, користування системою webex тощо), через те, що вони мають обмежені можливості зворотнього зв'язку, і в цьому ракурсі можуть

розглядатися як один із варіантів інформаційного (когнітивного) розвитку особистості. Також вважаємо, що інструменти хмарних технологій, таких як Office 365 та ін., слугують більшою мірою для організації процесу взаємодії різних членів команд (об'єднань, груп) і сприяють розвитку дисциплінованості, ретельності, які мають більш індивідуальний, ніж соціальний характер і безпосередньо не стосуються предмету нашого вивчення.

Узагальнюючи результати наукового пошуку, можна сказати, що інтернет-технології є високоефективним засобом впливу на свідомість особистості і мають значний виховний потенціал. При цьому будь-які із зазначених технологій впливу на особистість передбачають використання психологічних механізмів її залучення до певних груп, що спираються на методи маніпуляції свідомістю, використовують емоції людини як канали просування певних ідей. І хоча вчені засвідчують факт емоційного перевантаження користувачів Інтернету, що виявляється через їхнє звикання та зростаючу байдужість до катастроф, війн, інших жахливих подій людського буття, відсутність дієвого протесту та емпатійного відгуку при сприйманні шокуєчих новин, емоційний компонент самосвідомості особистості відіграє провідну роль у мотивації діяти.

У зазначеному ракурсі педагоги мають не лише етично застосовувати свої методичні інтернет-розробки, але й допомагати підростаючому поколінню набувати навички критичного мислення, долаючи стихійність впливу Інтернету на їхню особистість. Останнє можливе через розвиток умінь самоаналізу власних почуттів, емоцій та формування певного ставлення до суб'єктів і подій Інтернет-простору.

Своєю чергою, це актуалізує завдання педагога, яке полягає у формуванні прагнення вихованця заявити про себе, власні уподобання, переконання не лише у реальному просторі, але й у віртуальному. Останнє ґрунтується на формуванні у користувача Інтернету ставлення до Всесвітньої павутини як до інструменту, «трибуни» самореалізації власного інтелектуального, творчого, особистісного потенціалу, на протигагу сприйняття її лише джерелом певних можливостей (в тому числі і когнітивних).

Вирішення цієї задачі дозволяє стати вихованцю суб'єктом не лише соціального, але й інформаційного світу, подолати їхню «розірваність», зберігаючи цілісність власного «Я», позиціонуючи себе активною особистістю як у житті, так і в кіберпросторі.

Література:

1. Алексеева И.Ю. Интернет и проблема субъекта / И.Ю. Алексеева // Влияние интернета на сознание и структуру знания. – М., 2004. – С. 24-57.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
3. Никитаев В. В. Пространство и время WWW / В. В. Никитаев // Влияние интернета на сознание и структуру знания. – М., 2004. – С. 73-94.
4. Новоженина О. В. Интернет как новая реальность и феномен современной цивилизации / О. В. Новоженина // Влияние интернета на сознание и структуру знания. – М., 2004. – С. 195-216.
5. Розин В. М. Интернет – новая информационная технология, семиозис, виртуальная среда / В. М. Розин // Влияние интернета на сознание и структуру знания. – М., 2004. – С. 3-24.
6. Романюк О. В. Мережевий нарцисизм: сутність, природа, причини поширення, залучення української молоді / О. В. Романюк // Идеи. Философско списание» (център за развитие на личността humanus, пловдив, – България, 2016. – С. 28-38.
7. Jonathan Haidt. The Righteous Mind. New York: First Vintage Books Editions, 2013, pp. 30-55.
8. Daniel Kahneman. Thinking: Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011, pp. 120-186.
9. Arnold Kling. The Tribal Mind: Moral Reasoning and Public Discourse. – Режим доступу // <http://www.aei.org/publication/the-tribal-mind-moral-reasoning-and-public-discourse/>.
10. Peter Marris. Loss and Change (Psychology Revivals): Revised Edition. New York: Routledge, 2014. – pp. 61-78.
11. Bruce Schneier. Liars and Outliers. Indiana: John Wiley & Sons Inc., pp.112-234.
12. Jim Manzi. Uncontrolled. New York: Basic book, pp. 204-34

ДОДАТКИ

Додаток А
СХВАЛЕНО

**розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 11 квітня 2018 р. № 281-р**

КОНЦЕПЦІЯ

**підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського
руху в Україні**

Проблема, яка потребує розв'язання

Протягом останнього десятиліття в Україні виникла принципово нова ситуація у дитячому громадському русі, що потребує:

- внесення змін до нормативно-правової бази для забезпечення розвитку дитячого громадського руху та ефективного функціонування дитячих громадських організацій на всіх рівнях;
- надання науково-методичної, інформаційної, організаційної підтримки дитячим громадським організаціям;
- налагодження системи підготовки (навчання) кадрів: дітей, дорослих координаторів, волонтерів, керівників дитячих громадських організацій всіх рівнів;
- проведення ефективного моніторингу діяльності дитячих громадських організацій, своєчасного виявлення проблем та визначення шляхів їх розв'язання, прогнозування тенденцій розвитку дитячого громадського руху;
- обміну досвідом роботи;
- ефективного оновлення діяльності дитячих громадських організацій з національно-патріотичного виховання та збагачення соціально значущим змістом;
- охоплення більшої кількості дітей різними формами діяльності дитячих громадських організацій;
- створення дієвої системи координаційних зв'язків між дитячими громадськими організаціями;
- організації та проведення спільних заходів;
- консолідації дорослих для ефективного розвитку дитячого громадського руху в Україні;

- розширення соціального партнерства дитячих громадських організацій з іншими соціальними інституціями, бізнес-структурами тощо;
- включення в діяльність дитячих громадських організацій інклюзивної складової, враховуючи потреби дітей з інвалідністю;
- розроблення системи міжвідомчої координації органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з надання державної підтримки дитячим громадським організаціям в Україні, зміцнення співробітництва на всіх рівнях.

Важливість тієї частки роботи, що можуть брати на себе дитячі громадські організації у розвитку демократичних засад суспільства, зумовлює необхідність їх підтримки з боку держави, створення правових, економічних, організаційних, соціальних умов для самореалізації дітей, зокрема у суспільно значущих справах.

Всі наявні обставини зумовили необхідність розроблення Концепції.

Мета і строки реалізації Концепції

Метою Концепції є створення умов для подальшого розвитку дитячого громадського руху, забезпечення права дітей на об'єднання, участь у житті суспільства, сприяння реалізації їх інтелектуального, фізичного, творчого потенціалу.

Завданнями Концепції є:

- створення сприятливої нормативно-правової бази для розвитку дитячого громадського руху та функціонування дитячих громадських організацій;
- формування ефективного інформаційного простору з метою підвищення іміджу дитячого громадського руху в Україні;
- забезпечення розвитку системи науково-методичного супроводу діяльності дитячих громадських організацій, популяризація їх досвіду роботи;
- налагодження системи підготовки (навчання) кадрів: дітей, дорослих координаторів, волонтерів, керівників дитячих громадських організацій всіх рівнів;
- сприяння проведенню наукових досліджень з питань розвитку дитячого громадського руху;

- розроблення механізму сприяння, ефективного функціонування дитячих громадських організацій у суспільстві і державі, визнання їх діяльності, розширення фінансових можливостей дитячих громадських організацій;
- посилення виховного потенціалу дитячих громадських організацій, зокрема шляхом залучення дітей до участі у реалізації соціально значущих програм і проєктів;
- розроблення системи міжвідомчої координації органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з надання державної підтримки дитячим громадським організаціям в Україні, зміцнення співробітництва на всіх рівнях;
- заохочення дитячих громадських організацій включати в свою діяльність інклюзивну складову, враховуючи потреби дітей з інвалідністю;
- сприяння розвитку системи міжгалузевої та міжвідомчої взаємодії державних, громадських, наукових, бізнес-структур в інтересах дитячого громадського руху.
- Концепція ґрунтується на таких основних принципах:
- принцип гуманізації виховного простору – створення максимально сприятливих умов для розвитку інтелектуально-го, фізичного, творчого потенціалу дитини як унікальної особистості, визнання самоцінності дитини;
- принцип захисту прав і свобод дітей – сприяння участі дітей у житті суспільства і в ухваленні рішень, об’єднанню навколо спільних інтересів;
- принцип суб’єкт-суб’єктної взаємодії – розвиток рівноправного партнерства в умовах спільної діяльності;
- принцип особистісної орієнтації – створення умов для формування самоцінності особистості, гармонізації гуманістичних цінностей, розвитку здібностей, спрямування зусиль на забезпечення розвитку світогляду, самосвідомості, культури потреб, відповідальної поведінки;
- принцип соціальної відповідальності – узгодженість змісту і методів виховання в реальній соціальній ситуації, взаємозв’язок виховних завдань і завдань соціального розвитку демократичного суспільства, орієнтація виховного проце-

су на реальні потреби і можливості соціуму, формування у дітей готовності до ефективного розв'язання життєвих проблем, сприяння участі дітей у соціально значущих відношеннях;

- принцип відкритості – участь усіх заінтересованих некомерційних організацій, бізнес-структур, сім'ї, громадськості, інших соціальних інституцій у забезпеченні створення кожній дитині максимально сприятливих умов для духовного, інтелектуального, творчого і фізичного розвитку, задоволення її інтересів і потреб;
- принцип доступності – можливість вести незалежний спосіб життя і всебічно брати участь в усіх аспектах життя, доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах.

Шляхи і способи розв'язання проблеми

Розв'язання проблеми здійснюється шляхом виконання комплексу завдань і заходів за такими основними напрямками:

- удосконалення нормативно-правової бази щодо розвитку дитячого громадського руху в Україні та функціонування дитячих громадських організацій, зокрема:
- внесення змін до Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» та інших нормативно-правових актів, що діють у зазначеній сфері, у частині визначення поняття «дитячий громадський рух»;
- розроблення системи міжвідомчої координації органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з надання державної підтримки дитячим громадським організаціям в Україні, зміцнення співробітництва на всіх рівнях;
- вивчення зарубіжного досвіду підтримки дитячого громадського руху з метою його поширення в Україні;
- налагодження системи координаційних зв'язків між дитячими громадськими організаціями, зокрема проведення

- спільних заходів, відкритих заходів, майстер-класів, презентацій діяльності, зустрічей, конференцій, фестивалів тощо;
- удосконалення науково-методичного забезпечення діяльності дитячих громадських організацій, що передбачає проведення:
  - наукових досліджень з питань розвитку дитячого громадського руху в Україні, вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду становлення дитячого громадського руху, етапів його розвитку та публічне оприлюднення результатів досліджень;
  - аналізу діяльності дитячих громадських організацій, методик роботи, напрацьованого досвіду у виконанні програм та реалізації проєктів, спрямованих на формування громадянина-патріота, забезпечення розвитку соціальних компетентностей дітей, що затребувані українським суспільством;
  - оцінки та моніторингу діяльності дитячих громадських організацій з метою своєчасного виявлення проблем та визначення шляхів їх розв'язання, прогнозування тенденцій розвитку дитячого громадського руху;
  - запровадження системи підготовки (навчання) кадрів дитячого громадського руху, зокрема:
  - проведення навчальних заходів (семінарів, тренінгів, засідань за круглим столом тощо) для дітей, дорослих координаторів, волонтерів, керівників дитячих громадських організацій з метою підвищення кваліфікації та обміну досвідом;
  - внесення до навчальних планів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів теми про дитячий громадський рух в Україні та діяльність дитячих громадських організацій;
  - розширення соціального партнерства з іншими соціальними інституціями, підприємцями, установами, організаціями, громадськістю, підвищення рівня співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, зокрема:

- залучення соціальних інституцій, підприємців, установ, організацій, громадськості до сприяння дитячим громадським організаціям у провадженні соціально значущої діяльності;
- надання можливостей дитячим громадським організаціям брати участь у формуванні державної молодіжної політики;
- розширення міжнародних зв'язків, у тому числі щодо реалізації спільних проектів та участі у заходах міжнародного рівня;
- розроблення та реалізація проектів, спрямованих на залучення дітей до участі у житті суспільства на всеукраїнському, регіональному та місцевому рівні;
- реалізація спільних проектів з національно-патріотичного виховання;
- створення умов для успішної взаємодії закладів освіти з дитячими громадськими організаціями, формування нового типу партнерства закладів загальної середньої освіти і дитячих громадських організацій;
- утвердження позитивного ставлення до дитячих громадських організацій громадськості через різноманітні форми популяризації їх соціально значущої діяльності та ініціатив;
- забезпечення організаційної та педагогічної підтримки і взаємодії;
- забезпечення співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з дитячими громадськими організаціями, використання можливостей їх виховного ресурсу, надання державної підтримки, у тому числі введення у практику зустрічей представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування з дітьми-лідерами, керівниками дитячих громадських організацій, налагодження комунікаційного зв'язку з органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- інформаційна підтримка діяльності дитячих громадських організацій, зокрема:
- сприяння дитячим громадським організаціям проведенню оглядів дитячої преси, конкурсів, прес-конференцій; випус-

- ку дайджестів, інформаційних бюлетенів, друкованих видань, створенню в Інтернеті дитячих порталів тощо;
- популяризація у різних формах видань (включаючи електронні) та соціальних мережах здобутків, соціальних і творчих досягнень, поширення соціальної реклами щодо діяльності дитячих громадських організацій.

Очікувані результати

Реалізація Концепції сприятиме:

- збільшенню кількості дітей, охоплених різними формами громадської діяльності: 2018 рік – до 5 відсотків, 2019 рік – до 10, 2020 рік – до 15, 2021 рік – до 20, 2022 рік – до 25 відсотків;
- збільшенню кількості дитячих громадських організацій різного спрямування на 20 відсотків;
- забезпеченню створення організаційних, науково-методичних умов, сприятливих для розвитку дитячого громадського руху в Україні, своєчасного виявлення проблем та шляхів їх розв’язання, прогнозування подальших тенденцій;
- скоординованим діям дитячих громадських організацій, спрямованим на забезпечення розвитку дитячого громадського руху в Україні;
- створенню умов для широкого залучення дітей до дитячого громадського руху та діяльності дитячих громадських організацій, розширення масштабу їх участі у розв’язанні соціально значущих проблем всеукраїнського, регіонального та місцевого рівня;
- забезпеченню можливостей для кожної дитини як суб’єкта права та соціальної діяльності здійснити вільний вибір і реалізувати запити на свій вільний час, наповнений життєвими цінностями та орієнтирами для кожного суб’єкта, що сприятиме збільшенню кількості дітей, охоплених змістовним дозволям;
- забезпеченню безперервності діяльності і виховання із створенням дитині необхідних умов для позитивної соці-

- алізації, засвоєння соціальних ролей, зміцнення здоров'я, розвитку соціальної активності та ініціативності;
- зниженню негативних проявів у дитячому середовищі та посиленню протидії асоціальним, екстремістським рухам та сепаратизму на 10 відсотків;
  - підвищенню компетенції педагогічних кадрів з питань дитячого громадського руху в Україні;
  - удосконаленню співпраці та партнерству соціальних інститутів, громадськості, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, бізнес-структур, установ, організацій з дитячими громадськими організаціями у вихованні підростаючого покоління;
  - розвитку у контексті стратегії інтеграції України до Європейського співтовариства міжнародного співробітництва через обмін досвідом практичної роботи і науковою інформацією, впровадження у практику інноваційних технологій;
  - створенню позитивного іміджу дитячого громадського руху в Україні шляхом розширення поінформованості суспільства про реалізацію соціально значущих проектів та ініціатив дитячих громадських організацій.

Обсяг фінансових ресурсів

Фінансування Концепції передбачається здійснювати за рахунком коштів Державного бюджету України на відповідний рік та інших джерел, не заборонених законодавством.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ПРОЕКТ

«#зДН_UA»

(З Днем народження, Україно)

**(з досвіду роботи міської організації старшокласників
«МОСТ» м. Суми)**

*Пріоритетні завдання, на реалізацію яких спрямовується
проект, – формування громадянської позиції і національно-па-
тріотичне виховання*

Анотація

Однією з вимог Нової української школи є осмислення та освоєння дітьми загальнолюдських і культурних цінностей своєї етнічної та соціокультурної групи. Ціннісні орієнтації, розвиток яких відбувається саме в підлітковому віці, є частиною світогляду особистості. Серед різноманітності шляхів для стимулювання дітей до пізнання світу і себе в ньому доступним є метод проектів. Проектна діяльність підлітків з метою вивчення об'єктів культурної спадщини є умовою освоєння навколишнього культурного простору.

Культурно-освітній проект «#зДН_UA» було започатковано у 2016 році і присвячено Дню Незалежності України. За 25 років існування країни можна згадати про безліч цікавих фактів, які сформували її і допомогли заявити про себе на міжнародному рівні. Це і спортивні тріумфи, і перемоги Руслани та Джамали на пісенному конкурсі Євробачення у 2004 та 2016 роках, і телевізійні світові рекорди, і багато інших здобутків, якими ми можемо пишатися. А чи знаємо ми українців, які за допомогою слів та конструкцій природної мови відображають і зберігають знання і культуру народу в певний історичний період?

Сучасне українське літературне поле достатньо широке. Серед письменників є справжні класики, а й є ціле покоління молодих авторів, яких варто знати, читати та слухати, адже якісна сучасна українська література допомагає досягнути нюанси свого часу. І саме письменник, як ніхто інший, має сили та насагу хоробро дивитись в очі дійсності і не приховувати правду. Тому головною

метою реалізації культурно-освітнього проекту «#зДН_UA» є популяризація сучасної української літератури.

Опис культурно-освітнього проекту «#зДН_UA», 2016 рік

Опис проблеми, на вирішення якої спрямовано проект

Запашина, співуча, гнучка, милозвучна, сповнена музики і квіткових пахоців – скількома епітетами супроводиться визнання української мови. І, зрештою, всі ці епітети слушні. Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе.

(Олесь Гончар)

Коли йдеться про виникнення української мови як мови нашої нації, у свідомості багатьох сучасних шукачів прадавніх коренів української мови у глибинах тисячоліть до н. е. вона часто асоціюється із сучасною літературною мовою, тобто тією, яка щодня звучить по радіо й телебаченню, яку вивчають у школах, якою друкують книжки й газети. Але національна мова з'являється не раптово. Її становлення триває сотні, а то й тисячі років. Численні покоління формують мову, розвивають її, збагачують, удосконалюють, наповнюють власним життєвим досвідом, пристосовують до свого менталітету, до природного оточення, до мінливих умов життя. Мова – продукт тривалого історичного розвитку народу.

Сучасна українська поезія віддає данину усім відомим словесно-мистецьким експериментам, усе ж спираючись на літературні традиції й живлячись народнопоетичними джерелами. Щоб сприймати модерну лірику початку ХХІ ст., треба, на думку сучасного поета Петра Мідянки, «мати відчуття не тільки мови, а й слова... В поезії рівень «зрозуміле-незрозуміле» не головний. Тут важить чуттєве начало, а не раціональне».

Українська мова стає все більш рідною для багатьох з нас. На вулицях частіше лунає державна мова, а в книжкових магазинах зростає попит на українську літературу. Світ не стоїть на місці – він стрімко розвивається. Враховуючи своєрідну потребу молоді в українському слові та популярність відеоконтенту на просторах Інтернету, запропонований проект спрямований на популяризацію української сучасної поезії шляхом створення серії відеоро-

ликів з декламуванням творів. Ініціатива присвячена 25 річниці Незалежності України.

Слово має велику силу та значимість для будь-якої людини. 32 літери, а скільки комбінацій слів, які здатні розчулити чи розвеселити, втамувати біль чи розділити з вами горе. Проект «#зДН_UA» є вкрай важливим та актуальним для виховання молодого покоління та подальшого розвитку українського слова.

Цільова аудиторія проекту

Учні 9-11 класів та вчителі української мови та літератури.

Мета та завдання проекту

Мета: популяризувати сучасну українську поезію шляхом створення серії відеороликів з декламуванням творів.

Завдання:

1. Створити творчу групу для реалізації проекту.
2. Провести пошукову роботу, встановити контакт із сучасним письменником з кожної області України та АР Крим задля подальшої співпраці та скласти список обраних творів.
3. Залучити до декламації віршів громадських діячів міста Суми задля привернення уваги.
4. Підготувати рекламні наліпки, афішу та подяки.
5. Відзняти відеоролики та змонтувати їх.
6. Поширити виготовлений контент мережею Інтернет.
7. Підготувати збірку творів сучасної української поезії, які увійдуть до серії створеного відеоконтенту.
8. Підвести підсумки реалізації проекту.

Термін реалізації проекту

Квітень-вересень 2016 р.

План виконання проекту

Етап реалізації	Опис заходів та діяльності	Строк виконання	Результати реалізації етапу
Підготовчий	Створення творчої групи.	Квітень	Список з інформацією про: прізвище, ім'я декламатора; назва вірша; автор; область, яку представляє поет.
	Пошук сучасних українських поетів в Інтернет-просторі та встановлення контактів з ними.	Квітень-травень	
	Складання списку обраних творів та їх авторів.	Травень	
	Пошуки громадських діячів міста Суми для декламування віршів.	Травень	
Основний	Зйомка та монтаж відеоматеріалу.	Червень-липень	Змонтовані авторські відеоролики, розміщені в мережі Інтернет.
	Створення рекламних наліпок та афіші.	Червень	
	Розповсюдження рекламних наліпок.	Липень-серпень	
	Поширення відео контенту в мережі Інтернет.	Серпень	
Підсумковий	Створення збірки творів, які було використано в рамках проекту.	Серпень	Творчий звіт.
	Написання творчого звіту проекту.	Вересень	
	Вручення подяк партнерам.	Вересень	

Очікувані результати та результативні показники виконання проекту

Очікуваний результат	Результативний показник
Створено творчу групу активних старшокласників, які працювали над проектом і удосконалили свої організаторські, комунікативні навички та творчі здібності.	14 активних старшокласників міста удосконалили свої організаторські, комунікативні навички та творчі здібності.
Проведено пошукову роботу і складено список сучасних українських поетів з кожної області України та АР Крим.	Встановлено особистий контакт з 25 сучасними українськими поетами України.
Підготовлено рекламні наліпки, афіша, подяки та збірка творів сучасної української поезії.	Створено сувенірну продукцію проекту (рекламна наліпка та подяка) та збірка творів сучасної української поезії.
Встановлено особисті контакти з громадськими діячами та залучено їх до декламації віршів.	Залучено 10 громадських діячів міста Суми й один представник української діаспори в Канаді.
Знято та змонтовано відеоролики, які можна використовувати на уроках чи заходах.	Створено 25 авторських відеороликів з декламацією віршів сучасних українських поетів.
Поширено виготовлений нами контент мережею Інтернет.	Створено youtube-канал та спільноту в соціальній мережі facebook, розміщено статті на сайті комунального закладу Сумський Палац дітей та юнацтва.

Опис культурно-освітнього проекту «#зДН_UA», 2017 рік

Опис проблеми, на вирішення якої спрямовано проект

У функціонуванні освітньої та культурно-виховної систем література посідає виняткове місце. Сьогодні специфічною рисою культурної ситуації в Україні є зіткнення між народною та масовою культурою, при цьому агресивна, технічно озброєна й фінансово забезпечена маскультура намагається знищити народну культуру та мистецтво, розширюючи сфери свого впливу й коло своїх споживачів. Парадоксальною особливістю сучасного соціо-

культурного середовища є те, що з одного боку, визнається культура як обов'язкова умова розвитку світу, з іншого – ігноруються її потенційні можливості, звужуючи культурний простір, внаслідок чого зникають високі світоглядні прагнення особистості, посилюється процес духовного збіднення та занепаду внутрішнього духовного світу людини. Відчуження від літератури читача, зокрема молоді, спричиняє порушення гармонійного зв'язку душі та слова. Тому питання популяризації сучасної української літератури є вельми актуальним.

Сучасна українська література – українська література останніх десятиліть, створена сучасними письменниками. У науковій літературі точно не зазначено, від якого моменту українську літературу слід вважати сучасною. Утім, під поняттям сучасна українська література найчастіше розуміють сукупність художніх творів, написаних від часу здобуття Україною незалежності в 1991 році й дотепер. Тому проект присвячуємо до Дня Незалежності України. Реалізація передбачає популяризацію 26 сучасних українських письменників: 25 – по одному з кожної області України, і 1 – з української діаспори в Канаді.

Цільова аудиторія проекту

Учні 8-11 класів, вчителі української мови та літератури.

Мета та завдання проекту

Мета проекту – популяризувати сучасну українську літературу шляхом створення буктрейлерів та майнд-мепів на прочитані твори.

Завдання:

1. Створити творчу групу для реалізації проекту.
2. Провести пошукову роботу, встановити контакти із сучасними українськими письменниками з кожної області України, АР Крим та української діаспори в Канаді задля подальшої співпраці; скласти список обраних творів та їх авторів.
3. Провести майстер-класи зі створення буктрейлерів та майнд-мепів на прочитані твори сучасних українських письменників.
4. Створити буктрейлери та майнд-мепи на прочитані твори сучасних українських письменників.
5. Підготувати афішу.

6. Поширити інформацію про хід реалізації проекту мережею Інтернет.

7. Підготувати збірку майнд-мепів на прочитані твори сучасних українських письменників.

8. Підвести підсумки реалізації проекту та вручити подяки всім, хто взяв у ньому участь.

Термін реалізації проекту

Березень-липень 2017 року.

План виконання проекту

Етап реалізації	Опис заходів та діяльності	Строк виконання	Результати реалізації етапу
Підготовчий	Створення творчої групи.	Березень	Залучено 26 осіб учнівської молоді до реалізації проекту. Встановлено контакти з 26 сучасними українськими письменниками та складено список сучасних українських творів та їх авторів.
	Пошук сучасних українських письменників з кожної області України, АР Крим та української діаспори в Канаді в Інтернет просторі та встановлення контактів з ними; скласти список обраних творів та їх авторів.	Березень-квітень	
Основний	Проведення майстер-класів зі створення буктрейлерів та майнд-мепів на прочитані твори сучасних українських письменників.	Травень	26 осіб учнівської молоді оволодіють навичками створення буктрейлерів та майнд-мепів. 26 творів сучасних українських письменників популяризовано за допомогою новітніх форм та методів. Осучаснена реклама проекту.
	Створення буктрейлерів та майнд-мепів на прочитані твори сучасних українських письменників.	Травень-червень	
	Створення афіші.	Червень	
	Поширення інформації про хід реалізації проекту мережею Інтернет.	Червень-липень	

Етап реалізації	Опис заходів та діяльності	Строк виконання	Результати реалізації етапу
Підсумковий	Створення збірки майнд-мепів на прочитані твори сучасних українських письменників.	Липень	Створено друкований матеріал із сучасним контентом.
	Підвести підсумки реалізації проекту та вручити подяки всім, хто взяв у ньому участь.		

Очікувані результати та результативні показники виконання проекту

Очікуваний результат	Результативний показник
Зібрано творчу групу для реалізації проекту.	Залучено 26 осіб учнівської молоді до реалізації проекту.
Проведено пошукову роботу, встановлено контакти із сучасними українськими письменниками з кожної області України, АР Крим та української діаспори в Канаді.	Встановлено контакти з 26 сучасними українськими письменниками та складено список сучасних українських творів та їх авторів.
Проведено два майстер-класи зі створення буктрейлерів та майнд-мепів на прочитані твори сучасних українських письменників.	26 осіб оволоділи навичками створення буктрейлеру та майнд-мепи.
Створено 26 буктрейлерів та 26 майнд-мепів на прочитані твори сучасних українських письменників.	26 творів сучасних українських письменників популяризовано за допомогою новітніх форм та методів.
Підготовлено афішу.	Осучаснена реклама проекту.
Активізовано спільноти проекту в соціальних мережах Інтернету.	Кожен користувач Інтернету має можливість ознайомитись з контентом проекту у зручний час та способом.
Створено збірку майнд-мепів на прочитані твори сучасних українських письменників.	Створено друкований матеріал із сучасним контентом.

Очікуваний результат	Результативний показник
Підведено підсумки реалізації проекту та вручено подяки всім, хто взяв участь у ньому.	Підготовлені матеріали можуть бути використані для популяризації проекту.

СЦЕНАРІЙ інтелектуально-розважальної гри
«МОЯ КРАЇНА – Україна» (До Дня Соборності України)
(з досвіду роботи Комунального закладу «Дніпрорудненська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів «Талант», автор – педагог-організатор Кудров Роман Олексійович)

Звучать фанфари. Пісня «Україна»

Ведучий:

Дороги іншої не треба,
Поки зорить Чумацький Шлях,
Я йду від тебе і до тебе
По золотих твоїх стежках.
Мені не можна не любити,
Тобі не можна не цвісти,
Лиш доти варто в світі жити,
Поки живеш і квітнеш ти!

Приспів:

Україно, Україно,
Після далечі доріг
Вірне серце твого сина
Я кладу тобі до ніг!
Бо ми кохаєм до нестями
І ще не скоро наш кінець,
Ще, може, нашими серцями
Розпалим тисячі сердець.
Ще свічка наша не згоріла,
Ще наша молодість при нас,
А те, чи варте наше діло –
То скажуть люди й скаже час.

Приспів

Історична довідка про 22 січня ДЕНЬ СОБОРНОСТІ

День Соборності – свято України, яке відзначають щороку 22 січня в день проголошення Акту Злуки Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки, яке відбулося в 1919 році.

Офіційно в Україні День соборності відзначають з 1999 року.

Свято встановлено в Україні *«...враховуючи велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки для утворення єдиної (соборної) української держави...»* згідно з Указом Президента України «Про День соборності України» від 21 січня 1999 року №42 / 99.

У цей день прийнято також згадувати іншу подію, яка відбулася рівно на рік раніше – 22 січня 1918 р. – прийняття IV Універсалу УНР, яким проголошувалася повна незалежність УНР.

ЗВУЧИТЬ ГІМН УКРАЇНИ

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЖУРІ

Ведучий: Шановні присутні, ми раді вітати вас на нашій інтелектуально-розважальній грі «Моя країна – Україна». Сьогодні свої знання нам продемонструють дві команди-учасниці: члени клубу «Білі Ворони» та збірна команда учнів 9-11 класів. Тож бажаємо всім успіхів!

ПИТАННЯ:

I. ПИТАННЯ ПРО УКРАЇНУ

На обговорення питання відводиться 1 хвилина. Правильна відповідь – 1 бал.

***

12 серпня 1962 року перший український космонавт Павло Попович на прохання конструктора Сергія Корольова заспівав українську пісню. Спробуйте проспівати її і ви, маленькою підказкою буде те, що, мабуть більш доречної пісні годі було й шукати.

(ВІДПОВІДЬ: «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю»)

***

Дослідниця Людмила Нестругіна з Черкащини вважає, що український народ створив їх «принаймні 500000». Їх повне ви-

дання, за її підрахунками, «охопило б, ймовірно, 200 томів по 1000 сторінок кожен». Відтворіть хоча би один приклад цього. (ВІДПОВІДЬ: пісні, проспівати будь-яку українську пісню)

***

У 1991-1992 роках Василь Лопата та Борис Максимов брали участь у їх розробці. Перші з них з'явилися в Канаді, потім у Великобританії, і тільки потім вони почали з'являтися в Україні. Вони мають 20 особливостей, що допомагають у разі потреби відрізнити їх від несправжніх. На кожного в Україні їх припадає десь 65. Про що йдеться. (Українські банкноти)

II. УВАГА! ПОМИЛКИ!

У наведених текстах є помилки. Ваше завдання підкреслити те місце, де є помилка.

***

Ще Петро (*Павло*) Чубинський писав: «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя» (*автором вислову є Тарас Шевченко*). Він хотів, аби українці дбайливо ставилися до своєї культурної спадщини, але водночас були відкритими надбанням світу.

***

Україна межує з 8 (*7*) країнами. Найбільший кордон має з Росією, а найменший зі Словаччиною, а от на одній з ділянок кордону між Україною та Болгарією (*взагалі не межує на суходолі*) з висоти можна побачити дві велетенських риби (*згаданий факт є на кордоні України та Польщі*).

***

У славному місті Дніпрі (*у Києві*) розкинувся між двома берегами Дніпра суцільнозварний міст. Цей міст з'явився у світі другим (*міст є першим подібним у світі*) після мосту через річку Південний Буг, що бере початок у славетних Карпатах (*ця річка бере початок поблизу села Холодець Волочиського р-ну Хмельницької області, не Карпати*). Безпосередню участь у проектуванні та будівництві мосту брав участь Євген Патон, всесвітньо відомий географ, улюбленим хобі якого було мостобудування (*він є вченим у галузі зварювання та мостобудування*).

III. ПЕРЕЙМЕНОВАНІ МІСТА УКРАЇНИ

Протягом історії змінювалися назви населених пунктів. Пропонуємо відгадати деякі з них.

№	Колишня назва	Теперішня назва
1	Станіслав	Івано-Франківськ
2	Ворошиловград	Луганськ
3	Артемівськ	Бахмут
4	Кіровоград	Кропивницький
5	Іллічівськ	Чорноморськ
6	Олександрівськ	Запоріжжя
7	Юзівка, Сталіно	Донецьк
8	Жданів	Маріуполь
9	Проскурів	Хмельницький

IV. ХТО Є ХТО:

Поєднати людину з її родом діяльності

№	Прізвище, ім'я	Рід діяльності
1	Соломія Крушельницька	Співачка
2	Борис Патон	Вчений
3	Іван Пулюй	Вчений
4	Георгій Нарбут	Художник
5	Тетяна Яблонська	Художник
6	Яна Клочкова	Спортсменка
7	Сергій Бубка	Спортсмен
8	Микола Лисенко	Композитор
9	Микола Пимоненко	Художник
10	Владислав Городецький	Архітектор
11	Мирослав Скорик	Композитор
12	Валерій Лобановський	Спортсмен, тренер

V. ОБЛАСТІ УКРАЇНИ

Поєднати номери областей з назвою

№	Область	№	Область
1	Закарпатська	13	Сумська
2	Івано-Франківська	14	Черкаська
3	Чернівецька	15	Полтавська
4	Львівська	16	Одеська
5	Тернопільська	17	Миколаївська

№	Область	№	Область
6	Волинська	18	Кіровоградська
7	Хмельницька	19	Дніпропетровська
8	Рівненська	20	Харківська
9	Житомирська	21	Херсонська
10	Вінницька	22	Запорізька
11	Київська	23	Донецька
12	Чернігівська	24	Луганська
		25	АР Крим

ВІРЮ-НЕ ВІРЮ (питання для глядачів)

Чи вірите ви в те, що...

- Станція метро «Арсенальна» у Києві – найглибша у світі. (ТАК. Вона проходить під землею на глибині 105 м. Станцію біля будівлі парламенту побудували в 1960 р., однією з перших. За деякими даними, у тунелях біля «Арсенальної» є таємні схованки для політичної верхівки).
- НАЙГУЧНІШИЙ музичний інструмент у світі – це українська трембіта. (НІ, але він є найдовшим у світі. Його довжина може досягати чотирьох метрів, а її звуки чутні більш ніж за десять кілометрів).
- Більшість українських слів починаються з літери «Р». (НІ, з літери «П». Найчастіше використовувана буква алфавіту – «о». Букви «ф» і «г» використовуються найрідше).
- Українець Микола Сядристий, хоч і не «лівша», але підкував блоху, прямо як у казці. (ТАК. Блоху можна побачити в Київському музеї мініатюр).
- Український пауерліфтер, Дмитро Халаджі, попри значну кількість досягнень не включений до Книги рекордів Гіннесса. (НІ. Включений більше 20-ти разів. Один з його рекордів називається «Кузня диявола», в якому Дмитро лежить на цвяхах і накритий 700-кг сталеву плитою, по якій б'ють кувалдами).
- Найбільші чоловічі монастирі йменуються Лаврами. Статус Лаври мають лише шість монастирів у світі. Три з них знаходяться в Україні. (ТАК. Це Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра в Києві, що отримала цей статус ще

- у 1598 р., Свято-Успенська Лавра в м. Почаїв і Святогірська Свято-Успенська Лавра на Донеччині).
- Перший рамковий вулик було винайдено 1814 року (ТАК. Петром Івановичем Прокоповичем).
  - Найстарішим навчальним закладом Східної Європи вважається Слов'яно-греко-латинська академія. (НІ. Києво-Могилянська академія (1615 р.)).
  - Найстарішим деревом в Україні вважається 1300-річна ялина в урочищі Юзефін Рівненської області (НІ. Це дерево ДУБ).
  - В містечку Бердичів (Житомирська область) в костелі Святої Варвари 14 березня 1850 р. місцева красуня Евеліна Ганська була повінчана з Олександром Дюма. (НІ. З Оноре де Бальзаком. У цьому ж містечку тривалий час жив Фредерік Шопен, який крім написання музики також керував роботами з реставрації тамтешнього органу).
  - Пабло Пікассо був у захопленні від робіт української художниці Марії Приймаченко. (НІ. Захоплення викликали роботи Катерини Білокур (1900-1961). Коли в 1954 р. він побачив її роботи на виставці, то сказав, що вони геніальні і порівняв Катерину Білокур з відомою всьому світові художницею Серафін Луїс).
  - За часів Української народної республіки 1917-1919 років монета мала назву «шаг». (ТАК).
  - Приблизно 20% складу купюри гривні складає перероблена овеча вовна. (НІ. До складу додають льон).
  - Найглибша православна каплиця в Європі розташована на глибині 840 метрів. (ТАК, на Запорізькому залізорудному комбінаті)
  - Найвисокогірнішим озером у Карпатах є відоме озеро Синевир. (НІ. Це озеро Бребенскул на висоті 1081 м, що розташоване на схилі г. Гутин-Томнатик на висоті 1801 м, завдовжки 134 і завширшки 44 м, площа – 4 000 м², максимальна глибина – 2,8 м.
  - Перша згадка про квас датується початком 13-го століття. (НІ. 989 рік у літописах).

- В канадському місті Глендон встановлено пам'ятник українському варенику (ТАК, 9 метрів заввишки, вага майже 3 тонни)

ПИТАННЯ ДЛЯ ЗАЛУ

Ведучий зачитує питання. За кожну відповідь 1 бал.

1. Праця людину годує, а лінь... (марнує)
2. На сонці тепло, а біля матері...(добре)
3. У дитини заболить пальчик, а у мами – ...(серце)
4. Не одежа красить людину – а добра...(справа)
5. Пташка красна своїм пір'ям, а людина –...(знанням)
6. Потрібно учиться – завжди...(знадобиться)
7. Друга шукай – а знайдеш...(тримай)
8. Мир та лад – великий...(клад).

ФІНАЛ. Звучить пісня «Ми твої діти, Україно».
Підбиття підсумків. Нагородження переможців

Наукове видання

Окушко Тетяна Костянтинівна
Петрочко Жанна Василівна
Пащенко Олена Вікторівна
Сокол Любов Михайлівна
Харченко Наталія Вікторівна
Кириченко Валентина Іванівна

**ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ГРОМАДСЬКИХ
ОБ'ЄДНАННЯХ**

Методичний посібник

Літературний редактор *І.П. Білоцерківець*

На 4-ій стр. обкладинки:

*Громадська організація «Дитяча організація «Зернятко»
Апостолівського району Дніпропетровської області.*

Технічний редактор *О.М. Корнілов*
Комп'ютерна верстка *В.М. Яценко*
Редактор *Ю.А. Степаненко*
Оформлення обкладинки *Ю.В. Тарасова*

Видано державним коштом. Продаж заборонено.

Підп. до друку 07.06.2018. Формат 60х84 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. др. арк.11,51.
Замовлення № 493. Наклад 200 прим.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua